АЛЕКСАНДЕР КРАВЧУК
ДНИТЕ НА КЛЕОПАТРА

Превод от полски: Диди Спасова, Иво Бояджиев, 1992

chitanka.info

ПЪРВА ЧАСТ
БОЖЕСТВЕНОСТТА И АФЕРИТЕ НА БАЩАТА НА КЛЕОПАТРА

ГРОБНИЦАТА НА ТА-ИМХОТЕП

— О, Вие високопоставени съдии и учени, силни и знаменити, всички Вие които някога ще влезете в тази гробница, приближете се и чуйте историята на моя живот!

Родих се в деветия ден на месец Хояк, когато от девет години цар на Египет — Горен и Долен, владетел на двете страни бе Бог Почитащ Бащата, Бог Почитащ Сестрата, Син на Бога Ра, господар на диадемата — Птолемей; вечно жив, обичан от Птах и Изида.

В първите дни на месец Епифи, през 23 година от управлението на този владетел, баща ми нареди да се омъжа. Мой господар стана пророкът на бога Птах, който пишеше в дома на бога книгите, пророк на Дома на Изтока, жрец на чистилището на боговете в Мемфис, пророк на всички богове и богини на Горен и Долен Египет, ухо на царя на Долен Египет, втори след царя изписан на историческите колони, представител на царя в храмовете, княз наместник на бога Геб, жрец, четящ вместо бога Тот, жрец повтарящ делата на бога Хнум, жрец, гледащ направо във великия бог — върховен жрец в Мемфис, Пшерени — Птах, син на Петубаст, който е носил същите тези титли.

Три пъти зачевах и всеки път вместо момче раждах момиче. Молехме се на светия, чудотворния, благочестивия бог Имхотеп, син на Птах да ни дари с момче. Той чу молбите ни и съжали горкия ни плач. Яви се в съня на върховния жрец. Каза:

— Заповядай да изрисуват нещо в храма Анхтауи, където почива тялото ми!

Когато върховният жрец се събуди, коленичи пред статуята на бога. Веднага издаде заповед на жреците и майсторите. Поръча храма да бъде пищно украсен. Той сам изпълни обряда за оживяване на божията статуя, направи голямо жертвоприношение, като извърши много добри дела. Заплати на майсторите и зарадва техните сърца. За награда бог направи така, че аз заченах и на бял свят се появи момче.

То се роди на петнадесетия ден на месец Епифи, в 8 часа, през шестата година от управлението на царицата, владетелка и на двете страни, Клеопатра, да бъде вечно жива и да се радва на здраве! Това

беше един прекрасен празник за бога Имхотеп, който е син на Птах. Радваха се всички жители на Мемфис. Момчето получи името Имхотеп, наричано още Петубаст.

Починах в шестнадесетия ден от месец Мехир, шестнадесет години след като се бях омъжила. Моят мъж, пророкът Птах и Озирис върховният жрец Пшерени-Птах, ме отведе в страната на Залеза. Изпълни за мен всички обреди, които се правят за знатните хора. Направи ми прекрасно погребение. Положи ме да спя в неговата гробница, не далеч от Ракотис.

Така разказва за своя живот жената с име Та-Имхотеп. Надписът е издълбан на нейната гробница с прастари египетски знаци. И според обичая на много страни от стария свят, всички дати са дадени в зависимост от годините на управлението на различните владетели. А в нашият календар годините от биографията на Та-Имхотеп са следните:

Родила се е през 72 г. пр.н.е. Омъжила се за Пшерени-Птах, върховен жрец в град Мемфис, в 58 година, когато е била едва на четиринадесет години. В стария свят и особено в страните от изтока, момичетата по-рано са ставали съпруги и майки. Та-Имхотеп е дарила мъжа си с три дъщери, а през 47 или 46 година с желания син. Скоро след това неочаквано починала. Счита се, че това е станало през 42 г., когато е била едва на тридесет години. Погребана е в Александрия, тъй като в египетските надписи, Ракотис, означава днешна Александрия.

Втората част на надписа е по-интересна, тъй като е лично послание на умрялата Та-Имхотеп към съпруга й:

— О, мой брате, о, мой съпруже и приятелю, жрец на бога Птах! Пий, яж, опивай се с вино, отдавай се на магията на любовта! Забавлявай се по цели дни! Следвай гласа на сърцето си денем и нощем. Не позволявай каквато и да е грижа да има достъп до тебе. Та какво са годините които не изживяваме на земята? Залезът — това е една тъжна страна с дълбока тъмнина, тук обитателите почиват в сън. Не ще се събудят, за да видят своите близки, своите майки и бащи.

Липсва ми водата на живота, която е необходима за всяко живо същество. Тя тече само за тези, които са горе на земята. Жадна съм, макар, че тук, около мен, има вода. Не зная къде се намирам, откакто попаднах в тази долина. Дай ми жива вода! Кажи ми: Винаги да бъдеш над вода! Обърни лицето ми към северния вятър! Едва тогава моето сърце ще изстине в своите мъки.

Смъртта идва при всеки. „Тръгвай!“ — ето това е нейното име. И ти поемаш след нея, макар че сърцето ти тръпне от страх. Не я познават нито боговете, нито хората. В нейни ръце са както великите, така и обикновените. Никой не е в състояние да спаси своите любими от това проклятие. С охота, вместо самотния старец, отнема сина от майчините обятия. Всички живи й се молят, но тя към никого не е обърнала лицето си. Не отива при този който я вика, не чува този който я хвали…

Четейки тези думи можем да направим следните предположения:

След смъртта на жена си, върховният жрец Пшерени-Птах изпаднал в деликатно положение. В памет на починалата трябвало да бъде тъжен и да спазва траура. А от друга страна искал да се извини пред самия себе си, тъй като все още го привличали красивите страни на живота. Имал право на това, тъй като бил мъж в разцвета на силите си. Помогнала му вековната мъдрост на народа. Спасили го прастарите песни. Те отговарят както на траура, така и на желанията, които бушуват в човешкото сърце. Като мисли на починала жена, той представил, така наречената поема, „Песните на арфиста“. Тя била създадена 20 века преди времето на Пшерени-Птах и често била преписвана. Стигнала чак до наши дни и то в различни версии. Ето и — една от тях:

Поколенията идват едно след друго. Новите заемат мястото на тези които си отиват, така е от времето на предците ни. Боговете, които са живяли някога, почиват днес в пирамидите. Могъщите са погребани в своите гробници. От къщите им днес няма и следа. Погледни какво е останало от известните строители! Слушах думите на Имхотеп и Хор — джедефа, които хората постоянно повтарят. Къде са днес — къщите? Стените се разрушиха, следа от тях не остана, като че ли никога не ги е имало.

На главата ми прекрасен златен венец, богато украсен със скъпоценни камъни.

Получих титлата Пророк. Получих и уважението на пророка. Царят изпрати писмо до всички градове и областни центрове в което заяви:

— Обявявам Пшерени-Птах за върховен жрец на Мемфис и мой пророк!

Всички храмове в Долен и Горен Египет ежегодно да му дават част от своите доходи.

Царят пристигна в Мемфис в деня на големия празник. Доплува със своя прекрасен кораб, след което направи разходка по реката нагоре и надолу, искаше да види града от всички страни. Когато спря на брега, бързо се отправи към храма. Придружаваха го жените и децата му. Пищният празник започваше. Той почете всички богове на Мемфис, като поднесе богати дарове.

Пшерени-Птах е постъпил правилно като е увековечил това събитие. Сигурно нито един от неговите предци не е получавал титлата върховен жрец толкова млад. Обикновено са преминавали последователно по стъпалата на йерархията. Потомците на старите родове на жреците са се издигали по-бързо, но към върховете са били вече възрастни хора. Четиринадесетгодишно момче на чело на великата светиня, една от най-важните и най-богатите в страната, е нещо небивало!

Върховните жреци на Птах винаги са играели важна роля. Огромно било влиянието им над жреците на Горен и Долен Египет. Дори са имали амбицията да бъдат зачитани като властници на всички светини. Авторитетът на Мемфис идва от тези времена, когато градът е бил столица на държавата още в древността, в трихилядната година пр.н.е., в началото на разцвета на Египет. Няколко династии фараони са живели в Мемфис. Своите внушителни гробници и пирамиди те строяли в края на пустинята. Лесно е да се разбере защо покровителят на столицата — бог Птах е считан за главно божество на цялата страна. Мемфиските жреци учат:

— Птах е създал всичко със своите мисли и му е вдъхнал душа със своите думи! Каквото и да е, то произхожда от него! Той е създал Боговете, той е изградил градовете! Посочил е на Боговете светите места. Той е определил жертвоприношението и е създал храмовете. Създал образите на боговете такива, че да бъдат близки до сърцата на хората. Неговата сила е по-голяма от тази на всички други богове.

Но някои религиозни центрове не признавали превъзходството на Птах. Имало божества с повече привърженици, и светини много по-богати. Истината е, че в Мемфис пристигнали богомолци от далечни места, привлечени от святото място и всичко това е служело повече за разпространение на култа към Птах, отколкото за разпространение на

религията. В непосредствена близост до главния храм в Мемфис имало прекрасни сгради, които образували просторен площад. Това бил дворецът на бика Апис. Почитали го като олицетворение на самия Птах, а дори и като негов син, независимо от това, че богът винаги се представял в човешки образ. Отъждествявали умрелият Апис на Озирис. Били горещо покорни и смирени пред него. В празнични дни извеждали бика извън сградата на храма и той присъствувал на тържествените процесии. Детски хорове пеели религиозни химни и тълпите от богомолци изпадали във възторг. Богомолци идвали дори извън границите на Египет, за да могат да черпят съвети от Аписовите предсказания. Тялото на издъхналия бик било балсамирано най-старателно, точно както балсамирали телата на починалите от царското семейство, поставяно в гранитов саркофаг и отнасяно за вечна почивка, в един от коридорите на подземната гробница.

В 332 година в Египет навлизат войските на Александър Велики. Едно от първите начинания на победителя е да отдаде почести на свещеното животно. Нещо повече, царят решил да организира в чест на Апис игри по гръцки образец. Освен спортните състезания имало и представяне на певци и поети. За по-голяма тържественост довели знаменити артисти чак от самата Елада, които с желание се отзовали, както от страх пред владетеля, така и за богатото възнаграждение. Разбира се всички тези виртуози си давали сметка, че взимат участие в една жалостна комедия. Прекрасните елински стихове били посветени на едно четириного, което лениво пасяло на площада и похотливо наблюдавало своя кравешки харем. Организаторите обяснили на артистите, че това не е унижение. Представлението било в името на боговете, в името на държавата. И няма по-ценна саможертва от тази, която творците могат да извършат за една толкова възвишена цел. Чудно нещо: представленията пред този бик символизирали отношението на владетеля към страната. Александър искал да бъде считан за освободител на Египет от Персийско владичество. И точно затова се отнасял с уважение към местната вяра, обичаи и светини. В Мемфиският храм жреците му предложили фараонски одежди. За да почете старите обреди той дал съгласието си. Това била мъдра и прозорлива политика на човек, който е започнал една нова епоха в историята на света.

Години по-късно, тленните останки на покорителя на Изтока са положени в светинята на Птах, в Мемфис, и след това пренесени в Александрия. По същото време един от неговите военачалници — Птолемей — се обявил за цар на Египет. Оттогава, близо три века — владетели са неговите потомци. Всички те са носили името Птолемей. В техните жили течала македонска и гръцка кръв. В двора, в армията и администрацията, официален език бил гръцкият. В столицата на страната — Александрия, преобладаващото население е от гръцки произход. Царете обграждали с изключително внимание гръцките поети и учени. Не жалели пари, за да съберат тук цялото наследство на елинската литература.

От друга страна Птолемеите много прозорливо следвали примера на Александър Велики. Правели всичко, за да могат да внушат на местното население убеждението, че са истински наследници на фараоните. Изключително голямо внимание царете обръщали на добрите отношения с жреците, които имали огромна власт над простия народ. По този повод Птолемеите с жар, а дори и показно, се грижели за храмовете. Ремонтирали, реконструирали и богато ги украсявали. Довършили строителството на много светилища, чийто строеж е бил започнат от фараоните преди стотици години. Представителите на династията на Птолемеите носели титли като тези на фараоните. С желание се съгласявали да бъдат обожествявани от египетското население, както ставало и с предишните владетели. Много от тях са приели двойната корона на Египет от ръцете на върховния жрец в Мемфис.

Птолемей, който бил коронован от Пшерени-Птах, е дванадесетия по ред владетел с това име. Церемонията, както твърди върховният жрец, е станала в деня на раждането на Слънцето или в деня, когато настъпва Пролетта, в края на март. Известно е от актовете, че тази година според днешния календар е седемдесет и шеста пр.н.е.

Тържеството, за което с такава гордост говори Пшерени-Птах, в сравнение с другите коронации, имало някои не толкова типични моменти.

Преди всичко: тези церемонии били извършвани в самия Мемфис. В този случай, както изрично е записал върховният жрец, церемонията е била пренесена в града над голямото море, на изток от Ракотис, тоест, в Александрия.

Птолемей XII не е коронован веднага след като е поел властта в Горен и Долен Египет, както произлиза от думите на върховния жрец. В действителност, той започва да управлява от юли 80 година. Коронацията е извършена четири години по-късно, според ритуала на фараоните.

Решението кога и къде да бъде изпълнен ритуала е зависело само от царя. Това са политически въпроси за които Пшерени-Птах би могъл изобщо да не мисли. Достатъчна му е била честта, че още дете, поставя короната на главата на монарха. Неговата радост се допълва и от доходите, които получава от светинята. Ето скромният му надгробен надслов:

„Бях велик човек. Плувах в богатство, имах и прекрасен харем…“

Както се вижда от този надпис, Пшерени-Птах е умрял на 49 години. Това е била 11-та година от управлението на царица Клеопатра, или 41 година пр.н.е., което означава, че върховният жрец е надживял своята жена Та-Имхотеп приблизително с една година. Не е могъл дълго да изпълнява нейните съвети:

— Пий, яж, опивай се с вино, отдавай се на магията на любовта! Забавлявай се по цели дни! Следвай гласа на сърцето си денем и нощем!

Оттук се ражда съмнението кога е била изпълнена епитафията на надгробната плоча на Та-Имхотеп, която го изпреварила с толкова малко. Той със сигурност е знаел съдържанието. Грижата за написването на надгробният надпис е била оставена на друг. Това се разбира от споменатото в края на епитафията — Та-Имхотеп:

„Писател, скулптор и учен, пророк Хорис, Имхотеп, син на мъртвия пророк Шаап, изпълни този надпис.“

Навярно това е бил братът на Та-Имхотеп. Чудновато звучат тези жалби и съвети на починалата жена към съпруга й, който вече е поел пътя към нея на Запад, към Страната на Тъгата, Тишината, Тъмнината.

ПРОЗВИЩАТА НА ЦАР ПТОЛЕМЕЙ

Младият върховен жрец положил двойната корона на фараоните на главата на човек значително по-стар от него. Това се случило около 76 година пр.н.е. По това време Птолемей бил най-малко на тридесет години. Той бил дванадесети пореден владетел от династията създадена от Птолемей, другар и военачалник на Александър Велики. Официално по онова време в Египет царете не били назовавани с пореден номер, а се отличавали с култови прозвища. Птолемеите, с изключение на първите двама, са прибягвали до това веднага след поемане на властта или по време на управлението. По примера на своите предшественици Птолемей XII прибавил към своето име прекрасно звучащо, тройно наименование. Ако неговите прадеди се задоволявали обикновено с едно или две, той прибавил три. Върховният жрец Пшерени-Птах ги обявил с необходимото уважение. Същото е било правено във всеки документ, служебен или частен, който е издаван в Египет. Управниците са изисквали това. Титлите не само са улеснявали различаването на владетелите, те датирали събитията и освен това придавали на царя ореол на божественост. Трябва да се признае, че Птолемей XII е избрал внимателно своите прозвища. За съвременниците, а особено за жителите на столицата, тяхното изричане е било ясно.

А защо царят се нарекъл Филопатор, или — Бог Почитащ Бащата? Това изключително подчертаване на синовната обич се обяснява просто и неочаквано. Птолемей XII бил извънбрачно дете, неговата майка била наложница на Птолемей XI. Синът от незаконното ложе получава трона на Египет, благодарение на драматични събития, които слагат край на главната линия на великия род. Нищо чудно, че новият владетел е искал да подчертае произхода си от династията и че в жилите му тече царска кръв.

Споменатите драматични събития се развили по следния начин:

През 80 година, управлението в Египет поел двадесетгодишният Птолемей XI. Той трябвало да управлява съвместно с царица Береника, жена значително по-възрастна от него; тя му била едновременно

братовчетка и мащеха. Въпреки това, младият владетел трябвало да се ожени за нея. Така пожелал, тогавашният диктатор на Рим, Сула. А пред заповедите от столицата на Републиката всички прекланяли глава, дори и независимите монарси. Но Сула пожелал това повече от симпатия към младия Птолемей, който от години бил извън границите на страната. Диктаторът искал чрез брака да го върне отново в Александрия, на трона на неговите предци. Отстраняването на Береника било възможно само със сила. Смятали, че семейната връзка ще бъде компромис, положителен и за двамата.

Можело, все пак, да се предвиди, че животът и съвместното управление на една толкова нехармонична двойка няма да се развие добре. И двамата били прекалено амбициозни и жадували цялата власт. Още на деветнадесетия ден след брака, Птолемей XI убил жена си, по всяка вероятност, собственоръчно. В семейството на Птолемеите често ставали убийства. Поданиците ги приемали с безразличие, но в този случай реакцията била много силна. Жертвата на престъплението — царица Береника, се радвала на популярност сред жителите на столицата. Убиецът бил ненавиждан още от самото начало, още от момента, когато неговият кораб пристигнал в пристанището на Александрия. В него виждали и то с право, владетел наложен от Рим. Тогава в града избухнали безредици. Побеснялата тълпа нахлула в двореца, хванала царя и го линчувала в сградата на гимназиона.

Когато обезумелите хора се гаврели с окървавения труп, много малко били тези, които разбрали, че по един толкова безславен начин, загива последният законен представител на една династия. Отрезвяването дошло изведнъж. Тронът бил празен. И което е по-лошо, не знаели кого да поставят на него. Всички добре разбирали, че ако бързо не се намери наследник, страната може да бъде завладяна от римляните. В такъв случай Египет би станал провинция на Републиката, а съдбата на такива поданици не е за завиждане. Разбира се, че Птолемеите ограбвали населението. Икономическото състояние на страната през последните десетилетия се влошило, но все пак било ясно, че богатствата прибрани от царската бюрократична машина, в по-голямата си част, остават в страната. Но в случай, че преминат под римско господство, данъчната система би станала по-страшна и всички приходи биха отивали в хазната на една чужда държава или в кесиите на римските наместници, банкери и предприемачи. Александрийците

или по-точно управляващите, които имали власт и богатства, започнали бързо да търсят кому да предложат короната. Освен потомството по женска линия, останали още двама синове на Птолемей IX от неговата наложница. И двамата по това време били в Сирия. Обърнали се към тях с молба да поемат осиротелия трон. По-големият станал цар на Египет, като Птолемей XII; а младият получил остров Кипър, който отдавна влизал в състава на Птолемеевата монархия.

Приемайки към своята титла, прозвището „Бог Почитащ Бащата“, новият владетел по изразителен начин подчертал, че се счита за законен продължител на династията. В неговото положение това било разбираемо и необходимо. Сигурно малко от жителите на Египет знаели, че преди век и половина друг от Птолемеите, четвъртият подред, е носил същото прозвище. Но тогава положението било друго, може да се каже по-прозаично: Птолемей IV се нарекъл „Почитащ Бащата“ още докато баща му е бил жив. Това било чудесно свидетелство за чувства и прозорливост от страна на сина.

Птолемей XII изисквал да бъде почитан, като „бог Почитащ Сестрата“ и това прозвище имало политически характер. Убитата царица Береника, която била любимка на жителите на столицата, била негова доведена сестра. И така Птолемей XII искал да се представи като неин наследник и най-близък роднина. По този начин той спечелил симпатиите, на които Береника се радвала сред голяма част от населението. Можем, все пак, да допуснем, че извън Александрия по друг начин са приемали прозвището: просто като израз на чувства на владетеля към неговата жена. Скоро след поемане на властта, Птолемей се оженил за своята родна сестра, която се наричала Клеопатра Трифена.

Сватбите между роднини, в Египет били разпространени още по време на фараоните и то както сред управляващите, така и сред обикновените хора. В повечето случаи, повод за такива бракове са били материалните интереси. Извинения и примери са търсили дори в религията, защото това което е ставало при боговете се срещало и при хората. Изида е била жена и сестра на Озирис, богът на земята, Геб се оженил за сестра си, богинята на небето Нут. Причините са били главно политически. Страхували се, че принцесата с царска кръв, дадена за съпруга на някой от аристократите, ще разшири кръга на

евентуалните претенденти за трона. Това ставало когато владетелят вземал за жена момиче от обикновен дом, разгаряли се скрити амбиции. От гледна точна на династията бихме могли да кажем, че този начин е правилен, но от гледна точка на биологията, семейства създавани вътре в семейството, в продължение на поколения, крият в себе си опасност.

Все пак, Птолемей XII — поставил своята трета титла най-високо: Нов Дионис (или както го разбират някои, Млад Дионис; на гръцки има двойно значение). Прозвището означавало, че в царят се е въплътил гръцкия бог, който символизира едновременно възторжена радост от живота, както и победата над смъртта. Дионис бил покровител на виното и театъра. Чрез тайнство той въвеждал вярващите във вечния живот. И затова отдавна било прието, че в пантеона на египетските богове, ответник на Дионис е Озирис. Чудотворно възкръсналият съпруг на Изида, господар на света, на тези които са отишли в страната на Залеза. Споменатият Птолемей IV, Филопатор, бил горещ привърженик на Дионис, толкова разпален, че сам пишел трагедии, в които го издигал в култ, използувал дори средствата на администрацията; противниците, които били предимно евреи, преследвал сурово. Причината за това отношение към бог Дионис, което било мярка за гражданска лоялност, е една стара легенда според която родът на Птолемеите произхожда именно от този бог. В действителност, под прикритието на религиозни тържества, в царския дворец ставали обикновени оргии. Не толкова религиозни, колкото артистични били интересите на Птолемей XII. Неговият предшественик гонел по мраморните плочи на двореца леко облечени момичета, които се криели зад колоните, като горски; вакханки. В същите пищни зали се организирали театрални представления и хорови изяви. И в това нямало нищо лошо и унизително, ако не бил фактът, че на песните акомпанирал лично монарха. Бог Почитащ Бащата, Бог Почитащ Сестрата, Новият Дионис, покровителствувай от Птах и Изида.

Злите езици в Александрия намерили точното прозвище на владетеля. С подигравка го нарекли Аулет, което значи Флейтиста.

СИРИЙСКИ ПРИНЦОВЕ

Неотложни политически дела, за съжаление, често не позволявали на царя да следва гласа на сърцето си и да се отдава на артистичните наслади. В интерес на държавните дела, не веднъж трябвало да изостави флейтата и да забрави веселите песни. С всяка една изминала година тези проблеми ставали все по-сложни, дори страшни.

В основата на всичко стоял въпросът за трона, който Птолемей XII получил от жителите на Александрия. Но дали сената и римският народ ще признаят този факт, който бил извършен без тяхно знание и съгласие? Дали ще погледнат с безразличие, че в Египет е бил убит царят, който управлявал благодарение на тях?

За щастие на новия цар, Сула, който поддържал Птолемей XI, се оттеглил от политическата сцена. Отказал се от всички свои привилегии и длъжности и отишъл да живее в една от своите вили край морето, през 79 г., а през следващата година починал от сърдечна слабост. След това римляните били заети главно с вътрешните проблеми на своята държава. От столицата на Републиката не идвали никакви новини относно отношението на сената спрямо събитията в Египет. Птолемей, дори не получил никакво доказателство за официално признание, независимо, че със сигурност се домогвал да получи такова. Но от друга страна нямало никакви признаци за непризнаване.

И така, Птолемей XII управлявал, макар, че не бил истински наследник на трона. Постъпвал много внимателно, изчаквал и не бързал с коронацията. Отлагал я в продължение на четири години. Чак през 76 г. решил церемонията да се извърши. Изпаднал в трудно положение, досегашният върховен жрец на Бога на Мемфис умрял и се пренесъл в тъжната страна на Залеза. При това положение, царят трябвало да издигне на този висок пост в храма неговият син, Пшерени-Птах, макар, че той бил на 14 години.

Коронацията била извършена не в Мемфис, а в самата Александрия. Това било направено, защото владетелят искал да й се

придаде по-голям блясък и гласност. Мемфис бил далече от морето, а пък пристанищна Александрия имала контакти с цял свят.

Но защо след четири годишно отлагане било това бързане? Защо се загрижили толкова много, та искали да огласят церемонията не само в Египет?

Положително това е било предизвикано от новините, които идвали от Сирия. Там се намерили претенденти за египетския трон. И то претенденти, които имали по-големи права от Флейтиста, син на Птолемей IX и наложницата му, а в Сирия била жива неговата сестра Селена, която е била жена последователно на трима монарси от рода на Селевкидите. Нейните двама синове били за момента истински престолонаследници и на двете династии.

И така, Птолемей XII вдигнал около коронацията си голям шум, след като разбрал претенциите на сирийските принцове. Надявал се, че по този начин ще попречи на техните действия. Излъгал се. Младите хора не погледнали сериозно на Александрийската церемония, с която толкова се гордеел 14 годишния върховен жрец, Пшерени-Птах, а скоро след това, през 75 година, заминали за Рим, за да представят там своите права за египетския трон. Претенциите им били още по-големи поради факта, че голяма част от Сирия е била в ръцете на Арменците.

Политическите взаимоотношения в Рим били добре известни в тогавашния свят. Принцовете не заминали с празни ръце. Те носели приказни съкровища, за да се харесат и приближат до влиятелните хора.

Останали в града на Тибър две години. Пръснали страшно много средства, но не постигнали нищо. Сенатът дори не ги изслушал. При даденото положение това било разбираемо и ясно — Рим не искал да се ангажира с нищо, което би го заплашило с политически и военни усложнения, тъй като все още продължавали проблемите с въстанията в Испания, а в Мала Азия, през 75 година, започва войната с цар Митридат Понтийски, а също така, както в сената, така и в народното събрание още продължавали острите спорове за власт между две партии — оптимати и популари. Техните водачи, от завист, съвместно проваляли всички начинания.

Ако Рим застанел на страната на Сирийските принцове, той би трябвало да им даде военна помощ. Дори Флейтиста да се огънел и да им отстъпел трона, не се знаело как ще се държи, при създаденото

положение, народът на Александрия. Още помнели съдбата на Птолемей XI, царят, който управлявал деветнадесет дни. Кой все пак — замисляли се в Рим — би застанал начело на един поход, който би донесъл огромни богатства, получени легално или по пътя на грабежа? След като някой може да спечели от това, по-добре никой!

Накрая принцовете се отказали от престоя си в столицата на Републиката, разбирайки, че молят за помощ политици, които с охота прибират подаръци и щедро сипят обещания. Тръгнали си през 73 година, когато в Италия избухнало въстанието на робите под водачеството на Спартак. Било очевидно, че в лицето на една такава опасност, в Рим никой няма да се занимава с въпроса — кому принадлежи трона на Египет: на синовете на сестрата на Птолемей IX или на сина му и неговата наложница.

Единият от принцовете, Антиох, преживял по пътя нещо много неприятно. Знаем за това благодарение на съдебната реч, която произнесъл, няколко години по-късно, Цицерон. С този въпрос трябва да се запознаем, защото той показва ярко какво са представлявали за римляните — владетелите на съседните държави.

СВЕЩНИКЪТ

Антиох избрал път през Сицилия. Пристигнал в Сиракуза, където се намирала резиденцията на наместника Верес. Той разбрал, че му се отдава една необикновена възможност — на територията на неговата провинция, едва ли не в ръцете му, имало голямо съкровище. Изпратил щедри дарове за принца и неговите приближени — масло, вино и пшеница. Дал прием. Залата била богато украсена, на масата имало красиви сребърни съдове. Принцът си тръгнал убеден, че Верес го приел достойно и също поканил наместника на гости. Показал му своето сребро, не малко количество златни съдове, украсени със скъпоценни камъни. Сред тях имало един черпак за вино, със златна дръжка, богато и изкусно орнаментирана.

Верес вземал в ръка всеки съд, учудвал се и хвалел изработката, а след приема започнал да мисли как и по какъв начин да ограби принца. Най-напред изпратил писмо да му дадат един от най-прекрасните съдове под предлог, че би искал да го покаже на своите гравьори. Принцът с охота се съгласил. След това помолил да му изпратят черпака със скъпоценните камъни, тъй като искал да го огледа по-добре. Получил и този предмет.

Принцовете занесли в Рим уникален свещник, изящно изработен, неповторим образец на изкуството, за да го дарят на Зевс. Понеже храмът не бил още довършен, решили да върнат свещника обратно в Сирия, и чак когато статуята на Зевс бъде поставена и осветена в готовия храм, имали намерение да подарят на бога този драгоценен дар.

По странен начин Верес разбрал, че Антиох носи свещника със себе си. Принцът се стараел никой да не знае за това. Не от страх и от подозрения, а просто не искал да го виждат, преди да стане собственост на целия римски народ. И ето сега, Верес го молел горещо да му изпрати този свещник. Обещавал, че сам ще разгледа това произведение на изкуството и няма да позволи никой друг да го види. Антиох отстъпил и по верни хора изпратил свещника в къщата на наместника. Когато го отвили, Верес извикал от удивление:

— Ето един истински царски дар! Дар, достоен за Капитолия.

Свещникът излъчвал сияние, артистичната изработка отговаряла на скъпите материали. Размерите подсказвали, че това произведения не може да служи на хората, а само на Бог, в неговия храм.

Накрая, хората на Антиох преценили, че Верес достатъчно се е радвал на тази прелест и пожелали да приберат свещника обратно. Но той се противопоставил:

— Искам още да се насладя на това чудо!

Заповядал им да си вървят. Слугите на Антиох се върнали с празни ръце. Принцът отначало нищо не подозирал. Но минал един ден, минал втори, още няколко дни — не върнали свещника. Принцът изпратил верни хора да приберат предмета. Но Верес ги отпратил. Това вече изглеждало странно. Същото се повторило още веднъж. Накрая принцът сам застанал пред наместника и помолил да му върне скъпите предмети. Верес пожелал да му бъде подарен този свещник, на което Антиох отговорил:

— Не мога да направя това. Страхувам се от Бога и от съда на хората!

Тогава домакинът се нахвърлил върху своя гостенин с обидни думи и заплахи. Заповядал, преди да настъпи нощта, принцът да напусне границите на провинцията. Той се опирал на донесение, че с Антиох в Сицилия са дошли пирати.

Пред огромното мнозинство в двора, събрали се на площада в Сиракуза, Антиох се разплакал и призовал като свидетели всички богове и всички граждани. Викал:

— Верес ми отне свещник със скъпоценни камъни, който трябваше да стои в Капитолия, като посвещение за моето приятелство с римския народ. Не ме интересуват другите съдове от злато и скъпоценности. Това е престъпление. Той трябва да бъде осъден за кражбата на този свят предмет!

ЗАВЕЩАНИЯ И ПОЛИТИЧЕСКИ УБЕЖДЕНИЯ

Неуспехът на сирийците да получат египетския трон, зарадвал много Птолемей Флейтиста. Неговото управление било спасено. Отпращането на двамата принцове било знак, че в близко бъдеще римляните няма да предприемат никакви действия в Египет.

Но все пак радостта на царя не била пълна. По същото време, още през 74 година, дошло страшното предупреждение; Рим често забавя, но никога не забравя!

През тази година римляните покорили Киренайка, или днешна Либия, западна съседка на Египет. Това присъединяване не било случайно. Римляните действали въз основа на завещанието на царя на Киренайка, който умирайки през 96 година, преди 22 години, им завещал своята държава.

Завещание от този род не било изключение. Преди време други двама владетели постъпили по същия начин. Независимо от това, че такова действие е странно, то има своята мотивировка. Разгласявайки каква е последната им воля, царете си осигурявали подкрепата и доверието на Рим чак до края на живота си. Какво ще се случи след това им било съвсем безразлично, особено ако нямали потомство. Сигурно и двамата владетели са били убедени, че всички тези държави, рано или късно, ще бъдат погълнати от Републиката. Такъв е неизбежният ход на историята.

Киренайка била подарена на римляните преди няколко десетки години. Тогава те не приели това наследство, а и сега дълго протакали.

За Флейтиста съдбата на Киренайка имала три значения:

Първо — тази страна граничи с Египет. Второ — винаги е била подчинена на Птолемеите. Трето — (най-важно) малко след присъединяването на Киренайка започва да кръжи зловеща мълва: римляните притежавали завещание, според което последният законен цар на Египет, Птолемей XI, е оставил документ в който обявява за свой наследник — римския народ!

Това завещание никой не бил видял. Твърдяло се все пак, че то ще бъде показано, когато се наложи, позовавайки се на следния факт:

Веднага след смъртта на Птолемей XI, Сенатът изпратил посланици във Франция, в град Тиро. Те получили богатствата на умрелия цар. От това следват много изводи — завещанието било факт, дори то било прието от сената, прибрали са парите, ще дойде ред и на Египет!

Всичко това звучало твърде истински. Вероятно е станало така:

Диктаторът Сула, изпращайки двадесетгодишното момче от Рим за Александрия, е поискал възнаграждение в отговор на подкрепата, която е дал. Все пак бъдещият владетел на голямата държава в момента не притежавал нищо. Можел да се отблагодари на Сула само с едно завещание в което обявява за свой наследник римския народ. Когато Птолемей XI подписал този документ сигурно се е надявал, че ще живее дълго, може би няколко десетилетия, а през това време биха могли да станат много промени, както в Рим, така и на Изток. Всъщност, завещанието е важно само ако царят не остави потомство. Всичко това не изглеждало нито много страшно, нито много сериозно.

През това време, както казахме, събитията довели до катастрофа. Младият монарх загинал на деветнадесетия ден от своето управление. Умрял без да остави поколение. С него умрял и последният законен наследник на династията. Но за това пък останало завещанието!

В Рим официално не оповестили въпроса за съществуването на документа. Всичко, което знаели, водело до слухове, предположения и неясни предупреждения, а в изказванията на някои авторитетни хора звучали заплахи — с този въпрос трябвало да се заемат в най-скоро време! От друга страна — встъпвайки в правата си, изпълнявайки киренайското завещание, почти двадесет години след смъртта на царя, правителството доказало, че Републиката понякога действува бавно, но неочаквано.

Разбираемо е, че при една такава ситуация Птолемей XII, който седял на трона толкова несигурно, на всяка цена се стараел да си осигури подкрепата на своите поданици. Мечтаел да виждат в него един добър и справедлив цар. Това се отнасяло за жреците, тъй като те имали огромно влияние сред народа. Най-простият и най-бързият начин да се получи жреческото благоволение бил щедро да се раздава, без ограничения, правото на подслон (автономия).

От векове някои от светините се радвали на изключителни привилегии: който се намирал на тяхната територия не подлежал на

преследване от държавната власт, независимо от това дали бил длъжник, престъпник, избягал роб или селянин. За всяка една светиня, притежанието на право за „подслон“ (убежище) било изключително желано, тъй като това увеличавало нейният авторитет и носело доходи. Така били независими от царя и неговата администрация, но пък се подчинявали на жреците. За гостоприемството се отплащали с труд. Първите Птолемей се отнасяли с неодобрение към закона за автономията. Разбирали, че това ограничава тяхната власт. Очевидно било, че увеличаването на притежателите на автономно право, се отразява отрицателно на икономиката на страната и авторитета на властта. И така, в начало на династията само най-големите и почитани храмове запазили тази стара привилегия. По-късно нещата се променили. Жреците от различни светилища се стараели да получават ценното право на автономия, царете, особено в тежки за тях времена, все по-щедро го предоставяли.

Храм, който получавал привилегията поставял на границите на своята територия табела с царски указ. Обичайната уводна формула била:

„Който няма работа — нека не влиза!“

По този начин жреците забранявали влизането не само на държавни служители, но и на частни лица, преследващи избягали роби. Така те приемали само избрани богомолци. Имало и такива случаи — понякога в храмовете идвали тълпи от просяци, даже и разбойници. Тези нежелани гости използували привилегията, а най-голямата им нужда била покрив над главата и храна. В такива случаи привилегията била двойствена.

Нито един от владетелите на Египет не е раздавал толкова щедро правото на „подслон“, колкото Птолемей XII, който едновременно с това освобождавал жреците на даден храм от всякакви данъци и задължения, както са правели неговите предшественици. Свидетелство за това са запазените укази, издадени за кратък период от време.

През 75 година, Флейтиста дава привилегията на храма на Изида, в град Птолемаис. Същото право през 70 година получава и храма на богинята в град Теаделфия. През 69 година от правото са облагодетелствани два храма от градчето Евхемерия на бог Амон, също и на бог Сухос, представян с наметало от крокодил.

ОБОЖЕСТВЯВАНЕ НА КРОКОДИЛИТЕ

Евхемерия и Теаделфия са градчета, разположени в източната част на оазиса Фаюм. Ако говорим по-точно, това не е оазис, а широка долина, през която тече един от ръкавите на Нил, стигащ до езеро, наричано в древността Моерис. Цялата тази област била една от най-жизнените в Египет, благодарение на огромната работа извършена тук за създаване на напоителни канали. Най-напред били построени от династията на дванадесетте фараони в 20 и 19 век на нашата ера. След това, когато каналите били запуснати, Птолемеите ги възстановили.

В древни времена, преди хиляди години, блатата на Фаюм били пълни с крокодили. Местните жители се страхували от тях, но в същото време ги обожествявали. Нищо чудно, че култът към крокодила, доста разпространен в Египет, точно тук бил жив и постоянен; това произлизало, както от паническия страх от това опасно животно, така и от убеждението, че то олицетворява божествеността на живителните сили на водите на Нил. Египетското наименование на бога на Нил, на бога — Крокодил, сигурно е било Собек; а гръцките жители на този район го наричали Сухос. Почитан бил и под други имена, защото свързвали неговата святост и с други божества; с Хорусем и с бога слънце Ра.

В Евхемерия отдавали чест на двойка, а даже и на тройка крокодили. Но все пак главният култов храм в оазиса, който привличал много богомолци се намирал в град Шедек. Точно за това гърците го наричали Крокодилополис; по-късно получава името Арсиное от жената и сестра на Птолемей II. Как е изглеждала на практика службата на крокодилския бог разказва Страбон, гръцки пътешественик и учен, посетил Египет в годините 25–19 пр.н.е., което означава малко след смъртта на Клеопатра. Ето какво пише Страбон за град Арсиное:

Имат в едно езеро свещен крокодил, който отглеждат отделно, той е опитомен от жреците. Хранят го с месо, хляб и вино. Такава храна носят всички посетители. Нашият домакин беше от знатните личности на този град. Той ни показваше местните светини. Веднъж

отидохме на езерото, носейки питка, печено месо и бокал вино. Заварихме животното да лежи на брега. Към нас се приближиха жреци, разтвориха му устата, дадоха му хляба, месото и изляха виното. Крокодилът допълзя до водата и отплува до другата страна на езерото. Там имаше още един човек, който също носеше храна. Жреците, тичайки обиколиха езерото и пак му дадоха да яде.

Домакинът на Страбон беше от древна Елада. Във Фаюм имаше много преселници от други страни. Може да се каже, че този човек, който беше знаменит и образован, поднесе този дар на крокодила, за да може с иронична усмивка да покаже на своя гостенин, колко странни религиозни обичаи имат египтяните. Но това не беше така — елините бяха приели от местното население вярата и култовете, и от своя страна даваха дан на обожествените животни. Затова свидетелстват два надписа, намерени в развалините на град Арсиное. Те са от началото на 1 век пр.н.е. От надписите разбираме, че имало „ефебови“ — хора посветени на „великият, великият бог“ Сухос. За да можем да си обясним това, трябва да си припомним, че „ефебатът“ е бил чисто елинска организация на младежта, с цел да се поддържат езиковите и културни традиции. Съюзи на ефебите е имало във всяка гръцка местност. Все пак прастарите египетски божества са били приети от тази организация.

И така, Птолемей XII, Флейтистът, давайки правото на „подслон“ на светилището на Сухос, е изпълнил желанието на всички богомолци, които живеели в оазиса, елини и египтяни. Следващите години показали на царя, че истинското божество и то такова от чиято кръвожадност няма спасение, живее другаде.

ЕГИПЕТСКИТЕ ПЛАНОВЕ НА ЦЕЗАР

Въпросът за завещанието на Птолемей XI бил разискван публично чак през 65 година в Рим от Марк Крас. Виден политик, военноначалник и финансист той представил проект, който изисква данъците от всяка една провинция. Под предлог, че се е загрижил за доброто на Републиката той поставил този въпрос, тъй като през 65 година изпълнявал длъжността цензор и наблюдавал държавната хазна. Истинската причина за тази загриженост за държавните доходи, умните хора видели в следния факт: Гай Юлий Цезар правил опити да му поверят мисията за превръщането на Египет в нова провинция.

В Рим не било тайна, че един от сътрудниците бил в близки отношения с Крас. По това време бил сравнително млад човек, около 37 годишен, спечелил слава, но не толкова положителна. Точно в началото на 65 година се разнесъл слух, че Цезар и Крас подготвят, заедно с разорения аристократ Катилина, смел преврат срещу правителството. Техни войници трябвало да убият двамата консули и видни сенатори. След това Крас щял да бъде провъзгласен за Диктатор, а Цезар за предводител на конницата, така по традиция наричали заместника на диктатора. До преврат не се стигнало, тъй като в последния момент Крас се изплашил. Цезар нямал никакви скрупули.

От една страна — Цезар се радвал на голямата симпатия на широките маси, от друга — това се дължало на факта, че бил близък приятел на Гай Марий, който починал преди 20 години и бил водач на популарите. Някои виждали в Цезар наследник на тези идеи, които оживили едно голямо политическо движение, започнало още по времето на Гракхите:

Стремеж към демокрация, намаляване значението на Сената, възраждане прослойката на средните селяни. Това било грешка. Цезар наистина ясно виждал, както и всички умни хора, че устоите на Републиката са гнили; и ако наистина тогава е мислил за някакви реформи, то те са били само такива, които биха му донесли пари и власт.

Трябвали му много пари. Разгулният начин на живот го довел до големи дългове. Може би най-много харчел за жени. Слуховете за любовни авантюри, забавления и оргии, често бивали преувеличавани, но всичко това намалявало неговата популярност сред сериозните хора. Партията на оптиматите била готова да направи всичко, за да може да задуши кариерата на човек, който се радвал на симпатията и подкрепата на популарите.

Проектът, Египет да бъде превърнат в провинция, би имал по-големи шансове за успех, ако бил издигнат от други хора. Самите имена на Цезар и Крас настройват срещу себе си партията на консерваторите, а дори и на умерените. Триковете на тези двама политици били прозрачни: Обещавали, че държавното съкровище, а и всички граждани ще спечелят огромни суми. Надявали се, че благодарение на това ще наложат указа. Но в действителност, ако това се осъществяло, естествено най-много щели да получат самите те. След налагане на новата администрация в новата провинция щели да заграбят всички богатства на владетеля на Египет. Да ограбят храмовете. Да изстискат и последния ас на богатите. Да си присвоят милиони. Разполагайки с безкрайните богатства на Египет и двамата щели да станат страшни за републиката. Над Нил, вместо Птолемеите, щяла да власти династията на Крас и Цезар. А можели да владеят И Тибър!

Внезапният интерес, който Крас проявявал към завещанието от преди 15 години, тъй като толкова били изминали от смъртта на Птолемей XI, убит от своите поданици, имал личен характер. От дълги години между Крас и Помпей съществувало съперничество. Този велик военачалник от 66 година водел войни на изток в Мала Азия, където разбил цар Митридат. В 65 година присъединил към републиката две държави, намиращи се на Черно море — Понт и Витиния. Крас мислел, че като завладее Египет, най-добре по мирен начин, би се изравнил по слава с военните успехи на Помпей.

Оптиматите, които винаги имали болшинство в Сената, с нечувана страст се противопоставили на този проект. Преди всичко те разисквали юридическата основа на решението:

— Как се представя това завещание?

— Къде е било съхранено?

— Каква е неговата обосновка?

— Защо до сега не е било разглеждано на официалните заседания на Сената?

— Защо почива на някакви догадки и недоказани улики?

— Какво по-лесно от това да се представи документа и да се докаже неговата автентичност?

— Чак след това можем да се замислим дали държавата ще приеме завещанието. Прибирането на парите на Птолемей XI от Тир, е съвсем отделен въпрос. Крас и Цезар се отнасят към всичко това като безспорно, очевидно и уредено. Правото все пак изисква да се запази процесуалния ред на действията!

Цицерон, един от най-влиятелните за момента сенатори, поставил пред двамата проектовносители въпроси с такова съдържание и отправил към тях обвинения. Той се прочул преди всичко с речите които произнасял пред съда по време на няколко политически процеса. Та нали Цицерон, преди няколко години обвинил Верес, същият този наместник на Сицилия, безцеремонно ограбил принц Антиох! В 65 година той заемал поста претор, независимо от това, че не произхождал от аристократично семейство, все по-видимо преминавал на страната на оптиматите.

Но все пак душата на опозицията срещу действията на Крас и Цезар бил Квинт Катул, който през 65 година заемал също поста цензор. Той бил избрал такава тактика: Да се противопоставя на всякаква дейност на колегата си. Противодействие на всяко негово действие. Двамата непрекъснато водели безплодни спорове на заседанията на Сената, който слушал с иронична усмивка тези словесни турнири. В края на краищата, цензорите през 65 година не били в състояние да извършат това, което било основа на техните задължения:

Не направили нито списък на сенаторите, нито извършили преброяване на гражданите. Накрая след няколко месечни разправии и двамата си подали оставките.

ПРОЕКТЪТ НА РУЛ

Без да се отказват, Крас и Цезар изтеглили своя проект за завладяване на Египет. В края на 64 година предложили нов проект. Този път и двамата политици подходили и по-смело и по-хитро. Действували подмолно. Техните имена били сред имената на други политици. Въпросът за Египет бил скромно представен и се явявал само като една от точките на проект, който би обхванал цялата Република.

През декември 64 година народният трибун Рул представил проект за нова поземлена реформа. Той предвиждал да се заселят земи закупени от държавата. Средствата за покупката трябвало да се осигурят от продажбата на всички движими и недвижими имоти, които Републиката е придобила независимо по какъв начин след 88 година и за които все още не било взето никакво решение. Цялата тази колосална акция трябвало да се ръководи от 10 членна комисия, избрана по специален начин. Всеки опитен политик лесно би могъл да види истинската същност и цел на проекта на Рул. Та нали към тези придобити движими и недвижими имоти с които разполага Републиката след 88 година, трябвало да бъде причислен и Египет, приемайки, че Птолемей XI е направил съответно завещание. Но дадени кръгове смятали, че това може лесно да се фалшифицира. Опирайки се на основата на едно такова истинско или фалшиво завещание, комисията би могла да представи за продажба всички лични имоти и богатства, с които разполагал царят на Египет.

Или би имала същите тези възможности и права, които преди две години искали да получат под друг предлог Крас и Цезар. Лесно можело да се предвиди, че и двамата ще влезнат в състава на комисията и то от първите. Рул действувал по тяхна инициатива и с техни пари. Както предишният път и сега може лесно да се разбере, че острието на предложението е насочено срещу Помпей. След като комисията вече разполага с всички движими и недвижими имоти, получени след 88 година към тях можели да причислят и тези, които Помпей е спечелил от походите си на Изток; неотдавна той успял да

присъедини към Републиката още една страна — Сирия. На него биха се паднали непосилният труд и лишенията, а истинската полза от победата биха заграбили политиците, които спокойно си седели в столицата и плетели интриги.

Както през 65 година и този път против машинациите застава Цицерон. На първи януари 63 година той приема поста консул, който получава главно от подкрепата на оптиматите, чиито интереси той вярно брани. Атакувайки проекта на Рул, Цицерон казва:

— Целта, до която искаха да стигнат тайно, днес мислят да осъществят с коварство, прекопавайки тунел под стената. Тази комисия на десетте, ще приеме твърдението, което все още се поддържа от някои; на основата на завещанието на царя, Египет е станал собственост на римския народ. И така, предайте Александрия на хора, които тайно се стараят да я получат, независимо от това, че им отказахме, когато действуваха явно!

С кого всъщност имаме работа? Това заговор на разбойници ли е или пиянски приказки? Планове на умни хора или мечти на луди?

В следващата си реч, произнесена пред народното събрание Цицерон се заема по-обстойно с този въпрос:

Проектът чрез лукавство премълчава въпроса за Александрия и Египет. Колкото по-дълбоко го скрива, толкова по-незабелязано го предава в ръцете на комисията на десетте! Кой от вас не знае, че много гласят, че много приказват, че въз основа на завещанието на царя, Египет не е ли собственост на римския народ? И ето, аз който съм консул на този народ, не само се сдържам да произнеса присъда, но дори не бих съобщил какво е моето мнение по този въпрос. Струва ми се, че това е нещо много сериозно, за което е трудно не само да се вземе решение, но дори и да се говори. Виждам, че има някои, които потвърждават факта за съществуване на завещанието. Знам също, че Сенатът изрази своето съгласие за приемане на наследството, тъй като след смъртта на Птолемей XI, изпрати хора в Тир, които получиха оставените от него пари. Разбирам накрая, че всички са съгласни с това: човекът, който управлява тази страна в момента не е по кръв, нито по дух цар! От друга страна се чуват и такива гласове:

— Няма никакво завещание! Римският народ не трябва да постъпва така, защото излиза, че иска да заграби всички съществуващи царства! Ако действително превземем Египет, населението на Италия

ще започне масово да емигрира в тази страна, защото земята там е прекрасна и ражда всичко.

И така, за неща толкова важни и същевременно спорни, ще решава Рул и неговата комисия? Ако иска да се хареса на хората, ще им присъди наследство. Или на основата на своя проект ще продаде Александрия, след това Египет, сам ще си бъде съдия, сам ще решава всичко, ще бъде господар на прекрасния град и плодородни земи! Накрая ще се окаже, че е станал цар на тази богата държава. Но може би, не би искал да заграби чак толкова много власт за себе си. Може би няма да желае чак толкова много? В такъв случай може да издаде присъда, че Александрия е собственост на днешния цар или пък ще я предаде на римския народ. С какво право?

Цицерон и оптиматите спечелили. Вероятно не толкова от красноречието на консула, а благодарение на това, че мнозинството от римския народ изобщо не се интересувало от земи и заселване. Най-удобно и най-добре се живеело в самата столица. Пари, хляб и зрелища тук се получавали без никакво усилие. Просто продавали своите гласове на имотни господари по време на избори или на заседания на народното събрание.

Проектът на Крас и Цезар пропаднал за втори път. Въпросът със завещанието и превземането на Египет отново бил отложен. Птолемей XII се задържал на трона независимо от това, че в Рим, както авторитетно се изразява и самият консул, го смятали за узурпатор и флейтист. Бъдещето щяло да покаже, че този обрат на нещата донася полза, преди всичко на Цезар.

ЮДЕЯ И ЕГИПЕТ

Новините за политическите борби в Рим веднага стигнали до Александрия, където ги очаквали с неспокойствие и напрежение, и то не само в царския двор. Та нали от решението, което ще вземе Сената и народното събрание за проекта на Крас или Рул, зависела съдбата на цялата страна. Резултатът от гласуването в града на Тибър можел за един ден да промени живота на милиони хора от делтата и долината на Нил. Голяма част от хората, които работели в царската администрация биха останали без работа.

Римляните сигурно щели да въведат свой ред и да доведат свои хора. Не било известно как биха се отнесли бъдещите господари с богатствата на храмовете и правото на автономия. Дори простият селянин, потискан и унижаван можел да очаква от новата власт нещо по-лошо; от него биха вземали по-големи данъци и биха искали повече ангария.

И така, годините от 65 били време на тревожно очакване в Египет. Междувременно от Изток се появява нова опасност.

През 64 година Помпей, който победоносно минава през няколко държави на Мала Азия, спира с легионите си в Дамаск. Както казахме, Сирия престава да съществува и е превърната в нова провинция на Републиката. Последните представители от рода на Селевкидите загубват и остатъка от своето наследство. Това е същевременно и предупреждение за царя на Египет. Династията на Селевкидите започва да управлява почти едновременно с Птолемеевата. Селевк, нейният основател, бил другар по оръжие на Птолемей I и като него бил един от военачалниците на Александър Велики. Царството, което той създава отначало се простира на огромни територии. Заема дори част от Индия. След това владенията на Селевкидите постепенно намаляват, за да се стигне до днешния ден, когато римските легиони превземат онова което е останало без бой.

Между Птолемеите и Селевкидите никога не е имало истинско приятелство. Двете монархии често водели помежду си войни особено за Палестина. Сега в александрийския двор сигурно сънували тъжни

сънища за сирийската държава: от всички царства, които са създадени преди почти 250 години върху развалините на световната империя на Александър Велики, остава само Египет на Птолемеите. Но неговото днешно съществуване трудно може да се определи в действителност като суверенно и независимо. Рим все отказва да признае царя. Докато съществува това нещастно завещание, ще се подхранва апетита за завладяване на страната. Вярно е, че сенатът е против това и Помпей запазва лоялност спрямо неговите решения. Опитът обаче учи, че политическите коалиции в Рим бързо се сменят. Помпей можел всеки момент да стигне до извода, че най-добре ще постъпи, ако сам се заеме с египетския въпрос и премахне предмета на раздор, който стоял пред другите политици. Без да чака пълномощия от страна на сената, под някакъв предлог, можел да заповяда на легионите си поход на юг — към Египет. Кой щял да го спре? Египет бил почти беззащитен. Юдея, която лежи на пътя за Сирия, била слаба и разяждана от вътрешни борби.

Този вид разсъждения на съветниците довеждат до решението на Птолемей, на всяка цена, да получи благосклонността на великия военачалник. През пролетта на 65 година, в Дамаск пристигат египетски посланици. Те донесли истински царски подарък: венец от чисто злато на стойност повече от 4000 таланта. Скоро след това Помпей напуска Дамаск и навлиза в Палестина. Имал намерение да превземе богатата столица на арабите Набатея — Петра, която е разположена на юг от Мъртво море. По време на похода военачалникът се намесил в спора за трона на Юдея, който от години водели братята Хиркан и Аристобул. Планът на похода бил променен и Помпей с когото бил и Хиркан се насочил към Ерусалим. Той превзел града без битка, но хората на Аристобул се затворили в огромната крепост на светилището и се бранили в продължение на три месеца. Светилището било превзето през есента на 63 година с щурм при който загиват 12 000 евреи. За владетел на Юдея, Помпей поставя Хиркан, след като намалил значително границите на тази страна. Юдея, както се вижда, загубва завинаги своето значение, а дори и своята самостоятелност. На Хиркан била отказана титлата княз и той останал под надзора на наместника на Сирия.

По време на обсадата на Ерусалим, Птолемей помагал на римляните, вярно не с пряко участие, но много осезателно. Издържал

целият конен корпус в армията на Помпей, като доставял храна, паша и пари за 8000 души и толкова коне. Когато Ерусалим паднал и въпроса с Юдея бил решен, поканил военачалника да посети Александрия.

На войниците изпратил дрехи, а военната каса подпомогнал със значителна сума. Помпей прибрал всичко, което царят му дарил, но не поемал никакви ангажименти. Не приел дори поканата да посети Александрия и постъпил правилно, защото ако би пристигнал в столицата на чужда държава като гост по този начин, официално би признал и тамошния владетел. Ако пък навлезе с легионите си в Египет и свали царя, би прекрачил пълномощията си, тъй като до този момент, Сената не взел никакво решение по въпроса.

Военачалникът решил, че е посветил прекалено много време на Изтока и бързал да се завърне в Рим. Искал да влезе триумфално, а след това спокойно да се радва на заслужена слава, играейки важна роля при управлението на Републиката. Близкото бъдеще щяло да покаже колко измамни са били тези планове. Помпей се отказал от първоначалното си намерение да превземе Набатея и веднага напуснал Палестина.

Опитите да получи благосклонността на Помпей стрували скъпо на владетеля на Египет. Крайният резултат — всичко останало по старому. Сменили се само настроенията сред народа. Та нали главно той понесъл тежестта на скъпите дарове, които изпращал царят. Та нали, дори и простият ратай виждал, че онези дарове отишли напразно. Рим продължавал да мълчи. Какъв е смисълът да се държи един цар след като външният свят не го признава.

Птолемей си навредил с факта, че помагал на римските войски, когато превзели ерусалимската светиня. Изключително възмутени били евреите, които в Египет били няколко стотин хиляди, най-много от тях живеели в Александрия. Те казвали:

— Храмът на Йехова беше поруган. Помпей влезе в светилището, най-свято от светите, където има достъп само върховният жрец и то в деня на великия празник. Част от вината и проклятията падат върху царя, защото той така щедро хранеше и обличаше войниците на нечестивеца!

Но също и гърците, а и тези с чисто египетско потекло не одобрявали факта, че техният владетел помага на римляните да се настанят в Палестина. Още се помнело, че по времето на първите

Птолемей Палестина била подчинена на Египет. Жреците още умеели да разчитат прастарите надписи по стените на големите храмове. Те прославяли победите, които египтяни са имали преди много векове не само на палестинска земя, но и далече на север, чак до бреговете на Ефрат. Сега същите тези държави паднали под владичеството на чужденци, живеещи оттатък морето, а египетските пари и зърно им помогнали за всичко това!

И така, царят Птолемей XII, новият Дионис, настроил срещу себе си: популарите в Рим, евреите в Александрия, патриотите в Египет. И през цялото това време се тревожел да не се случи нещо със свещените животни, защото и това можело да има политически характер, както става по-късно.

СМЪРТТА НА СВЕЩЕНАТА КОТКА

Точно през тези години, когато сред поданиците на Птолемей се засилва недоволството, в Александрия пристига млад грък от Сицилия, ерудиран, запален изследовател на миналото. Името му е Диодор и в столицата на Египет идва, за да се запознае с прочутата библиотека. Нагърбил се с огромна работа. Трябвало да опише цялата история на човечеството, чак от древността до днешни дни. Повечето от учените виждат в Египет, люлката на цивилизацията и точно затова, историята на тази страна, трябвало да заеме видно място в книгите на Диодор.

Александрия очаровала младия историк, независимо от — това, че в неговият роден остров имало прекрасни и богати градове, като Сиракуза. Преди всичко Диодор бил очарован от разположението на Египетската столица. Според волята на Александър Велики тя е построена на един сравнително тесен провлак между морето и езерото, което се свързва с устието на Нил с канал. В непосредствена близост до брега се намира островчето Фарос, до което се стигало по широк вълнолом, направен от грамадни скали, наричащ се Хептастадион. По този начин били създадени две чудесни пристанища: Източното, наричано Голямо и Западното, или Еуностос. Целият град бил опасан с висока стена. От начало, строителството се развивало планово, според уличната мрежа, която се пресича под прав ъгъл. Главната артерия, която преминавала през целия град от изток на запад, била дълга около 40 стадии или около 6 километра и половина. Ширината ѝ била около 100 крачки, което се равнява на 40 метра. От двете ѝ страни се издигали прекрасни и богато украсени храмове и домове. Такива сгради имало и в другите части на града. Царският дворец бил разположен в източната част на града до малкия полуостров Лохиас. Това бил огромен комплекс от сгради, разпръснати сред паркове и градини. Всеки един от Птолемеите се старал да придаде, колкото се може по-представителен вид на своя дворец.

Диодор хвали много климата на града. — Лятно време тук непрекъснато духа северен вятър, наричан — етезия, той донася

приятна хладина от морето, правите и широки улици му позволяват да стигне до всички квартали на града.

Писателят се заинтересувал колко е населението на града. Попитал за това един от служителите, който водел списъците на населението. Отговорили му, че в Александрия живеят повече от 300 хиляди свободни граждани. Не било известно дали този списък включва жените и децата. Нямало никакви данни какво е количеството на робите, които живеят тук. Без преувеличение може да се приеме, че в града имало почти 1 милион постоянни жители и със сигурност това бил най-големият град в съвременния свят.

Главното, което привлича Диодор, били историческите забележителности, обичаите и вярата в съвременния Египет. Веднага обърнал внимание на култа, който имали тук към животните. За всичко това той говори:

„Египтяните обожествяват дадени животни и то не само докато са живи, но и след смъртта им — особено котки (ихневмони), кучета, семпи, ибис, вълци, крокодили и други. За всеки един вид животни определят земя, доходите от която се използват за храна и грижа за тях. В случай, че се разболее детето на някой египтянин, той дава клетва, че след като оздравее ще му остриже косите и ще дари на боговете толкова злато и сребро, колкото тежат те. Тези пари се дават на гледачите на свещените животни, те режат парчета месо за семпите и викайки силно хвърлят късовете във въздуха към долетелите птици. На котките и на ихневмоните дробят хляб в млякото или пък им нарязват нилска риба. По същият начин приготвят и поднасят храна и на другите животни. Опекуните се гордеят много със своята работа, като че ли извършват най-благородната служба в името на бога. Пътуват по градовете и селата, имат специални знаци по дрехите, от които се вижда за какви животни се грижат. Който ги среща пада на колене и им прави поклон.

Когато свещено животно умре, увиват го в тънко ленено платно, плачейки и удряйки се по гърдите го отнасят там, където ще се извърши балсамирането, напояват платно с кедрово масло и с други благовонни масла, които служат за балсамиране на тялото, което след това се поставя в саркофаг. Ако някой умишлено убие такова животно, той трябва да умре, особено, ако това е котка или ибис и независимо от това дали не е случайно. Тълпата се саморазправя страшно с

извършителя. Често пъти това става и без съдебна присъда. Страхът от наказанието е толкова голям, че всеки един който види умряло животно се спира далече от него и започва да крещи и да уверява всички: Умряло го намерих!

Ето един пример, който показва колко силно е вкоренена вярата в светостта на животните и как без да се съобразяват с нищо се пази тяхната чест — Това се случи по времето, когато Рим все още не беше признал Птолемей за цар и населението на Александрия усилено се стараеше да получи благоволението на пришълците от Италия, всички се стремяха да избягват какъвто и да е повод за оплакване и война и точно тогава един римлянин уби котка. Около къщата му се събра огромна тълпа, не помогнаха молбите на висшите служители изпратени от царя. Дори всеобщият страх от римляните не даде резултат. Независимо от това, че човекът убил котката случайно, нищо не можа да го спаси от наказание. Всичко това знам не от разкази, а го видях с очите си, когато пристигнах.“

Това ни е разказано от Диодор. Макар, че била убита свещена котка, а човекът линчуван, война не избухнала. Противно на всички очаквания, настъпил обрат в римската политика спрямо Египет.

ТРИУМВИРАТЪТ И ЕГИПЕТ

През лятото на 60 година в Александрия пристига страшна новина. Тя отнема всякаква надежда Рим да признае Птолемей за законен владетел на Египет. И така, един от двамата консули избрани за следващата 59 година — бил Цезар!

Досегашните действия на Цезар дали да се разбере, че едно от първите неща, които ще извърши след като поеме поста, било да превърне Египет в поредна провинция. Съмнително е дали оптиматите ще съумеят да се противопоставят срещу това, тъй като за дадения период техния консул Марк Бибул не бил енергичен човек. От своя страна Помпей, както винаги досега не бил в добри отношения с Крас и Цезар, държал се странно, почти неутрално, бил обиден и на оптиматите и на Сената.

Чак през 59 година, по времето, когато Цезар е консул, става известно, че тримата Помпей, Крас и Цезар са сключили тайно споразумение, чиято основа е: в Републиката няма да се предприема нищо, което не отговаря на интересите на тримата. Това споразумение влиза в историята под наименованието — Първият триумвират.

Още в началото на своето управление Цезар представя проект за поземлена реформа, който в голяма степен бил повторение на старите идеи на Рул. Имало само една основна разлика: тук въобще не става дума за Египет, за обявяването му за провинция, не се споменава и за имуществото на царя. Независимо от явната съпротива на Марк Бибул и на част от сенаторите, законът бил приет. Това било първото конкретно доказателство за съществуването на триумвирата и едновременно демонстрация за неговата мощ. Обединените сили на тримата политици не би могъл да оспори никой в Рим. Двете партии, популарите и оптиматите, демонстрирали своята жалка слабост. Малцина били тези, които имали гражданска съвест, за да могат явно и упорито да защитават старите идеали. Към тях принадлежи преди всичко младият Марк Катон.

Това, че в новата поземлена реформа не се споменава нищо за Египет, бързо се изяснява. Още през пролетта на 59 година Цезар се

обръща към Сената и към общото събрание с молба да бъде признат Птолемей XII не само за цар на Египет, но и за съюзник и приятел на римския народ. Той основава това свое предложение като припомня заслугите, които царят бил извършил към армията на Помпей по време на нейните битки в Юдея. За завещанието на Птолемей XI никой не споменава нито дума. Предложението било прието, а текстът на римско-египетския договор бил тържествено предаден в архива на Капитолия.

След 11 години, когато Цезар пристига в Александрия и се среща с Клеопатра всичко това изиграва още една роля.

И така, Птолемей Флейтиста постига всичко към което се е стремял от 20 години, благодарение на човека, който досега се стараел да го лиши от всичко. Парадокс! Как се стига до това? Или може би по-правилно е да попитаме на каква цена? В Рим се говорело: Птолемей е заплатил — или се е заклел, че ще заплати — баснословната сума от 6000 таланта, което е равностойно на едногодишните доходи на неговото царство.

Част от тези пари, Цезар трябвало даде на Помпей, но и това, което му оставало било огромно богатство. Своите стари дългове успял да изплати, благодарение на това, което ограбил от Външна Испания, където през 61 година изпълнявал длъжността наместник. Сега можел спокойно да обмисли как да използва придобитите от царя пари, за да му донесат нови богатства.

Това финансово усилие било пряко силите на Птолемей. Неговата хазна, нямала никакви резерви. Та нали даровете за Помпей стрували толкова скъпо, както и издържането на неговата армия! И сега, за да може царят да задоволи сребролюбието на Цезар, трябвало да вземе заем. Най-богатите банкери на съвременният свят били финансистите и милионерите в самия Рим. Те разполагали с огромни богатства, ограбвайки населението на провинциите. Един от тези милионери бил Рабирий Постум, който дал заем на египетския владетел. Той чудесно разбирал, че прави една добра сделка: благодарение на неговите пари, Птолемей затвърдил титлата и управлението си, станал напълно платежоспособен, процентът от заема — много висок, а рискът — минимален. От тук се вижда, че не само триумвирите печелели от трудностите, които имал царят на Египет.

Трябва да се признае, че Цезар не бил дребнав по финансовите въпроси. След като взел своята част от Птолемей, той с удоволствие допуснал и други да спечелят. Държал много на Цицерон.

До този момент, между двамата нямало доброжелателство. През 65 година Цицерон отхвърлил проекта на Крас и Цезар за превръщането на Египет в провинция, а през 63 година като консул остро атакувал и не приел проекта за поземлена реформа на Рул. През същата година, когато било разкрито съзаклятието на Катилина, Цицерон най-старателно изискал да бъдат ликвидирани участниците. Не е тайна, че Цезар и Крас били както и преди, негласни привърженици на съзаклятниците.

Въпреки това, сега Цезар протягал ръка, направил го, защото уважавал големите умствени възможности на човека Цицерон. Оценявал и влиянието му в Сената. Давал да се разбере, че Цицерон може да замине като специален пратеник в Египет и официално да предаде на царя радостната новина. Едно такова посланичество не носи само почести, но и печалби. Съгласно обичаите царете обсипват с дарове пратениците, които носят добри новини.

Цицерон отхвърлил тези предложения, изказвайки съмнение относно етичността. Писал до свой приятел:

„Наистина желая и то отдавна, да видя Александрия и Египет. Бих искал да се махна от всички на които съм омръзнал и да се завърна тогава, когато се затъжат за мен, но при създалото се положение, след като е известно кой ме изпраща, аз се срамувам. Какво ще кажат за това нашите оптимати, ако все още някой от тях е останал? Със сигурност ще кажат, че за да си променя решението, това се дължи на наградите. Първи до това мнение ще стигне нашият приятел Катон, който за мен самия струва, колкото 10 000 други. А какво ще каже за нас историята след 600 години? Много повече се страхувам от нейната присъда, отколкото от другите!“

И така Цицерон не приел предложението. Не заминал за Египет. Отхвърлил и всички предложения, които Цезар му направил за посланически мисии, които биха му донесли и много пари в различни провинции. Не е постъпил прозорливо; такава е оценката на историята след 2000 години.

ИЗИДА В РИМ

И двамата консули, които поемат управлението след Цезар и Бубул, били тясно свързани с триумвирата и трябвало да внимават — всичко в държавата да става според волята на тримата. Алий Габиний отдавна се числял към близките приятели на Помпей, а Пизон е баща на Калпурния, за която Цезар се оженил преди няколко месеца.

На 1 януари 58 година, според обичая, новите консули правели жертвоприношения на боговете в чест на републиката и за успеха на своето управление. Неочаквано се стига до големи размирици. Пред олтаря на Капитолия, където консулите и жреците убивали животни, за да могат по техните вътрешности да прочетат волята на боговете, изведнъж дотичала тълпа от простолюдието, крещейки заплахи, че тук в Капитолия трябва да се възстановят олтарите на египетските божества, които неотдавна били съборени по заповед на Сената. По всичко личало, че тържеството трябва да се прекъсне, но независимо от това консулите не отстъпили, а Габиний бил изключително решителен.

Тази случка доказва, както никога досега, че сред обществото има все повече привърженици на египетските божества. Умните наблюдатели забелязват този процес от няколко десетилетия. Ето например, на монетите, които се секат в Рим, много често започнали да се появяват успоредно с главните и официални изображения и някои малки, дискретни символи, като, цвят на лотос, скорпион, крокодил, пирамиди. Много такива символи се появили по времето на диктатурата на Сула. По монетите може да се видят: систрум — свещен музикален инструмент на Изида, вид дрънкалка; цвят на лотос; крокодил или хипопотам — тук изреждаме само тези знаци, които са свързани с Египет.

Всичко това доказва, че в големият държавен монетен двор, в който работят хиляди роби и свободни, има хора, боготворящи египетската богиня. Те разпространяват култа към своето божество. А колко ли такива хора има и на други места? Сред слугите в частните домове, сред продавачите в магазините, сред писарите и занаятчиите?

Изида пристига в Италия от страната на Нил, благодарение на оживените търговски и политически контакти между двете страни. Без съмнение нейният път преминава през Гърция и южна Италия. Преклонението пред Изида се шири сред нисшите слоеве на населението по две причини — преди всичко въздействието на екзотиката на обряда върху женското въображение, на второ място — участието в церемониите и тяхната мистериозност поддържат вярата, за вечно безсмъртие в страната на Залеза, където е управлявал бог Озирис, с подлост убит от Сета, оплакан и намерен от Изида, той възкръсва, за да властва над умрелите.

Какво е била Изида за вярващите, какви заслуги и сили са й приписвали? Всичко това е представено изразително в гръцките химни, запазени в различни страни, общо взето те са перифраза на египетски песни. Ето текста на един такъв химн от предверието на храм в оазиса Фаюм, водеща своето начало от времето на Птолемей Флейтиста или на Клеопатра:

„Ти, даваща всички богатства, царица на боговете, всевластна, Съдба на Щастието, Изида, велико име, създателка на всичко, което съществува! Нищо не си пропуснала, за да създадеш на хората живот и порядък! Създала си законите, за да има ред; създала си занаяти, открила си умението, животът да има добра форма. Създала си прекрасният цвят на всички плодове. Благодарение на Теб, съществуват небето и земята, вятърът и сладките слънчеви лъчи. Твоята сила прави така, че през пролетта вълните на Нил излизат от бреговете и ревящата вода се разлива из цялата страна, за да има плодове. Колко много народи живеят на необятната земя — елини, траки, всички те боготворят Твоето прекрасно, божествено име, но на своя роден език, всеки Те нарича различно:

Сирийците — Те наричат Астарте, Артемида, Анаен, Лето;

Траките — Те наричат Майка на Боговете;

Елините — Хера и Афродита, Добрата Хестия, Рея и Деметра;

Египтяните — Единна, защото всичките тези богини, толкова различни се сливат с Теб, Единна.

Господарко, няма да престанем да благоговеем пред Твоята сила, безсмъртна Спасителка, носеща много имена, възвишена Изидо, Ти, която спасяваш от войни градове и народи. Тези, които очакват в затворите смъртта; които в безсъние изживяват страшни мъки: които

плават по моретата по време на страшни бури, където загиват хора и потъват кораби — всички те намират избавление, молейки Те да им се явиш на помощ. Изслушай моите молитви. Господарко с всесилно име, дай ми ласка, освободи ме от всички грижи!“

Вторият химн, създаден по-късно, е запазен като надпис на остров Иос; това е вид монотонна питания:

„Аз съм Изида, Господарка на цялата земя. Аз съм определила на хората законите и правата, които никой не може да промени. Аз съм най-голямата дъщеря на Кронос. Аз съм жена и сестра на бога Озирис. Аз съм тази, която влиза в гнездото на божественото Куче. За мен бе построен град Бубастис. Аз съм тази, която отдели земята от океана. Аз съм показала пътя на звездите, слънцето и луната. Аз съм открила корабоплаването. Аз съм дала правосъдието и силата му. Аз съм свързала мъжете и жените. Аз съм направила така, че жените да носят плода 10 лунарни месеца. Благодарение на мен децата обичат родителите си. Аз наказвам тези, които не уважават бащите и майките си. Заедно с моят брат Озирис премахнахме канибалството. Аз показах на хората тайнствата. Аз ги научих да рисуват и изработват фигури, близки до тези на боговете. Аз съм създала божите храмове. Аз съм свалила тираните. От мен идва любовта на мъжете към жените. Благодарение на мен справедливостта е по-силна от златото и среброто, а истината има своя красота. Аз съм открила съпружеския договор.“

Положително такива химни и литании не са били разрешени по време на службите в Рим.

Според традициите, които са поддържали вярващите в Изида, край бреговете на Тибър, първата тяхна църковна община била създадена в столицата на Републиката по времето на Сула. Възможно е Птолемей XI да е изиграл някаква роля за създаването на тази обител. Както беше вече казано, този млад цар е бил известно време в Рим и през 80 година по волята на Сула е заминал за Александрия, където се оженил за Береника, на 19 ден я убива, и сам загива.

Властите в Рим с голямо нежелание наблюдавали разпространението на култа, който намирал богомолци главно сред простолюдието. Затова се опитали да се справят с Изида, като разрушавали олтарите й. Напразно. Най-добро доказателство за това са фактите от следващите години:

През 53 година Сенатът отново разпорежда да бъдат разрушени храмовете на Изида в Рим, дори и частните параклиси. Три години по-късно, през 50 година, нареждат да бъдат разрушени всички храмове на Изида и в Серапис. Нито един майстор не искал да вземе участие в това богохулство. Тогавашният консул, Емилий Павел, взел брадва и я забил във вратата на храма. И с това нищо не постигнал. На местата на разрушените светилища се появяват нови. Изида се оказва по-силна от консулите. Както ще видим по-късно тя е в състояние и да им отмъщава.

През 58 година, в Рим избухват опасни размирици, подклаждани от вярващите в египетската богиня. И в самият Египет се случват твърде необикновени неща.

ВЪПРОСЪТ ЗА КИПЪР

През лятото на 58 година, десетина месеца след като постига такъв успех, какъвто е признаването му от Рим, Птолемей XII загубва своето царство, остава цар, без царство. Как се стига до това?

Повече от 20 години Птолемей управлява убеден в това, че всичко зависи от волята на Рим. Все по-често ограбва народа, за да има средства, с които да получи милостта и благоволението на владетелите на света. Разбира се, че дава привилегии на жреците и храмовете с надежда да повлияят на лоялността на египтяните. Но от друга страна тези действия на царя както и помощта, която оказва на римляните за превземането на Юдея, засягат гордостта на всички египетски жители, също и на гърците, евреите. Все още е живо съзнанието, че страната над Нил е велика държава. И тя има право не само да бъде напълно независима, но може да властва над съседните земи, които някога са били управлявани от фараоните, а не толкова отдавна и от първите Птолемей.

Катастрофата става, когато през пролетта на 58 година александрийците виждат съдбата на кипърското царство. Този остров винаги е бил част от Птолемеевата монархия. През 80 година, когато Птолемей XII е поставен на египетския трон, по същото време Кипър е даден на неговия по-малък брат, разбира се и той носи името Птолемей. Но фаталното завещание на Птолемей XI засяга, както Египет, така и Кипър. Стараейки се в продължение на 12 години да бъде признат, Флейтиста никога не говори за своя брат. Разбира се, че върши всичко това от егоистични подбуди и не е искал да компрометира собственото си положение чрез повдигане на този въпрос. И така, когато през 59 година, купува от Цезар правата си и получава титлата съюзник и приятел на римският народ, не иска в договора да бъде вписана и една дума за Кипър. Изоставя брат си на собствената му съдба.

По това време първите месеци на 58 година, народният трибун Клодий, успял да прокара в Рим закон, на основата на който: Кипър се присъединява към Републиката, като нова провинция; частната

собственост на царя и богатствата му преминават в собственост на Републиканската съкровищница, за да служат за финансиране на бедни безземлени преселници.

Законът бил приготвен, разбира се, със знанието на триумвирите и особено на Цезар. Той искал по този начин да заличи от паметта на хората това, че през миналата година изневерил на своята програма и разрешил да се стигне до признаването на Птолемей XII. С всичко това Клодий преследвал и свои цели. Преди 9 години, през 67 година, той бил пленен от действащите на изток пирати, които поискали скъп откуп. Царят на Кипър, към когото Клодий се обърнал за помощ, дал само 2 таланта. Ако не била флотата на Помпей, пиратският пленник щял да умре.

Партията на оптиматите критикува решението на Клодий. Казали, че се извършва неправда спрямо царя на Кипър, който винаги е бил верен съюзник на Рим, както са били и неговите предци. И ето сега, без никаква вина ще му бъде отнето всичко! Ще бъде изложен, едва ли не за Продан, заедно с пурпурното си царско наметало, скиптъра и диадемата!

Все пак протестите нямали резултат. Привържениците на Клодий казвали, че царят е притворен приятел, а всъщност подкрепя враговете на Рим и пиратите. Това били обвинения, които не можели да се докажат, но и не можели да се отхвърлят. Клодий много подло извършил още нещо, по негова инициатива общото събрание определило за извършител на присъдата Марк Катон. Като един от ръководителите на партията на оптиматите, той бил решително против присъединяването на острова. Той се защитавал и отказал, но накрая отстъпил пред волята на народа. Поверили му една такава „благородна“ мисия, придружена със следните аргументи:

— Сам Катон, който е справедлив човек, може да гарантира, че кипърските богатства ще пристигнат в Рим непокътнати!

Това говори добре за Катон, но не и за останалите политици. Корупцията и цинизма в Рим стигнали до такива размери, че на едно такова определение се гледа твърде сериозно.

Заминаването на Катон от Рим през пролетта на 58 година, било тежък удар за оптиматите. Ударът е още по-болезнен, защото малко преди Катон, на 20 март, друг виден сенатор напуснал столицата — Цицерон. Той не заминал с посланическа мисия, а просто бягал,

защото го заплашвало сурово наказание и това също било дело на Клодий. Трибунът излязъл с предложение да се остави без огън и вода, което означавало да се изключи от обществото всеки, който е осъдил на смърт гражданин, без съдебен процес. Било ясно, че предложението е насочено главно срещу Цицерон, който през 63 година осъдил на смърт привържениците на Катилина. Колко ли е съжалявал великият оратор, че не е приел онази посланическа мисия в Египет, която в продължение на толкова месеци му предлагал Цезар!

В края на март и Цезар напуска Италия. В продължение на 5 години трябвало да бъде наместник на две провинции — на днешна Северна Италия и Южна Франция. Тръгвайки от тези територии той имал намерение да окупира цялата Задалпийска Галия, което ще рече територииите между Атлантика и Рейн. Парите, които получил от царя на Египет, послужили за военната кампания. В съвременният свят всичко е свързано, дори и съдбата на такива народи, които са разделени от толкова голямо разстояние, като египтяните и галите.

Катон не пристигнал направо в Кипър, спрял на остров Родос и от там започнал преговори с нещастния цар. Преди всичко го предупредил да не се опитва да се противопостави с военна сила. Това било излишно, тъй като Катон не разполагал с нито един войник; имал само прислуга. Едновременно римският пълномощник обещавал, че ако всичко мине спокойно ще направи Птолемей жрец на Афродита в кипърския град Патос. Разбира се царят отхвърлил тази съмнителна чест. Бил потресен и унизен. Отначало възнамерявал да лиши римляните от всички богатства, на които разчитали. Искал да натовари всички съкровища на един кораб и да го потопи в открито море. Отказал се от това намерение, тъй като знаел, че разбеснелите римляни ще търсят сметка от жителите на острова, ще ограбят техните имоти и ще продадат населението в робство.

Останала една единствена форма на протест: смърт. Отровил се. Така напуснал света последният владетел на Кипър, представител на династия, която управлявала тук повече от двеста години.

Малко по-късно, през лятото на същата тази 58 година, на Родос, където все още пребивава Катон, пристига кораб от Александрия. На него се намира Птолемей Флейтиста, роднят брат на трагично загиналия цар. Но той не идва тук, за да се противопостави толкова късно, а просто Птолемей XII бяга от своята страна, където неговите

поданици вдигат бунт, когато разбират случилото се в Кипър. Те изживяват това по-силно и достойно, отколкото самият, той.

УПРАВЛЕНИЕТО НА КАТОН

Веднага щом стъпил на острова, царят изпратил вест на Катон с молба да благоволи да го посети. Така било достойно. Дори без земя, монархът си остава монарх, а наместникът, само управляващ и в случая дори не от най-висок ранг. Но Катон отговорил, че не може да напуска дома си, тъй като току-що взел очистително: но ако царят имал някаква бърза работа, той с удоволствие ще го посрещне у дома си.

Ще неще, Птолемей се явил в седалището на наместника. Тук го чакало ново унижение. Катон, дори не излязъл да го посрещне. Просто продължавал да си седи върху нощното гърне. Когато царят застанал на вратата на стаята, той го поздравил учтиво и свойски, като че ли имал пред себе си някой стар, добър познат. Гостът бил изумен. Що за простак е този римлянин! Но същевременно колко достолепно се държал!

Когато започнали да говорят за политика, Птолемей не скрил своите намерения за бъдещето, но по-неясно обяснявал, поради какви причини е напуснал столицата. Нали в Александрия още нямало открито въстание срещу владетеля? Наистина, имало известни брожения. Всички организации и съюзи остро протестирали срещу завземането на Кипър от римляните. Настоявали царят да изиска връщането на този остров като неотделна част от монархията, но ако Републиката не спази тези исторически права на Египет, би следвало да откажат подписания преди година приятелски договор.

Царят говорел за това с истинско възмущение. Как така? Египет, толкова малък и слаб, самоволно скъса съюзническия договор? Що за безсрамие, що за безумие! Защото е лесно да се предвиди ответната реакция на приятелската велика сила. Царят на Египет ще трябва да сподели съдбата на своя брат в Кипър. Той, Птолемей, никога няма да допусне това! Цели двадесет години полага толкова старания за сключването на договора, а сега да унищожи делото на своя живот? При това под натиска на тълпата и на тайни организации? В никакъв случай! Именно затова напуснал столицата си. Наистина животът му не бил пряко застрашен, но той бил длъжен да покаже на

простолюдието кой действително управлява. Да, ще се завърне в Александрия, но въведен от римляните. Нека всички да видят със собствените си очи кой е истинския гарант за неговата власт!

На дъното на тези заплетени доводи очевидно се крие обикновен страх. Флейтиста безспорно добре помни съдбата на своя предшественик — убит от народа на Александрия. Затова бяга щом забелязва първите признаци на безпокойство.

За изненада на царя, Катон не похвалил постъпката му. Наместникът разсъждава:

— Що за идея лекомислено да се захвърли спокойния живот! Царят, види се, не си дава сметка какво го очаква сега, колко усилия, маневри, разходи. Защото ако наистина желае Рим да му окаже фактически помощ, трябва да намери влиятелни хора. А дори да продаде цял Египет, парите пак няма да стигнат да наситят алчността на римските велможи. Затова е по-добре да остави мисълта за посещение в Рим. Най-разумното, което може сега да предприеме е да отплува обратно за Александрия и някак си да се споразумее с поданиците си. В този случай той, Катон, е готов да посредничи.

Царят, уж, признава правотата на тези съвети. Но щом се разделя с Катон променя мнението; казват, че под влияние на своите приятели. Отплува от Родос, но не за Александрия. Корабът му плувал в западна посока към Италия.

СЕРАПИС

Годината петдесет и осма — толкова богата на политически събития в Рим и Александрия — също така важна и за личния живот на Пшерени-Птах — върховният жрец на Мемфис; защото именно тогава той взема за жена четиринадесетгодишната Та-Имхотеп.

Щом споменахме за Мемфис добре ще бъде да обясним едно вече срещано име в разказа. Става дума за Серапис. Както помним, от началото на 58 година в Рим избухват безредици по повод разрушаването на неговия олтар и този на Изида. Вече обяснихме коя беше богинята; но култът към Серапис и самата същност на този бог са по-малко познати, а не ни е безразлично, тъй като тясно се свързват именно с Мемфис.

Умрелият бик Апис — вече стана дума за това — се отъждествява с бога Озирис. Останките му бивали балсамирани и оставяни за вечна почивка в коридорите на подземна гробница. Тя се намирала не при светилището и дори не в самия Мемфис, а в пустинята, западно от града, далеч от обработваната земя. Фараоните започнали да строят катакомби през 14 в. пр.н.е. или дори малко по-рано. После върху тях бил издигнат храмът на Озирис-Апис, т.е. съществото, олицетворяващо всички умрели свещени бикове. През IV в. пр.н.е. този култ преминал у гърците. Първоначално го наричали Озорапис, но скоро в елинския свят се разпространила друга форма на това име: Сорапис или Серапис.

В основата си този култ е издигнат от Птолемей I, основоположникът на династията. Царят желаел Серапис да бъде общо божество за двете народности, населяващи монархията — гърците и египтяните; да служи като религиозна връзка и символ на държавното единство. Защо изборът паднал именно върху Серапис, можем само да гадаем; всъщност много доказателства сочат, че за Птолемей най-важни били политическите съображения: религията да крепи държавната мощ. Царят следвал пътя на своя предшественик Александър Македонски, който почитал бога Апис, а след него — следващите Птолемеи, които били короновани в Мемфис.

Естествено, Серапис трябвало да претърпи известно видоизменение, ако гърците искали да го приемат и почитат. Скъсана била връзката между бога и свещения бик, а започнали да го представят като брадат мъж в разцвета на своите сили. В култа пък свързвали Серапис с много елински божества: Зевс — баща на боговете и хората; Плутон — бог на подземното царство; Асклепий — мъдър лечител; Дионис — победител на смъртта. В Мемфиския храм на Серапис почитали и някои други божества. Преди всичко: Изида; след това Имхотеп, за гърците — Асклепий; Хатор-Астарте, т.е. гръцката Афродита — това са само най-важните.

Редица векове в Серапия идвали поклонници. Принасяли жертви на боговете и техните близки. Молели ги да им разкрият в съня своята воля, да им дадат съвет. Молели за покровителство в бъдещия живот. Умолявали за изцеление. Някои полагали клетва и оставали да живеят в религиозния център като доброволни слуги на бога, нещо като бъдещите християнски монаси. Сред пъстрата, разноезична тълпа не липсвали и шарлатани: тълкуватели на сънища, самозвани лекари, баячи и знахари. Хитри търговци и занаятчии изградили постройки, имало крайпътни ханове и гостилници. Самите жреци не биха могли да поддържат реда сред тази сбирщина, затова наблизо имало пост. Той бил на границата между пустинята и обработваните площи, в светилището на Анубис — бога с птича човека, пазител на гробищата. Оттук до Серапия водела алея дълга повече от километър. От двете й страни стояли големи каменни сфинксове. Те били повече от четиристотин на брой, но по времето на Клеопатра повечето от тях засипали с пясък почти до главата.

Мемфиският Серапис имал сериозен конкурент: големия и прекрасен храм на същия бог край самата Александрия в Ракотис, издигнат още от първите Птолемеи. Оттам култът към Серапис бил разпространен в много страни, даже твърде далечни. Но винаги заедно със Серапис била почитана и Изида; затова на Капитола имало олтари и на двамата.

НА ГОСТИ У ПОМПЕЙ

Първоначално всичко вървяло успешно в Рим за Аулет. Царят без държава попаднал под покровителството на самия Помпей. Той му предоставил вилата си край Албанското езеро, южно от града. Бързо се намерили и банкери, които охотно предоставяли заеми. Парите отивали както за поддържане на двора, така и за купуване на сенаторски гласове. Целта била да се привлекат към делото колкото се може повече влиятелни хора. Лекотата, с която се отпускат на царя почти неограничени кредити, бил добър признак. Защото ако нямало надежда Сенатът да окаже помощ, никой банкер няма да рискува за това дело нито ас. А колкото повече финансисти влагат свои капитали в делото на Птолемей, толкова по-силен бил натискът от тяхна страна върху политиците. Един от най-смелите кредитори бил Рабирий Постум, който имал стари заслуги към царя.

Монархът с доверие гледал към бъдещето. За съветите на Катон си спомнял само тогава, когато искал да се надсмее над порядъчния мъдрец, седнал върху гърнето. Но ако е познавал по-добре взаимоотношенията в Рим, щял да почувствува известно безпокойство. Първо, неговият покровител — Помпей — не бил вече всевластен в Рим. Споразумението с Крас и Цезар вече било нарушено. Помпей става обект на бесните атаки на трибуна Клодий и много месеци почти не напускал дома си; толкова се страхувал от своя враг. Очевидно Клодий действувал, подстрекавай от Крас или от Цезар, а може и от двамата. Обаче ползата от този обрат на нещата останала за Цицерон. През 57 година Народното събрание му позволило да се завърне. Това става по инициатива на Помпей и консула Лентул, които искали по този начин да досаждат на Клодий.

Било понятно, че при това положение, Помпей с охота би заминал от столицата и би се нагърбил с отговорна мисия, за да си спечели нова слава и пари. Египет бил прекрасен случай за това.

От военна гледна точка въвеждането на царя в Александрия не би създало трудности. Пускали се слухове дори, че доверени хора на Помпей, негови агенти в Александрия, са уговорили царя да напусне

Египет, защото вождът разчитал именно той да го възкачи отново на трона.

Обаче, Помпей, горд и самоуверен, просто не полагал усилия да получи египетската мисия. Очаквал сам Сената да се обърне към него с молба да благоволи да се заеме с този въпрос. Междувременно се оказало, че Александрия изкушава мнозина. Единият от тях бил самият консул за 57 година — Лентул. Именно на него Сенатът възложил през лятото на същата година, като поеме наместничеството на Киликия, да окаже помощ на Птолемей. Макар явно Помпей да изразява съгласие с назначаването на Лентул, тайно чрез своите приятели действувал за отмяната на това решение.

Междувременно още един фактор усложнява и така трудния въпрос: в Италия пристигнали пратеници от Александрия.

ТАЙНИ УБИЙСТВА

Когато Птолемей напуснал Александрия, принцеса Береника — най-голямото му дете — била двадесетгодишна, а Клеопатра — едва единадесетгодишна, защото била родена през 60 година. Третата дъщеря Арсиное била още по-малка. Птолемей имал само двама сина. Естествено и двамата носят неговото име; по-големият идва на бял свят през 61 година, а по-малкият — чак през 58 година.

Изненадващото бягство на царя смущава столицата. Известно време никой не знае какви са съдбата и намеренията на монарха. Това косвено предизвиква дори смутове в някои райони на страната. Близо до град Хераклеополис селяните, измъчени от самоволието на чиновниците и от грабежите на банда разбойници, заплашват, че ще захвърлят работата и ще изоставят селищата.

Когато накрая разбират, че царят е в Италия, неговия план става очевиден: Флейтиста желае да се възползва от римската помощ, за да може да управлява занапред, без да се съобразява с поданиците си. По-влиятелните александрийци решават да попречат на това негово намерение, лишават монарха изобщо от права върху трона. За царица е призната Береника.

Трябва да се въздейства и на римските политици, трябва да разберат истинското положение в Египет: царят е ненавиждан, защото експлоатира и потиска своите поданици; същите ще спазват пълна лоялност по отношение на Рим ако той не се меси във вътрешните им работи.

Катон предупреждава Птолемей, че постъпва лекомислено, разчитайки на римска помощ; защото никакви съкровища няма да стигнат, за да задоволят алчността на римляните. А какво би казал пък за наивността на александрийците?! Те изпращат делегация, съставена от повече от сто човека, представители на всички слоеве и групировки. Делегацията се води от философа Дион. Александрийците навярно смятали, че техните пратеници ще успеят да убедят римския Сенат и народ с красноречие, поведение и конкретна аргументация. Подобни

надежди говорят за пълно непознаване на отношенията в столицата на Републиката. Затова урокът, който получила делегацията бил брутален.

Корабът от Александрия свил към пристанището Путеоли в Неаполитанския залив. Това била главната врата, през която Рим контактувал с източните страни. Едва стъпили на брега, пратениците попаднали в ръцете на платени от царя и неговите кредитори, бандити. Последните сътрудничели с Птолемей най-усърдно. Защото ако царят загубел трона си те трябвало да се простят с парите си. Още в пристанището убили много александрийци, а мнозина други — по пътя за Рим. Някои намерили смъртта си дори в самия Рим. Част от пратениците се върнали от страх в родината, а други били подкупени от царя. Най-трудно било да се справят с Дион. Защото философът се отличавал със смелост и хитрост и избягвал всякакви клопки. Настанил се да живее у двама братя, които някога били негови ученици в Александрия.

Въпросът с убийствата се разчува, макар че александрийците от страх дори не се осмелили да уведомят властите, за да започнат следствие. Обаче един народен трибун решил да използва случая с убийствата, за да разголи корупцията и некадърността на Сената. Дион бил повикан да даде сведения, но философът не успял да стигне до сградата, а след време станал жертва на поредното тайно убийство.

През 56 година се състояли два съдебни процеса против мнимите убийци на Дион. Цицерон бил защитник и в двата процеса — и двата завършили с освобождаване на обвиняемите. Особено любопитен бил вторият процес; той имал богат нравствено-политически подтекст. Обвиняемият Целий, някога бил в групата любовници на Клодия — рождена сестра на познатия ни трибун; същият, който през 58 година става причина за изгонването на Цицерон, а след това преследва Помпей. Клодия била прочута със своята хубост и разпуснатост. Страстно влюбен в нея бил поетът Катул; най-хубавите любовни стихове, които някога са писани на латински, са вдъхновени от чувството към жена, за която всички знаели, че е проститутка. Подставени от нея лица подписали оплакването, че Целий заемал пари от Клодия и че подкупил домашния роб на Дион; по този начин Дион бил убит; Целий възнамерявал по-късно да отрови и самата Клодия.

Целий лесно доказал, че обвинението е измислено и не се базира върху никакви доказателства. Впрочем, говорителят високо заявил

пред съдебния трибунал:

— Човекът, наистина причинил смъртта на Дион, не само не се страхува от последиците от своето престъпление, но дори си признава това — защото е цар!

Но и самият цар трябвало да внимава за общественото мнение. Затова по време на процесите, Птолемей вече не бил в Рим. В края на 57 година заминал за Мала Азия. Тази област от незапомнени времена имала правото на автономия. Владетелят, който така щедро давал подслон в собствената си страна, сега покорно трябвало да търси такъв в чужбина.

ХРАМЪТ В ЕДФУ

По същото време — края на 57 година — в Горен Египет, в долината на Нил, се състояло голямо религиозно тържество. Там, в местността Едфу, завършили храма на Хор. Синът на Изида и Озирис, соколът над крилат слънчев кръг, победителят на Сет, от много векове бил символ на единството на страната и царската власт; не само това, бил идентифициран с всеки властващ „жив Хор“.

Работите по изграждането на светилището в Едфу били започнати почти преди двеста години, т.е. през 237 година. От тогава всеки нов Птоломей допринасял с нещо за светостта на храма. Огромният комплекс сгради постепенно растял и бил все по-богато украсяван. Още от самото начало, в общ план и в детайлите, бил издържан в местен стил. Който не познава историята на строежа, трудно би открил, че храмът е създаван в епоха, когато Египет е управляван от чужденци. Защото всичко тук е издържано в един архаичен стил, без никакви гръцки влияния. Египетски са както главните архитектурни елементи: пилоните, дебелите стени, тежките колони, така и украсата: барелефите, рисунките и йероглифите. Това е парадоксално нещо: храмът в Едфу — един от най-добре запазените паметници на древната египетска архитектура — дължи създаването си на династия пришълци.

Заключителен момент в работата по храма в Едфу бил церемонията — поставяне на входната врата от кедрово дърво, обкована с бронз; години по-късно са правени и допълнителни декорации. За вечен спомен на входния пилон бил издълбан надпис, който гласял — и до днес гласи — че събитието е станало в първия ден от месец Хояк (5 декември) в двадесетата година от царуването на цар Птолемей — Новия Озирис, и сестра му — царица Клеопатра Трифена.

СЪПРУЗИТЕ НА БЕРЕНИКА

В същото време александрийците трескаво се стараят да укрепят властта на своята господарка. Съгласно обичаите, не било позволено жена да управлява сама, затова следва да се намери съпруг за Береника. При това той трябва да бъде същевременно и принц, в чиито вени да тече птолемейска кръв. Това изисква верността към династията, все още жива във висшите слоеве.

Най-първо се обръщат към принц Антиох в Сирия. Това е онзи, същият Антиох, който заедно с брат си през 75 година отива в Рим, за да получи египетския трон, а на връщане бива ограбен от наместника на Сицилия — Верес. Антиох си остава принц без земя, тъй като, както помним, Сирия става римска провинция през 64 година. Предложението от Александрия открива пред принца прекрасни перспективи, затова той го приема с радост. Но не му било писано да седне на царски трон и то на Птолемеите: умира от естествена смърт, приготвяйки се за път.

Следващият кандидат също е от Сирия, от семейството на Селевкидите. И той с радост би се оженил за Береника, но наместникът на провинцията му забранява да напуска границите на страната. Наместникът — Авъл Габиний; същият, който като консул в началото на 58 година прави опит да потуши в Рим вълненията на вярващите в Изида.

Накрая се спират на млад човек, уж, далечен роднина и на двата рода: Селевкидите и Птолемеите. Довеждат Го в двореца. Бъдещият монарх направо излиза обикновен простак. Поведението му било достойно за пазара, затова бил наречен „кибиосакт“, т.е. търговец на солена риба. Уплашената Береника заповядала да го убият само след десетина дни от съвместният им живот.

Чак в края на 56 година се появил подходящ кандидат: принц Архелай. Баща му служил в армията на Митридат — царят на Понтийското царство, по-късно преминал на страната на римляните. С благоволението на Помпей, Архелай изпълнявал длъжността главен жрец на Великата Майка в един храм, в Мала Азия. Но религиозните

церемонии и управлението на имуществото на храма не задоволявали енергията и амбициите на младия принц. Затова, когато чул, че римляните подготвят поход срещу партите, отишъл във войската на наместника на Сирия. Тук се сприятелил с младия кавалерийски офицер Марк Антоний, а същевременно установил контакт с египетските пратеници, които продължавали да търсят съпруг за своята царица. Той ги убедил, че е син на самия цар Митридат, който на свой ред бил роднина на Птолемеите; излизало, че Архелай отговаря на условията и можел да се ожени за Береника.

Междувременно, узнал за тези преговори, Габиний хвърлил Архелай в затвора, но скоро му върнал свободата. Защо? Дали наместникът бил подкупен? Може пък да водел двойнствена игра? Може би целял още по-голямо усложняване на ситуацията в Египет? Не е изключено също Марк Антония да е поръчителствувал за Архелай.

Така или иначе, бившият главен жрец пристигнал в Александрия. Оженил се за царицата и започнал да управлява заедно с нея. За Птолемей Аулет, който бил отседнал в храма на Артемида в Ефес, Това било истинско унижение. Сякаш в Египет царувал бившият слуга на Великата Майка, а пък върховен жрец на Артемида в Ефес щял да стане — ако се съгласят римляните — бившият цар на Египет.

КНИГИТЕ НА СИБИЛА

В началото на януари, 56 година, се случило нещо необикновено, лошо предзнаменование: гръм ударил статуята на Юпитер в неговия храм в Албанските планини, недалеч от Рим. Това било прието, както винаги в подобни случаи, като знак от бога. За разяснение се обърнали към Книгите на Сибила. Казват, че жреческата колегия, съхраняваща Книгите, намерила следния отговор:

Ако царят на Египет пристигне с молба за помощ, не му отказвайте приятелството си. Обаче не му давайте войска на разположение, защото ще се изложите на много пречки и опасности.

Очевидно било, че чрез устата на Сибила говорела групировката, която била настроена недоброжелателно към предприемането на сериозни действия в Египет, а същите били донесли огромна полза на техния организатор. Всеизвестно било, че предсказанието е само уловка в играта между страните, прилагана всъщност много отдавна и по различни въпроси. Никой обаче нямал смелостта да заяви това публично, защото смелчагата щял да бъде наречен безбожник. Освен това, отлагането на египетският въпрос било удобно за повечето сенатори.

Дебатите продължавали безкрай. Непрекъснато се излагали нови концепции. Лентул, комуто преди няколко месеца била поверена мисията да възкачи Птолемей на трона, вече заминал за своята провинция — Киликия в Мала Азия. Там нетърпеливо изчаквал окончателното решение. Благосклонният към него Цицерон през няколко дена му пращал писма в тази далечна, планинска страна. За свое най-искрено съжаление, не можел обаче да му изпрати никакви радостни новини. Колко заплетено било положението, колко становища се кръстосвали, колко нечестно се борели групировките, най-добре се вижда от един фрагмент от негово писмо:

„Хортенсий, аз и Лукул сме на мнение, че следва да се отстъпи пред решението да не се изпращат войски, друг избор няма. Правим предложение да се спази и другото решение на Сената, според което ти трябваше да въведеш царя в неговата страна. Крас обаче смята, че

трябва да се изпратят трима пълномощници, в т.ч. Помпей. И Бибул би искал да определи трима, но само между онези, които не участват в управлението. След него идват различни сенатори, бивши консули с изключение на Сервилий; защото той е изобщо против завръщането на царя, както и Волкаций, който поддържа възгледа, че мисията трябва да се повери на Помпей. Това увеличава подозрението, че Помпей би имал желание за Египет.“

Обаче, по-късно е отнета надеждата и на Помпей. Защото при внасяне на предложението той да въведе царя в Александрия, вождът веднага заявил, че за благото на Републиката е готов да се заеме с тази задача, дори без по-големи въоръжени сили, щом решението е такова. Сенатът обаче отхвърля предложението, а добрите намерения на Помпей пресича с учтиво заявление:

— Не можем да излагаме на опасност такъв заслужил мъж!

След това, египетският въпрос е изместен в сянка от други събития. Най-първо, скандалните действия на Клодий в града, а през април на 56 година, пристигането на триумвирите в местността Лука. Цезар, Крас и Помпей подновяват своето споразумение от 60 година и разграничават своите сфери на влияние. Цезар и занапред трябва да остане наместник в Галия, за Помпей и Крас се предвижда консулска дейност през 55 година, след което първият да управлява Испания, а вторият — Сирия.

Този обрат на нещата разочаровал не само Птолемей в Ефес, но и римските му кредитори, а най-много Рабирий Постум. Те били вложили в делото на царя маса пари, а нямало никакви изгледи да си ги върнат, понеже разписките съдържали клаузата: сумата ще бъде възстановена след завръщането на царя в страната си.

След време се оказва обаче, че новото споразумение на тримата има, според Птолемей, и свои добри страни. Преди всичко, повишава влиянието на Помпей. Всъщност, той не може лично да тръгне на Изток, защото го чака изпълнението на консулските задължения, но успява да прокара своята идея по друг начин. Издействува продължение за наместничеството на Габиний в Сирия и през 55 година, а същевременно го стимулира да се заеме с Египет. В преговорите между Габиний и Птолемей посредничи Рабирий. Той поръчителствува на наместника, че в замяна ще получи от царя скромната сума десет хиляди таланта.

Габиний рискува много. Действува без заръката на Сената, против предсказанията на Сибила. Нищо чудно тогава, че известно време той се колебае и отлага нещата. Говори се, че окончателно го е убедил и тласнал към действие офицерът от неговия щаб, споменатият вече Марк Антоний.

Войските тръгват от Сирия през март, 55 година. За претекст е съобщено, че има заплаха за сирийските брегове от флотата на Береника и Архелай. Твърди се, че морето било пълно с пирати, подкрепяни и укривани от сегашните владетели на Египет.

МАРК АНТОНИЙ

Римляните имали правилно мнение за боевите качества на египетските войски. Затова най-трудното било не борбата, а достигането до граничната крепост Пелузия и завладяването ѝ; защото пътят за нея минава край Газа, през песъчливата и безлюдна крайбрежна ивица.

Начело на конницата застава пред всички Марк Антоний. Той действува бързо и умело, което в голяма степен дължи на помощта на еврейския сановник Антипатър. Той доставя храна и вода, а когато конницата на Антоний безпомощно се изправя пред стените на Пелузия, той направил още по-голяма услуга: накарал защитниците, предимно евреи, да се предадат. Портите на Пелузия, значи и на цял Египет, се отворили широко. Истина е, че защитниците на крепостта едва не заплатили със живота си, тъй като Птолемей, движещ се с главния римски корпус, поискал да бъдат избити всички войници до крак. Отстъпил от намерението си само поради решителното противопоставяне на Антоний.

През самия Египет римляните се движат разделени на два корпуса. Архелай се опитал да окаже съпротива. Извел всички мъже пред Александрия и им заповядал да копаят укрепления. Но тълпите граждани веднага се прибрали по домовете си, съветвайки царя доброжелателно да възложи тази работа на работници. Независимо от това, някои отряди, навярно гвардията, остават верни. Тук-там се стига до слаби сблъсъци.

Има два варианта за смъртта на Архелай. Според единия, той попаднал в ръцете на Габиний и бил веднага умъртвен. Според втората версия, паднал на бойното поле, а Антоний заповядал да го облекат в царски пурпурни дрехи и да го погребат с почести. Ако това е истина, ни е трудно да се въздържим от забележката: само ако Антоний можеше да предвиди, че точно след двадесет и пет години по същите места ще се повторят трагичните събития; тогава ролята на Архелай щеше да се падне на… Антоний!

За Береника обаче всички източници съобщават, че загинала по заповед на своя баща.

Останалите членове на царското семейство се спасяват от катастрофата. Сега най-възрастна е Клеопатра; четиринадесетгодишна.

Говорели, че въпреки младата си възраст, Клеопатра привлякла вниманието на Антоний — мъж, близко до тридесетте. Момичетата на юг се развивали бързо, а Антоний се славел със слабостта си към женската красота. В дадения случай обаче, навярно, става дума само за романтична представа на древните автори, отнасящи към този ранен период една любов, която по-късно става толкова прочута. Но сигурно е, че огромно впечатление на Антоний е направила столицата на Египет, понеже той умеел да цени прелестите на живота в големия град.

Баща му починал сравнително млад. Не оставил наследство, макар да е от аристократичен род, а през цялата си кариера той не се отказва от злоупотребите; дори го обвиняват в тайно сътрудничество с пирати. Майката на Антоний — Юлия — произхожда от рода на Юлиите и е роднина на Цезар. Омъжва се повторно и отново овдовява. Мъжът й — участник в заговора на Катилина — е убит през 63 година в затвора, където попада по делото на Катилина. Затова Марк е възпитаван без мъжка опека и използва всички преимущества на прекомерната свобода.

Строен и хубав, пълен с идеи, има широк кръг приятели; навсякъде минава за един от предводителите на знатната младеж. Липсват му само пари. Затова „тъне“ както в оргии, така и в дългове. Обаче от политика не се интересува много, понеже правилно разбирал, че без богатство — няма да направи кариера. Само за кратко време бил в кръга на Клодий — активният народен трибун.

И накрая, преследван от своите кредитори, Антоний заминава за Атина под претекст да следва философия и красноречие. Но бързо изоставя тихото университетско кътче и отплува за Сирия. Защото се разчува вестта, че се готви поход срещу партите — същия, за който помним, че и Архелай желае да се включи. Походът не се осъществил, но пък трябвало да се потуши въстанието в Юдея, тогава именно Антоний се запознава с Антипатър, който много му помага в египетската кампания.

Независимо от искрените си желания, Габиний и Антоний не могат да останат по-дълго в Александрия, тъй като в Сирия избухват бунтове. Римският корпус напуска Египет, но за охрана оставя няколко кохорти, съставени предимно от германски и келтски войници.

През 54 година Габиний се завръща в Италия, като настоява да му бъде организиран триумф, който му се полага по право. Антоний пък изобщо не влиза в града, в който биха го обсадили неговите кредитори. Направо от горещата, пустинна Сирия се прехвърля далеч на запад, в гористата Галия и се включва в сражаваща се там армия на Цезар.

АФЕРАТА НА РАБИРИЙ

Веднага щом Аулет си възвърнал трона, той енергично се заел да измъква пари от своите поданици: защото трябва да изплати дълговете, направени през трите години пребиваване в чужбина. Най-спешни били претенциите на Рабирий: десет хиляди таланта!

Една от първите крачки на Птолемей била да избие много от най-видните личности. С това постига две цели: наказва привържениците на Береника и конфискува имуществото им, за да задоволи частично кредиторите си. Но събирането на такава огромна сума следва да се разглежда като продължителна операция. Затова царят решил, че ще бъде правилно, ако повери делото на опитния Рабирий Постум. Умелият финансист получава звание „диокетес“, т.е. министър на финансите. Гражданинът на Рим става и слуга на египетския монарх. Дори облеклото си сменил: захвърля тогата и облича гръцки дрехи.

Рабирий пристъпил към работа много успешно. Помагал му щаб от доверени хора, доведени от Италия роби и освободени роби. Те трябвало да измъкнат от населението не само десетте хиляди таланта, но и заетите пари от самия Рабирий; трудно е да се обясни, колко големи суми са това. Този мъж имал и странични интереси и използвал ситуацията, за да изнася за Италия папируси, ленено платно, стъклени изделия, т.е. най-типичните египетски стоки.

Всичко вървяло добре. Рабирий не обръщал внимание на оплакванията на населението, понеже имал опит от други страни, където развивал своята дейност. Неочаквано обаче спокойната работа на бирниците била прекъсната от намесата на царските войници. Хората на Рабирий, начело с него, били хвърлени в затвора. За съкровищницата е конфискуван плодът от многомесечната старателна работа. Не само това! В затвора с „диокетес“ се отнасят направо брутално, заплашвайки го час по час, че след малко ще бъде екзекутиран. После, също така неочаквано, лихварят е освободен от тъмницата. Заповядано му е веднага да напусне границите на Египет. Той си заминал като просяк в дрипи, а дошъл неотдавна тук като господар и собственик на страната!

Междувременно Рим преживява няколко тревожни дни през 54 година, поради страшното разливане на река Тибър. Водата залива по-ниските квартали на града, разрушени били много къщи и имало много жертви. Всички виждали в това събитие божие наказание. Нали не се съобразили с предсказанията на Сибила за Египет. Затова народният гняв се обърнал към човека, осмелил се с оръжие да върне Аулет на трона и с това докарал страшно наказание на града. Наместникът на Сирия, Габиний, станал обект на ненавистта на най-широките народни маси. Напълно е възможно тази омраза да е била подклаждана от почитателите на Изида и Серапис, които добре помнели как на първи януари 58 година, същият този Габиний, се противопоставил за възстановяването на олтара на египетските божества.

Наместникът се завърнал в града тайно, през нощта, и няколко дена не напускал дома си. Въпреки това, трябвало да се изправи пред съда, където нахлуват тълпи, жадни да го разкъсат. Подкупените съдии освободили обвиняемия; самите те, избягали трудно, защото народът бил готов да ги убие. Но при втория процес, Габиний бил осъден да върне десет хиляди таланта в държавната съкровищница, а понеже не притежавал подобна сума, бил изпратен в изгнание.

В цялата тази история и Цицерон се компрометира морално: в първия процес той обвинява Габиний, а във втория — отстъпвайки пред натиска на Помпей — го защитава.

Обвинен в сътрудничество с наместника на Сирия, Рабирий споделя съдбата му; защото скоро след завръщането му в родината и той е извикан пред съда. В своята финансова катастрофа той въвлича мнозина римляни. Защото заявява, че като банкрутирал не може да върне своите дългове на приятели и кредитори.

След всички тези събития, Аулет не се страхува повече от своите дългове. В края на 54 година Цицерон съветвал един свой приятел, влезнал във войските на Цезар, с надежда да забогатее, така:

„Искаш бързо да се завърнеш у дома пълен с пари! Все едно, че трябва да представиш на вожда полица за заплатата, а не препоръчително писмо! Не ти ли идва на ум, че дори онези, които отидоха в Александрия с полици, досега не са получили от там нито ас!“

ДОБРИ ДУМИ ЗА ФЛЕЙТИСТА

Цар Птолемей XII, Новият Дионис, Бог Почитащ Бащата, Бог Почитащ Сестрата, по всяка вероятност умира в края на май 51 година, т.е. в тридесетата година от своето царуване. Изглежда, че през последните месеци от живота му, негова сътрудничка е най-голямата му дъщеря Клеопатра; това следва от датирането на някои документи.

Завещанието на царя е готово отдавна, а съдържанието му не е тайна. Научен от тъжния опит, Птолемей предварително желае да премахне всякакви съмнения относно последната си воля. Затова изготвя документа в два екземпляра. Единият изпраща в Рим, с молба да се съхрани в тамошните архиви, но поради редица съображения той остава лично у Помпей. Вторият екземпляр се пазел в Александрия. За изпълнител на завещанието на монарха бил посочен римският народ, на който се поверява грижата за неговата страна и семейството му. Макар че това означавало дори привидна самостоятелност, може от друга страна да е защитна хватка срещу евентуалните опити на римските интриганти да завладеят Египет.

За свои заместници царят определя по-възрастния си син Птолемей XIII — тогава десетгодишен — и по-голямата си дъщеря Клеопатра — осемнадесетгодишна девойка; тя е седмата с това име в династията. Решено е да управляват заедно, разбира се, като съпрузи.

Навярно, никой не е пролял искрени сълзи за владетеля. За собственото си семейство той е, преди всичко, убиец на дъщеря си Береника. Наистина, народът на Александрия го поставя на трона, но после вижда в негово лице само тиранина, насила наложен от Рим. За останалото население в страната той бил и си остава само експлоататор, който им измъква и последният ас, за да задоволява алчността на римските си покровители. С щедростта си към светилищата и с признаването на правото да бъдат самостоятелни защитници на преследваните, царят спечелил най-много неутралността на някои жреци. И накрая, в очите на римляните той бил просто типичен източен деспот: страхливец — пред по-силните, тиранин —

по отношение на беззащитните. Може би, само членовете на дворцовия хор и оркестър наистина съжалявали за монарха.

Древните и съвременните историци винаги и решително дават най-сурова оценка за Птолемей XII. Може ли да се каже нещо в негова защита? Може би, само следното:

В съвременната ситуация навярно не е виждал никакъв изход и спасение нито за себе си, нито за царството. Египет може да съществува само като сателит на Рим. А при такова съотношение, само слабостта му дава шансове за съществуване. Републиката позволява вегетиране само на такива държави, които при никакви обстоятелства не могат да станат опасни. Следователно, единственото което наистина интересува Птолемей, е да запази печелившата позиция на царя — за себе си и за своето потомство, колкото се може по-дълго, докато паплачта на монархическата алчност не погълне всичко. За постигането на това той не се спира пред нищо. Подкупва, плете интриги, избива, дори най-близките си. Бори се за живот. Но нарочно не води никаква политическа дейност, достойна за него като цар. Наистина, защо да води политика, щом е само безсилна пионка?

Свиренето на флейта си остава негово главно и най-важно занимание. Във време, когато нямаш никакво влияние върху хода на действително значителни събития, най-добрият начин да се примириш със съдбата си е да намериш приятно, отморяващо занимание, което никому не вреди и не буди никакви съмнения. Можеш да свириш на флейта, да съчиняваш стихове или философски есета, да отглеждаш кокошки или рози, да ходиш на риболов, да изучаваш древна история; тук, разбира се, имаме предвид Клавдий, преди да стане император.

Така е с някои.

Но Клеопатра — една жена — има по-широки интереси и по-смели амбиции!

Нека се потопим в нейната история и станем свидетели на един неповторим живот!

ВТОРА ЧАСТ
КЛЕОПАТРА И ЦЕЗАР

СВЕЩЕНИЯТ БИК БУХИС

В началото на своето съвместно управление с баща си, т.е. през март 51 година, Клеопатра предприема продължително пътешествие на юг, нагоре по тучната долина на реката Нил. Тя прави преглед на страната и събира почести от своите поданици.

Царицата посещава и Тива, която преди много векове, когато Египет на фараоните преживява период на политически разцвет, се слави като столица на държавата, обширна и прекрасна. Огромният храм на бог Амон, построен от предишните владетели, по времето на Клеопатра още стои; неговите руини и до днес, като че ли, се надсмиват над похода на столетията. Но дори и за Клеопатра светините вече са само паметници на миналата слава на града, гордо възвишаващи се над мизерните къщици. Около божиите храмове сноват непрекъснато жреци и поклоници, но и Тива няма нито дворци, нито по-големи сгради. Страбон, който посетил тези места приблизително тридесет години след Клеопатра, твърди, че намерил само селища от селски тип. Каква била причината?

През многовековната си история Тива понася много удари. Най-страшното разрушение, градът преживява около 85 година — само едно поколение преди Клеопатра — когато след тежки сражения бива потушено голямо въстание; всъщност, не първото по тези места, защото Горен Египет, неведнъж се опитва да се освободи от властта на Птолемеите. Затова посещението на царицата в Юга, веднага след възкачването й на трона, има особен политически подтекст; и още повече с участието й в религиозната церемония на едно от местните божества.

Малко над Тива, по-нагоре по Нил, е разположено градчето Хермонт, неголямо, но доста известно. Неговият бог-покровител е Монт. Изобразяват го с глава на сокол; първоначално е бил навярно символ на войнствеността и мъжеството на фараоните. След това започнали да свързват Монт с бога на Слънцето — Ра, и с Амон — патрона на съседна Тива. Божеството с глава на сокол почти загубило своята собствена святост: обособила се троицата Монт-Амон-Ра.

Същевременно Хермонт се прославил с нов култ, който бил разпространен само там: култът към бика Бухис; на юг бил почитан съответно мемфиският Апис. И така, Апис се смятал в известен смисъл за въплъщение на бог Птах, докато Бухис — олицетворява живото въплъщение на местната троица, почитана тук. Щом умирало едно свещено животно, жреците намирали ново: Бухис бил безсмъртен. Останките, разбира се, балсамирали, макар и не така старателно както тези на Апис. Може дори да се каже, че в Хермонт са постъпвали много икономично, защото не са изваждали вътрешностите, а са ги заливали със смола.

Запазено е гробището на свещените бикове. Най-старите гробове са от периода малко преди идването на Александър Македонски в Египет, а последните — от времето на римския император Диоклетиан, т.е. от края на трети век на новата ера. Оттук следва, че култът към бика в Хермонт съществува в продължение на шест века; очевидно обаче неговото начало е много древно. Последните години от управлението на династията на Птолемеите съвпадат с разцвета на светилището, а Клеопатра почитала този религиозен център по особен начин.

Всеки новооткрит от жреците бик Бухис посещавал най-първо Тива; заедно с него там завеждали неговата майка, затова тя се наричала „Великата крава, родила Ра“. От Тива двете животни били отвеждани до Хермонт с лодка, съпровождана от многобройни кораби. След смъртта на всеки бик изготвяли надгробен надпис — много от надписите са запазени до днес — с обозначена на тях точно годината и деня на церемонията, организирана при напускането на храма в Тива и „встъпването във владение“ на вечното жилище на бика. Обикновено надписът гласи, че в церемонията участвувал и тогавашният владетел на страната. В повечето случаи лесно можем да констатираме: не е било така, тъй като съответното лице по същото време е пребивавало в други страни, често пъти много отдалечени. В случая с Клеопатра обаче нещата стоят по-различно; и надписът е по-нетрадиционен. Затова изглежда вероятно, че тържеството на 22 март 51 година било организирано много богато, щом като речната флота, превозваща свещения бик от Тива в Хермонт, се предвождала от самата царица.

МЕДИЦИНА И МАГИЯ

Независимо от руините, за които говорихме по-горе, Тива непрекъснато се радва сред гърците на широка слава като религиозен център на древната египетска мъдрост. На местните жреци приписвали както прекрасно познаване на много науки, така и владеене на тайни знания.

За това се разказва, и то много интересно, в увода към един медицински трактат. Неговият автор, някой си Тесал, ако се вярва на уводните думи, живял по времето на император Август, значи, той би могъл да помни Клеопатра. Възможно е също така, произведението да е писано и малко по-късно. Това не е най-същественият въпрос. Истински важен, обаче, е фактът, че историята на Тесал хвърля жива, пряка светлина върху тогава разпространените вярвания. Те произтичат от дълбокото убеждение, че божеството може да разкрие на човека необикновени неща и дори да му даде ключ за чудотворни умения; а пътя към божеството знаели жреците в египетските храмове.

Нека дадем думата на Тесал:

„В Азия, аз овладях добре граматиката; усвоих я по-добре от местните учители. Затова реших да извлека и друга полза от своите знания. Отплувах за града, мамещ и привличащ всеки — за Александрия. Пари не ми липсваха, затова посещавах лекциите на най-прочутите философи, а всеки от тях хвалеше, както моя жар към науката, така и лекотата, с която усвоявах знанията.

Особено старателно изучавах диалектиката на медицината; гореше ме просто невероятен огън за разширяване на знанията ми из областта на тази наука. А когато наближи времето за завръщане в родината, започнах да се ровя по библиотеките; тогава бях доста напреднал в медицината. Накрая попаднах на книга, написана от фараона Нехапсо: тя излагаше двадесет и четири начина за излекуване на тялото при всяка болест, с камъни и растения, но съобразно зодиакалните знаци. Величието на тази мисъл направо ме смая. И изведнъж открих, че книгата на фараона би трябвало да се нарече

«суетна измама на царското незнание». Защото прилагайки рецептите, така хвалени от автора, всеки път имах неуспех.

Този неуспех ми се стори нещо по-лошо от смъртта. Бях отчаян. Защото наистина: вярвах сляпо на съчинението на Нехапсо. В последното писмо до родителите ми, аз се гордеех с познанието на необикновени рецепти; уведомих ги също, че ще се завърна, едва когато проверя как въздействуват. И стана така, че в Александрия не можах да остана повече: от една страна, поради шегите, които си позволяваха моите другари (естествено нещо е всяка по-смела постъпка да предизвика завист); от друга страна, аз не бързах за дома, защото виждах, че не мога да изпълня прекрасните обещания.

При такова състояние на нещата предприех пътуване из Египет, гонен непрекъснато напред от жилото, което преследваше душата ми. Аз търсех начин да осъществя своите надежди, които така лекомислено бях започнал да лелея от трактата на фараона; а ако това не станеше, бях готов да се самоубия. Чувах вътрешен глас, който ме уверяваше, че ще се свържа с божества. Затова непрекъснато издигах ръце към небето, молейки покорно безсмъртните да ме дарят — чрез видение, сън или вдъхновение — с такава милост, с която да мога да се гордея, след като се завърна в Александрия и родината.

Пристигнах накрая в Тива. Това е най-старата столица на Египет, където има много храмове. Там останах за по-дълго, главно заради учените жреци, владеещи различни умения. Времето напредваше, а заедно с него укрепваше приятелството ми със жреците. Затова се осмелих веднъж да ги запитам, дали знаят някоя истинска магия, която действува. Повечето от тях се възмутиха. Но един жрец, който вдъхваше особено доверие със сериозността на обичаите и напредналата си възраст, не измами моите очаквания. Той ми довери, че притежава силата да вика духове, чрез чиния пълна с вода.

Един ден помолих този жрец да се разходи с мен из най-запуснатата част на града. Стигнахме чак до горичката, където цареше дълбока тишина. Там изведнъж се хвърлих в краката на моя другар, плачейки горестно и го прегърнах. Изненадан, той ме попита какво ми тежи на сърцето. Отговорих:

— Животът ми е в твоите ръце. Трябва, длъжен съм да се свържа с някое божество! Ако не се изпълни това мое желание, ще посегна на живота си!

Жрецът ме повдигна от земята и ме успокои много приятелски. Обеща да отговори на моята молба. При това ми препоръча да започна да постя веднага, три дни поред. Развълнуван до дъното на сърцето си от това известие, аз му целунах ръцете и му благодарих; сълзите се стичаха от очите ми като порой. Защото такъв е природният закон — неочакваната радост причинява повече сълзи отколкото тъгата.

Нямах търпение да чакам, затова трите дни пост ми се сториха дълги, като три години. И ето, дойде най-сетне краят. Напуснах дома призори и побързах да поздравя жреца; той беше вече приготвил чиста стая, а в нея всичко необходимо за случая. Аз предвидливо бях донесъл папирус и мастило, за да запиша онова, което ще чуя; но запазих това в тайна.

Жрецът ме попита, с кого бих предпочел да говоря: с видението на умрял човек или с бог. Отговорих:

— С бог Асклепий.

И веднага добавих, че венец на доброжелателност ще бъде, ако ме остави насаме с бога. Той се съгласи и с това, макар че беше много недоволен; личеше по лицето му.

След това ми заповяда да седна с лице към трона, на който щеше да се появи божеството. С тайни заклинания, той призова Асклепий и излезе, заключвайки вратата. А аз бях почти смазан душевно и телесно — толкова чудесен образ видях. Защото никаква човешка дума не може да изрази нито чертите на лицето, нито сиянието на божието същество.

Асклепий повдигна дясната си ръка, поздрави ме и рече:

— Щастливи Тесале! Днес бог ти дарява милостиня, но скоро, когато хората разберат за твоята победа, ще те почитат като бог. Питай каквото искаш. Ще ти отговоря искрено на всичко.

Аз едва-едва отворих уста, защото не можех да се владея, ослепен от божията хубост. Бавно се съвзех и запитах:

— Защо не успях, когато използвах рецептите на фараона Нехепсо?

Асклепий отговори:

— Нехепсо беше мъдър човек. Той владееше всички магически сили. Но не узна от божиите уста нито една от тайните, които ще разкрия на теб. Поради природната си дарба Нехепсо разбра родството между камъните, растенията и звездите, но не успя да определи нито

мига, нито местата, където трябва да се събират билките. Та нали растежът на всички плодове през годишните времена зависи от влиянието на звездите.“

КЛЕОПАТРА И СИНОВЕТЕ НА БИБУЛ

Опирайки се на исторически факти и документи, нека станем непосредствени свидетели на години наситени с превратностите на съдбата, белязали с неповторимост един живот.

През втората година от царуването на Клеопатра и нейният брат и едновременно съпруг — през есента на 50 година — се случи бедствие. Разливът на река Нил не достигна обичайното си равнище. Животворните води не наводниха всички обработваеми земи и не оставиха плодоносна наносна тиня. Народът виждаше в това доказателство за божия гняв и предсказание за нещастие. Знайно беше, че лошата реколта ще причини глад и скъпотия. Най-големият прилив на реката ставаше през ранна есен, после водите постепенно спадаха; първата реколта се прибираше в хамбарите напролет. Затова трябваше да се очаква, че пролетта на 49 година ще бъде тежка, както за населението, така и за младата царска двойка, отговорна за съдбините на страната.

Междувременно, през 50 година в Александрия станаха нещастия, които на политическата арена можеха да имат дори по-пагубни последици, отколкото слабия разлив на Нил за стопанския живот.

Наместник на провинция Сирия тогава беше Марк Бибул — същият този, който преди девет години бе консул заедно с Цезар и решително, макар напразно, се съпротивляваше срещу действията на своя колега; така също и против това, че с цената на шест хиляди таланта Цезар наложи признаването на флейтиста за цар на Египет. Сега, като наместник на Сирия, Бибул се разправяше с партите, които заплашваха от изток, отвъд река Ефрат. Затова Цезар реши да подсили своите легиони с египетски. Защото там все още имаше войници, както помним, оставени от Габиний за охрана на издигнатия от него цар. Те добре се бяха устроили в земите край Нил. Мнозина от тях бяха женени, имаха семейства. Водеха лек живот, защото не им липсваха лесни доходи. Римската власт търсеше тяхната благосклонност, защото те представляваха сигурна опора срещу променливите настроения на

населението. Понякога ограбваха властниците, а понякога усмиряваха бунтовете на непокорното селячество. Техните редици непрекъснато се подсилваха от всякакви ренегати и роби, избягали извън пределите на Републиката. Защото се знаеше, че постъпилите тук на военна служба имат сигурна защита и са безнаказани. Египетското правителство не предаваше никога преследваните.

Ясно е, че тези „габиняни“ — наричани така от името на бившия си командир — с мъка приеха предложението за завръщане в римската провинция. Че какво ли ги очакваше там? Желязна дисциплина, обозна служба, участие в походи. Заради какво трябваше да се откажат от прелестите на великолепния град, да напуснат семействата си, да захвърлят имуществото си? За да воюват в горещите, безкрайни сирийски пустини ли? И то срещу кого! Самото име парти будеше страх. Именно партите преди три години — през 53 година — разбиха на пух и прах римската армия, преминала Ефрат. Тя се предвождаше от Марк Крас — единия от триумвирите. Той мечтаеше да се изравни с другарите си по военна слава; но прекрасният финансист не притежаваше стратегически опит. Той доведе до гибел не само легионите, но и себе си. Партите го подмамиха в клопка и го убиха. Тогава загина и синът на Крас — Публий; скоро след това Помпей взе за жена неговата вдовица Корнелия.

Не само тези причини влияеха върху настроението на габиняните. Защото ги Възмути също фактът, че ги призоваваше Бибул — човекът, някога така вражески настроен против Флейтиста, който дължеше именно на тях завръщането си на трона!

За нещастие, мисията за извеждането им от Египет Бибул повери на двамата си сина. Когато те се появиха във военния лагер за да предадат заповедта, възникнаха смутове. И двамата младежи бяха убити.

Лесно е да се отгатне, че това събитие уплаши Клеопатра. Дори да не ставаше дума за синовете на наместника на близката провинция, смъртта на римски граждани от знатен род би трябвало да има сериозни последици. Царицата се стараеше да докаже, колко е разстроена от престъплението: заповяда да хванат двамата преки извършители и да ги изпратят в Сирия, в квартирата на наместника. Обаче, за всеобщо удивление, Бибул прие вестта за трагедията с

непоклатимо спокойствие, а убийците върна обратно в Александрия, като на тамошния двор съобщи накратко:

— Издаването на присъди по това дело не е от моята компетенция, а на Сената.

Дълги години след това се помнеше като пример за истинска стоическа закалка на духа, че на следващия ден Бибул спокойно, както обикновено, си изпълнявал служебните задължения.

СЛАБА РЕКОЛТА

И така, въпросът за убийството заглъхна. Габиняните, които едва не станаха причина за междудържавни усложнения, послужиха на Клеопатра само няколко месеца по-късно, през пролетта на 49 година. Защото предвижданията се сбъднаха и слабият прилив на водите предишната есен стана причина за слаба пролетна реколта; прилична беше реколтата само в Среден Египет, значи и в оазиса Фаюм.

В столицата тревогата беше най-голяма. Продоволствието на големия град винаги създаваше грижи, а жителите му неведнъж се бунтуваха срещу властите. Съдбата на Птолемей XI, разкъсан от тълпата, беше постоянно, страшно предупреждение. Затова правителството вземаше административни мерки. Излезе съобщение, подписано от Клеопатра и нейния брат-съпруг. То предвиждаше закупеното зърно в Среден Египет да бъде продавано само в Александрия; смъртно наказание заплашваше всеки, който наруши тази заповед.

Като последица от лошата реколта в някои области избухнаха бунтове или по-скоро населението оказваше пасивна съпротива. Селяните напускаха земите си и отказваха да изпълняват доставки за държавата. За възстановяване на реда бяха изпратени наказателни единици; именно тогава, както и преди в подобни случаи, габиняните се оказаха Полезни.

Пасивната форма на съпротива се прилагаше в Египет отдавна. Случваше се, населението да напуска цели райони, не можейки да понася повече тиранията и грабежите; оставаха само жреците в храмовете, за да не прекъсват богослуженията си. Онези, които напускаха полската работа, търсеха по-добър живот в градовете, преди всичко в Александрия. Мнозина се присъединяваха към разбойническите банди — страшилища за цялата страна.

Някои от тях грабеха безнаказано от много години, защото пустините и блатата в делтата, предлагаха прекрасни скривалища. Ширещото се разбойничество беше свидетелство за некадърността на администрацията и за вълненията на селячеството, но същевременно

още повече влошаваше положението на населението. Бандитите изискваха данък от всяко село, а от друга страна — държавата изобщо не се отказваше от своите данъци и повинности. И така, жителите на селата и градчетата трябваше да плащат двоен данък.

Наследството, което младата царска двойка получи от предците, беше жалко. Икономически регрес се наблюдаваше в Египет вече от няколко поколения. Спадаше равнището на общото благосъстояние и селищата се обезлюдяваха. И понеже царското съкровище се нуждаеше от много средства за подкупи на римляните, исканията на данъчните власти растяха. В много околии намаляваше работната ръка, но от селяните се вземаха повече продукти от преди. Образуваше се омагьосан кръг, задълбочаващ мизерията. За това свидетелстват не само писмените документи, но и археологически находки: те говорят, че в някои местности значително е стеснено заселеното пространство в сравнение с началото на династията.

Слабото разливане на Нил беше, разбира се, събитие независещо от човешката воля. Подобни бедствия са сполетявали страната и при царуването на най-добрите владетели. Но ни учудва нещо друго: в държавните складове нямаше никакви запаси и затова последва отчаяната заповед на Клеопатра, и нейният брат. Хамбарите на огромния град зееха пусти. Защо? Как е могло да се стигне дотам? Та нали от незапомнени времена в Египет знаеха, че трябва да се пази част от зърното от богатите реколти, като резерв за неурожайни години.

Обаче и затова властвуващата двойка не носеше отговорност. Защото се случи така, че през пролетта на 49 година от Александрия трябваше да се транспортират голямо количество зърнени храни и фураж. Така поиска съюзникът и приятелят — Рим. Този съюзник настояваше също, поне част от бившите войници на Габиний да напуснат Египет.

Всичко това се свързва с драматичното развитие на събитията в самия Рим.

НИЛ И РУБИКОН

Всъщност, царският двор следеше със задоволство развитието на събитията в Републиката, а по-специално задълбочаващия се разкол между двамата главни политици. Защото фактически триумвиратът престана да съществува от момента, когато загина Крас от ръката на партите през 53 година. Оттогава останалите двама триумвири се отнасяха помежду си с нескривана подозрителност; отношението на Помпей към Цезар може да се определи направо като враждебно. Вождът, който някога носеше орлите на римските легиони през много земи на Изтока — от Кавказ до Ерусалим — не можеше да понася обстоятелството, че победите на Цезар в Галия, зад Рейн, в Британия, затъмняват блясъка на неговите триумфи. Затова Помпей се сближи със Сената, който — както е известно — беше неблагосклонен към Цезар от самото начало на неговата кариера. Последиците от тази нова коалиция бързо се проявиха. На завоевателя на Галия не беше продължено наместничеството, а също така му беше попречено да поднови старанията си за консулско място. Това водеше Цезар към катастрофа. Защото, при една загуба на провинциите и легионите, той щеше да стане частно лице и трябваше да отговаря пред строг съд. Някои политици явно го заплашваха, че ще бъде обвинен за обявяването на войната срещу галите без пълномощия от Сената. Подобен съдебен процес със сигурност би завършил с изгнание, т.е. с отричане достиженията на целия му живот и с финансово разорение.

Цезар ясно виждаше и многократно протягаше ръка за помирение. Той искрено желаеше това. Готов беше да приеме всеки разумен компромис. Обаче Помпей, чувствувайки все по-силната подкрепа на Сената, се държеше високомерно. Предварително отхвърляше всеки опит за заглаждане на спора.

За Александрия всичко това беше по-скоро полезно. Защото, зает със собствени грижи, Рим не можеше да се меси в египетските дела. Беше оставил държавата край Нил на съдбата й, а при тогавашната ситуация тя бе слаба и не искаше нищо друго: желаеше само спокойно вегетиране.

За Клеопатра и нейните съветници беше безразлично, кой ще победи в спора — Помпей или Цезар. Първият от тях — пазителят на завещанието на Флейтиста — се смяташе за изпълнител на последната воля на починалия цар и за настойник на децата му. Цезар се отнасяше приятелски към династията на Птолемеите, от които беше взел, преди десет, години милиони.

От началото на 49 година започнаха да пристигат в Александрия обезпокоителни вести:

В Италия пламнала гражданска война. Цезар преминал река Рубикон. Бързо марширува към южната част на полуострова. Помпей се оттегля, тъй като няма достатъчно сили в Италия. Ще се мъчи да се изтегли зад Адриатика…

Римският въоръжен конфликт постави пред александрийския двор трудни проблеми. Беше ясно, че всяка от воюващите страни ще поиска помощ. Египет пък, това беше очевидно, желаеше да запази неутралитет и благоразумно да изчака резултата от братоубийствената война. Тайните надежди нашепваха, че противниците взаимно ще се изтощят и унищожат, докато Рим се разлюлее из основи и рухне. Едва тогава Птолемеите и другите зависими страни, биха могли да мислят за възстановяване на своята независимост и дори за възвръщане на онези земи, които римската агресия откъсна неотдавна: Киренайка и Кипър.

Навярно, подобни мисли и съкровени желания се мътеха умовете на по-смелите политици — може би и на самата Клеопатра? — макар никой да не се осмеляваше явно да ги изрази. Междувременно, събитията се развиваха все по-драматично.

КЛЕОПАТРА И СИНЪТ НА ПОМПЕЙ

Помпей заедно със Сената се оказа в Гърция и Македония началото на март 49 година. Не възнамеряваше да преустанови борбата. Отвсякъде свикваше хора, кораби, събираше пари. Макар и загубил временно столицата в Италия, той беше оптимистично настроен и сигурен в окончателната победа. Това се потвърждава и от факта, че в свои ръце държеше източните провинции, богати и многохилядни.

Към всички кътчета на този район полетяха от квартирата на Помпей спешни искания. Те се отправяха, както към наместниците в провинциите, така и до приятелските и уж свободни държави и народи. Преди всичко, беше помислено за Египет. В Александрия пристигна големият син на върховния вожд, носещ неговото име — Гней Помпей. Не се знае, какво е поискал, но е сигурно, какво е получил. Отплува обратно начело на петдесет военни кораба; те возеха петстотин ездачи, избрани между габиняните (Този път те не посмяха да окажат съпротива!); освен това, транспортните кораби возеха жито.

Може обаче да се допусне, че младият Помпей първоначално е поискал повече подкрепления. Изненадва обстоятелството, че толкова голяма и богата страна като Египет, дала толкова малко войници и то всъщност не свои, а бившите хора на Габиний, за които Рим вече беше напомнил. Египтяни не бяха изпратени изобщо. Истина е, че римляните нямаха високо мнение за годността на войските от тази страна, но по същото време другаде те не постъпваха толкова въздържано; вземаха всичко и всички, тъй като негодните се ползваха за резерви, гребци и разводачи.

У един от древните автори — Плутарх — се е запазило съобщение, че Клеопатра имала приятен спомен от Гней Помпей, понеже успяла да го съблазни. Това би било достатъчно обяснение за факта, защо участието на Египет във войната срещу Цезар се представя така скромна. Очарованият Помпей приел с разбиране обясненията на царицата, че в настоящия момент, когато поради

лошата реколта има заплаха от бунтове на гладните, Египет не може да се справи без пазители на реда.

И двамата преговарящи били близки по възраст: той на 25, а тя на 20 години. Традиционно се говори, че Клеопатра никога не е била класическа красавица; днес е трудно да съдим, понеже не притежаваме неин верен портрет. Историците единодушно твърдят също, че царицата притежавала много чар, блестящ интелект, много знания; говорела свободно няколко езика, а гласът й бил много мелодичен.

Клеопатра смятала също така — и доказва това многократно — че политическите цели могат да се постигнат по много начини, не само чрез дискусии.

Мнозина от античните писатели дават да се разбере, че Клеопатра била надарена с прекомерно горещ темперамент. Лесно могат да се пресекат подмятанията за неморалността на царицата с кратки твърдения, че това са измислици и клевети на нейните врагове, съчинени нарочно, за да злепоставят владетелката на Египет пред обществото. Но от друга страна, следва да си припомним, че Александрия винаги се е славела като столица на избуялия еротизъм, а царският дворец — седалището на различни нови дионисиевци — е давал прекрасен пример на града. Впрочем, няма значение, колко любовници са минали през леглото на Клеопатра. Важно е обаче това, че никога не е била робиня на страстите си, когато се е касаело за важни въпроси…

Египетската флотилия, докарана от младия Помпей от Александрия, остана под негово разпореждане. Върховното командване на цялата флота, маневрираща по Адриатическо и Йонийско море, се осъществи от добре познатия Марк Бибул, от много години смъртен враг на Цезар.

Тя наброяваше общо над петстотин плавателни единици, събрани от различни страни на Изтока. Срещу тази сила Цезар не можа да противопостави нищо по море. И все пак, това внушително съсредоточаване се оказа напълно излишно! Късно през есента на 49 година Цезар преплува от Италия на Източния бряг на Адриатика; акостира край Дирахий на брега на днешна Албания.

Започна нов етап от гражданската война.

КЛЕОПАТРА В ИЗГНАНИЕ

През лятото на 48 година египетската флота се завърна от Адриатическо море в Александрийското пристанище. Всички кораби под командването на Бибул се разпръснаха веднага, щом дойде вестта, че Помпей е понесъл поражение в сухопътната битка край Фарсала в Северна Гърция.

Египетската ескадра се завърна обратно непокътната. Тя не показа много неща, но не понесе и загуби и това беше най-важното. Корабите спряха в пристанището, но техните екипажи още преди да слезнат на брега чуха необичайна новина:

Гражданска война пламнала дори в Египет, между брата и сестрата-съпрузи. Птолемей XIII изгонил сестра си, която му беше същевременно и съпруга. Клеопатра избягала в Палестина. Там събрала войска и тръгнала обратно за Египет. Царят и съветниците му се установили в момента край границата, недалеч от крепостта Пелузия и преградили пътя на Клеопатра.

Такъв обрат на нещата за никого в Александрия не изглеждаше особено изненадващ. Именно гражданските престъпления и дори войни бяха често явление в династията на Птолемеите, независимо от практиката на семейните бракове. Възрастовата разлика между Клеопатра и нейният съпруг-брат също имаше значение. Тя беше вече жена, а той едва тринадесетгодишно момче. Първоначално и за двамата трябваше да се грижи дворцовият триумвират: евнухът Потин, учителят по риторика Теодот и главнокомандващият Ахил. Но Клеопатра изведнъж реши, че е зряла личност и може самостоятелно да взема решения. Очевидно, това не беше удобно за тримата настойници; те смятаха, че имат пред себе си още дълги години управление, докато Птолемей стане пълнолетен.

Следователно, конфликтът между Клеопатра и тримата настойници беше неизбежен. Навярно нямаше смисъл доказването, коя от страните при това положение носи по-голяма вина. От античната литература до нас достигат сведения, че цялата отговорност за гражданската война пада върху царицата, която била прекомерно

амбициозна и искала да отстрани и дори унищожи своя брат. Как обаче да докажем, че подобни слухове не е пускала в ход неприятелската партия, желаеща по този начин да разбунтува народа срещу владетелката? Преди тридесет и две години, това се помнеше добре, младичкият Птолемей XI уби жена си по-възрастната от него царица Береника; заплати за това със собствения си живот. Сега, ако се вярва на слухове, престъплението щеше да се повтори; жертвата трябваше да бъде юноша, а престъплението щеше да извърши по-голямата му сестра. Събитията от по-късно време доказват, че Клеопатра е била способна на такова действие без никакво колебание.

Дори съвременниците, дори жителите на Александрия не се ориентираха в заплетените дворцови интриги. Затова непосредствените обстоятелства около разрива в управляващото царско семейство ще останат неизвестни. Не е ясно също така, защо Клеопатра била прогонена вместо да бъде убита — както съветва обикновеният човешки разум и както постъпвали в подобен случай предшествуващите владетели от династията на Птолемеите. А може би, Клеопатра предпазливо избягала веднага щом разбрала, че губи влияние и че опасност заплашва живота й?

Поданиците приеха доста безразлично вестта за падането на сестрата-съпруга царица. Явно, тя не се е радвала на прекомерна популярност. Всъщност, трябва да признаем това, събитията от последните години не можеха да спечелят симпатии към нея. Само преди няколко месеца пред очите на целия двор тя се стараеше да спечели благоразположението на младия Помпей. Затова беше лесно на враговете на Клеопатра да крещят, че именно тя е изпратила петдесет военни кораба и зърно, въпреки тежкото положение на страната. Те тръбяха много уверено, че владетелката съвсем не се интересува от народното благо, а само от милостта на силния съюзник; защото прави усилие да продължава пагубната политика на Флейтиста.

Несъмнено, против Клеопатра бяха габинянските отряди, т.е. най-голямата военна сила в страната. Защото тя именно беше изпратила след убийството на синовете на Бибул извършителите при наместника в Сирия. Изглежда, на нея приписваха отговорността за изпращането на петстотин ездачи в армията на Помпей. Затова габиняните останаха непоколебимо верни на младия цар, а към Клеопатра се обръща винаги с омраза.

Къде всъщност беше избягала царицата? Къде и при кого търсеше помощ? По какъв начин е успяла да я спечели? На тези въпроси източниците почти не дават отговори. Сигурно е, че отново се опитва да се вмъкне в Египет откъм Палестина, затова именно този район събираше войска; може би, при арабите набатейци, а може би, в малките княжества по границата на Сирия, където винаги е имало доста авантюристи. Силите, с които се придвижваше към Египет, вероятно, не бяха малки, щом като съветниците на царя, начело на почти цялата армия, сметнаха, че трябва да пресекат пътя й при самата държавна граница.

Много и много дни войските на двата лагера стояха една срещу друга в бездействие на пясъчното морско крайбрежие; но вече се приближаваше към тях страшна вълна, изхвърлена от урагана, разбеснял се в далечна Гърция, на бойното поле край Фарсала.

БЯГСТВО ОТ ФАРСАЛА

Цезар разгроми голямата, но разпокъсана, армия на Помпей в Северна Гърция, в битката край Фарсала. Беше горещ летен ден през 48 година.

Късно след обяд, когато се реши изходът от битката, а хората на Цезар проникнаха в лагера, Помпей яхна коня и придружен от четирима другари препусна през равнината, напред. Мрак заля земята, после падна нощта, а те галопираха в пълно мълчание. Никой нямаше смелостта да отрони думица, разбирайки, колко горчиви са мислите на вожда. В продължение на четири години Помпей само побеждаваше. Громеше враговете в Италия, Африка, Азия, Юдея. Прочисти от пирати цялото море, от западните до източните покрайнини. Неговото име славеха народите на Кавказ и Пиринеите. Съдбата, безжалостна и завистлива, му беше приготвила унижението на поражението чак в края на неговия живот. Само преди няколко часа Помпей беше вожд на огромна армия, един от господарите на Републиката. Сега се криеше от преследвачите, преоблечен като избягал роб.

По пътя към бегълците се присъединиха и други корабокрушенци от потъващия кораб на републиканските войски. Събраха се около тридесетина души. Призори приближиха стените на Лариса. Хората викаха оттам, че ще дадат подслон. Но Помпей заповяда да продължат да яздят без почивка; навярно се е опасявал, че неверните гърци ще го предадат на победителя.

Яздейки покрай река Пеней, те навлезнаха в пролома между скалите на Оса и Олимп. Бяха смъртно изморени и ожаднели, нямаха дори канчета за вода; сребърните и златните кухненски сервизи останаха край Фарсала в палатките, за радост на победителите. В един момент Помпей слезе от коня, легна на земята и пи направо от реката като беден пастир.

Нощта прекараха в рибарска хижа, недалеко от устието на Пеней. Още щом започна да се развиделява, Помпей се качи на малка речна лодка; придружаваха го само неколцина бойци. На робите,

останали му верни до последния момент, заповяда да отидат при Цезар; той ги увери, че там не ще ги срещне нищо лошо.

Лодката се плъзгаше край брега много бавно. Беше очевидно, че по този начин никъде няма да стигнат. Неочаквано обаче те забелязаха в далечината транспортен кораб. Опитаха се да привлекат вниманието му, като викаха и размахваха плащове.

Капитан на кораба беше един римлянин; макар никога да не беше разговарял с Помпей, той прекрасно го познаваше. Последната нощ беше сънувал сън, който в момента разказваше на другарите си.

— Яви ми се Помпей като жив. Но не с онази горда осанка, на която съм се възхищавал често. Стори ми се прекършен, унизен човек.

Казват, че точно в този момент един моряк извикал:

— От брега идва лодка! Онези крещят нещо, размахват плащове, дават знаци!

Помпей и другарите му бяха приети на кораба много гостоприемно. За вожда, лишен от прислуга, се грижеше един бивш преторианец; той именно сваляше сандалите и миеше краката на господаря.

Останаха закотвени през цялата нощ край македонския бряг, недалеч от град Амфиполис. Помпей повика местната аристокрация. Поиска пари и издаде заповед да се свикат младежи от провинцията, за да положат клетва. Дали не мислеше за организирането на нова армия? Но междувременно известиха, че легионите на Цезар са вече наблизо. Трябваше веднага да отплуват.

КОРНЕЛИЯ

След два дни корабът пристигна на остров Лесбос. Тук в град Митилене се бяха настанили жената на Помпей — Корнелия — и неговият син Секст.

Корнелия свято вярваше, че всеки момент ще чуе радостна вест за победата над Цезар; защото предишните съобщения бяха за успехи край Дирахий. Този път пратеникът на Помпей беше толкова угнетен и изтощен, че дори забрави за обикновения поздрав. Процеди само няколко думи:

— Помпей е на чужд кораб. Побързай, за да го видиш.

Корнелия припадна. Когато се свести, изтича с всички сили към пристанището. В обятията на Помпей отново припадна. След това нареждаше плачейки, че тя е виновна за нещастието, защото е прокълната от съдбата. Първият й мъж, Публий Крас, загина от ръката на партите, вторият — който до скоро предвождаше петстотин кораба — сега бяга приютен от чужд екипаж. Нареждаше:

— Трябваше аз да умра още преди Крас. А най-добре бих сторила, ако се бях самоубила веднага след неговата смърт, както исках.

Цялото семейство се пренесе на кораба. Въпреки че бягащите трябваше да побързат да се отдалечат, насрещните ветрове два дни ги задържаха край острова; но в това време към тях се присъединиха още няколко кораба. Флотилията отплува на юг, все покрай азиатския бряг, спирайки само, за да набавят вода и храна. Край южното крайбрежие се натъкнаха на ескадра военни кораби и на група сенатори. По-късно, вече край бреговете на Киликия, се състоя голям военен съвет.

Бягството до момента имаше само един девиз: по-бързо и по-далеч! Сега трябваше да се определи основната цел. Ситуацията — както се разбираше постепенно — не беше безнадеждна; основното ядро на военната флота беше останало почти непокътнато, а бяха се запазили и някои формации на сухопътните войски. Но тези сили се намираха далече. Къде да ги търси, как да стигне до тях? Помпей разбра вече основната си стратегическа грешка. Призна:

— Трябваше да се търси изход не по суша, а по море. А аз се оставих да ме въвлекат навътре в Гърция, и приех битката там, където нямах полза от флотата.

Обаче, на въпроса, накъде да се обърнат сега, Помпей даваше изненадващ отговор: искал да се насочи направо към партите! Неговото становище не беше неоснователно и трябваше да се разбира така:

Истината е, че източната велика държава представлява заплаха за Рим. Преди пет години в сражението с партите загинаха Марк Крас и синът му Публий. Но само партите могат да набавят войска за разправата с Цезар. Разбира се, те няма да действуват даром. Навярно ще поискат няколко азиатски провинции, т.е. именно онези, които Помпей неотдавна присъедини към Републиката. Засега можеше да им отстъпи тези земи, за да ги поиска отново в подходящ момент, когато завърши с победа войната срещу Цезар.

Но проектът на вожда срещна жива съпротива у приближените. Повечето просто се бояха от партите. Особено остро се съпротивляваше срещу тази идея гъркът Теофан — от години платен държавен историк на действията на Помпей. Той доказваше:

— Това е безсмислица — да повериш живота си на перфидността на царя на партите, щом като най-късно след три дни ще приближим египетския бряг. Цар Птоломей, още дете, дължи благодарност заради покровителството над баща му, а неговият двор сигурно е благоразположен към нас. Египет е богата страна. Лесно ще получим там храна, кораби, пари. Впрочем, как ще предадеш в ръцете на партите Корнелия, щом като те са убили нейният тъст и съпруг?!

Тези аргументи изглеждаха основателни. Затова отплуваха първо към остров Кипър; оттам трябваше да се насочат към Сирия и след това да плуват покрай брега на юг. Но по време на престоя си в кипърския град Пафос узнаха, че в Антиохия — главен град на Сирия — отседналите там римски граждани са въстанали срещу Помпей. Били въоръжени и нямало да го пуснат да влезе в пристанището. Обявили също, че няма да приемат претенциите на покорения вожд, укриващ се по тези места. Всичко това произтичаше не от враждебност към Помпей, а просто от страх пред Цезар; защото навсякъде се знаеше, че победителят приближаваше с мълниеносна скорост.

Затова трябваше да се плува направо към Александрия. А междувременно, както се разбра още в Кипър, в Египет бушувала гражданска война. Разказваха, че цар Птолемей се разположил край Пелузия срещу войските на сестра си Клеопатра. Но вече нямаше изход, връщане назад нямаше; съобщиха, че корабите на Цезар плуват към Кипър! Птолемей взе пари от римските търговци и предприемачи, развиващи дейност на острова. Въоръжи и качи на кораба техни хора, почти две хиляди мъже. Начело на тази малка флотилия се отправи към Пелузия.

ЦАРСКИЯТ СЪВЕТ

Разбира се, Помпей смяташе, че законен владетел на Египет е младият Птолемей, а не неговата сестра — прогонената от страната Клеопатра. Защото, какво би спечелил, ако се обърне към царица без земя? Би трябвало заедно с нея да превземе Александрия! А междувременно той се нуждаеше от помощ веднага! Затова малката флотилия спря близо до Пелузия, където беше разположил своя лагер Птолемей XIII. Към него се насочиха пратеници и бяха приети веднага. Техните речи пред негово величество, тринадесетгодишния владетел, бяха кратки:

— Съдбата е променлива. И баща ти преди десет години загуби трона и трябваше да скита по чужди земи. Тогава той стигна до Рим, където гостоприемно го посрещна Помпей, подаде му приятелска длан и използвайки своето влияние, му помогна, за да си възвърне трона. Баща ти високо ценеше дружбата, зародила се тогава. Затова за изпълнител на своето завещание той определя римския народ, а един екземпляр от документа пази Помпей. Сега идва удобен случай, за да върнеш дължимата благодарност. Помпей моли да го приемеш в Александрия и да му помогнеш с храна, кораби и пари. Помни, че силите и резервите, с които разполагаме, въпреки поражението, са все още огромни; за съжаление, те са разположени в далечни земи. Щом стигнем там, всичко ще се промени. А ти ще спечелиш благодарността не само на Помпей, но и на целия римски народ.

След като изслушаха пратениците, помолиха ги да почакат за отговор от царя. Римляните свободно се разхождаха из лагера, където появата им предизвика сензация. Сред тълпата войници първи бяха габиняните. Мнозина от тях преди години бяха воювали под заповедите на Помпей, затова сега любопитно разпитваха:

— Всъщност, как се стигна до поражението? Как изглежда ситуацията? Какви са намеренията на вожда, досега непобеден от никого?

Пратениците не се ограничиха само с разкази за битката и бягството. Те се стараеха да представят поражението почти като

планиран стратегически ход. Не само това, те направо призоваваха бившите римски войници, сега на египетска служба, да останат верни на своя първи вожд.

Вестта за това, какво става в лагера, бързо стигна до съвета, разглеждащ въпроса на Помпей, и направи силно впечатление. Може би, именно тази вест е имала решаващо значение за окончателния изход от дебатите. Защото в дискусията се чуваха различни доводи и становища.

Един от първите говорители беше Акореос — върховен жрец на Мемфис — име, което навярно произхожда от египетска титла; така бихме могли да открием Пшерени-Птах — мъжа на Та-Имхотеп. Той настояваше справедливо да бъдат почетени и заслугите на Помпей за царското семейство. Другите изказваха становището да не се приема Помпей и да не му се дава помощ. Те изразяваха мнение, правилно и понятно, че гражданската война е вътрешен римски въпрос, а Египет трябва да запази пълен неутралитет.

Накрая думата взе Потин. Той остро атакува поведението на върховния жрец. Аргументираше се цинично, но убедително. Сто години по-късно римският поет Лукан пресъздава неговото изказване, може би, въз основа на достоверни данни. То има следното съдържание:

Владетелят е длъжен да държи страната на съдбата и боговете винаги, т.е. да уважава онези, на които им върви, а да пренебрегва изпадналите в неволя. Защото справедливостта и ползата са толкова отдалечени едно от друго неща, колкото звездите от земята, и са различни като огънят и водата. Авторитетът на приятелството спада, щом започне да се ръководи от принципите на справедливостта. Причина за падането на много крепости е била честността на техните господари. Всяка власт е ненавиждана от подчинените, това е очевидно и известно. Какви са тогава нейният щит и оръжие? Свободата на престъпността!

А обръщайки се направо към своя господар, Потин прави следният извод:

— Царю, Помпей гледа надменно на твоята млада възраст. Той смята, че ти няма да се осмелиш да се отдалечиш от крайбрежието на своята страна. За нас обаче е очевидно: ние сме длъжни да браним страната от римската инвазия. Защото онова, което не е принадлежало

на Помпей по време на войната, няма да стане придобивка за онзи, който победи Помпей! Вожд, отхвърлен от цял свят, няма къде да избяга. Търси народ, който заедно с него да отиде в пропастта. А от кого бяга Помпей? Не само от Цезар! Страхува се от онези сенатори, които станаха плячка на змиите по полетата на Фарсала. Бои се от народи, които окъпа в кръв, а така също и от царе, които, потопи в бездната на своето поражение. Щом никой не желае да го приеме, той опитва нашата страна — защото още не я е погубил!

Трябва добре да прецениш силата и запасите на своето царство. Падащият Помпей смазва целия Рим. Та каква опора за него ще бъдеш ти, господарю? Ще съумееш ли да възкресиш войните, паднали край Фарсала? Желаеш войната да проникне през нашите граници? Преди това не сме участвували в нея, а ще влезнем в лагера на Помпей сега, когато цял свят го е напуснал?

Всъщност, каквото и да е било съдържанието на речите на съветниците, вестта че пратениците на Помпей опитват да привлекат войници от неговата страна, навярно е подействувала като гръм; това придаде важност на аргументите на радикалното крило. Майсторът по риторика, царският учител Теодот, застъпи по-смела теза от тази на Потин:

— Да се отпрати Помпей с нищо? Това за нас е също така опасно, както да го приемем и заобиколим с внимание. Защото, ако му помогнем, ще ни се стовари на главата Цезар. Ако пък не го пуснем да влезе, ще имаме двама врагове: онзи, който ще ни възневиди като отблъснат, и онзи, който ще бъде принуден да продължи да преследва своя противник. Затова най-правилно ще бъде, ако сами решим изхода от римската гражданска война. Да, именно ние ще наклоним везната на победата към Цезар. Ще сторим това, като просто отстраним Помпей. По този начин ще си спечелим благодарността на Цезар и веднъж завинаги ще се освободим от страха пред Помпей.

От гледна точка на египетските държавни интереси това становище беше най-справедливо. Защото, как Птолемей, воюващ срещу сестра си, щеше да противостои и на Цезар, движещ се непосредствено зад преследвания? Царят щеше да попадне в клещи: от една страна — войските на Клеопатра, а от друга — римската армия. Можеше да се предвиди, че при подобна ситуация Цезар веднага ще се споразумее с Клеопатра и ще я признае за владетелка на страната.

Египтяните можеха да намерят и друг изход: да пленят Помпей и да го предадат на Цезар. В такъв случай биха снели от себе си всякаква отговорност, докато Цезар би попаднал в особено трудна ситуация. Обаче, както често се случва с политиците, които желаят да се харесат на по-силния, прекалиха с усърдието си.

СМЪРТТА НА ПОМПЕЙ

Изпълнението на решенията на съвета беше възложено на Ахил. Той пък, от своя страна, избра Септимий — вожда на габиняните, както и Салвий; и двамата някога бяха се сражавали под заповедите на Помпей, а сега трябваше да помогнат да бъде въвлечен в клопка.

На палубата, на кораба на вожда, се бяха събрали всички високопоставени лица, придружаващи го в неговото бягство. Когато забелязаха малката лодка, приближаваща се откъм брега, всички неприятно се изненадаха. Как така? Така ли се посреща знаменит гост? Веднага се чуха гласове, че няма какво да се чака, по-добре да отплуват веднага обратно.

Но междувременно лодката се беше приближила. Септимий се надигна и извика на латински:

— Салве император!

Ахил се обърна на гръцки. Помоли да благоволят да слезнат в лодката. Обясняваше:

— Искахме да изпратим трирема, но тук е плитко и не може да стигне до брега.

В същият момент забелязаха, че някои царски кораби се пълнят с хора, а на брега са строени въоръжени отряди. Дали това са приготовления за посрещане с почести или пък за предателско нападение? Но за бягство вече не можеше и дума да става. Навярно, всеки евентуален опит за бягство щеше да стане повод за клане.

Помпей реши да слезне в лодката. Целуна плачещата Корнелия. Придружиха го двама офицери, както и освободеният роб Филип и верният роб Сцитий. Когато вече стъпваше в лодката, а Ахил протегна ръце към него, вождът се обърна към своите и рецитира на гръцки думите на поета Софокъл:

— Който влезе в дома на тиранин, става негов роб, макар и да е дошъл свободен!

Плуваха доста време, но никой дума не продума на Помпей. Той сам прекъсна мълчанието. Обърна се към Септимий:

— Струва ми се, че някога сме били другари по оръжие?

Онзи само кимна с глава. Вождът изостави опитите за поддържане на разговор. Зае се с разчитането на гръцкия текст на речта, приготвена за аудиенцията при царя.

Брегът беше вече близо. Корнелия, която старателно следеше какво става, си отдъхна. Към мястото, където щеше да акостира лодката, се тълпяха придворни: това създаваше впечатление, че достойно посрещане очаква римляните. Вождът се надигна от пейката, подпрян на ръката на Филип. В този момент Филип му заби ножа в гърба. Веднага след това извадиха оръжие и Салвий и Ахил. Помпей не каза нищо. Беше преметнал тогата през глава. Закрил лицето си с две ръце, той посрещаше ударите и глухо стенеше.

От неговият кораб се разнесе страшен вик. Никой вече не чакаше заповеди. Веднага вдигнаха котва. Благоприятният вятър ги спаси от преследвачите.

Помпей загина точно в навечерието на рождения си ден, когато щеше да навърши 58 години. Главата му беше отсечена и занесена на царя. Останките дълго лежаха на пясъка; около тях се събра тълпа любопитни. Освободеният роб Филип стоеше на пост там непрекъснато. Когато кръгът около него се разшири, той изми тялото с морска вода и го облече в своята туника. Никъде наоколо нямаше дървен материал. Най-накрая той намери на брега парчета от рибарска лодка. Стъкми от тях скромна погребална клада. Помагаше му един старец, който преди години беше служил в легионите на Помпей.

СПОМЕНИТЕ НА ЦЕЗАР

Съобразно толкова често срещания в древността маниер, Цезар говори в дневника си за своите действия и съдба само в трето лице. Това би трябвало да придава на разказа обективност. Но този стилистичен похват е по-скоро повърхностен. И двата разказа, както първият за войната срещу галите, така и вторият за гражданската война, са много лични и пристрастни. Най-добре ще илюстрираме и същевременно ще приближим до нас онези събития, ако перифразираме съответните откъси от Цезаровия разказ в първо лице. Ето какво говори той в края на трета книга от „Спомени за гражданската война“:

В Азия спрях само за няколко дена. Щом чух, че Помпей бил видян на остров Кипър, веднага реших, че ще поема за Египет, тъй като с тамошния цар го свързваха тесни връзки, а страната можеше да послужи като източник на продоволствие. Затова и аз побързах за Александрия. Имах при мен: един легион, който ме придружаваше още от Тесалия, втори — извикан от Гърция; осемстотин ездачи; десет родоски кораби и няколко азиатски. В двата легиона имаше общо три хиляди и двеста войници. Останалите бойци не бяха успели още да пристигнат навреме. Те бяха изнурени от рани, труд и дълъг път. Аз обаче имах доверие в славата на миналите подвизи и не се поколебах да тръгна на поход независимо от малкото налични сили. Смятах, че всяко място за мен ще бъде еднакво опасно.

За смъртта на Помпей узнах още в Александрия. Там, щом слезнах от кораба, чух силните викове на египетските войници, оставени от царя в града като гарнизон. Около мен пък се образува веднага опасно обкръжение, понеже бях заповядал да носят отпред ликторските снопове. Тълпата викаше, че това е обида за величието на владетеля. След успокояването на тези размирици, през следващите дни имаше брожения при всяко събиране на тълпата; а много от нашите войници бяха убити по улиците в различни квартали на града.

Когато ми съобщиха за тези събития, веднага издадох заповед да бъдат докарани два легиона от Азия; те бяха предварително

сформирани от бивши войници на Помпей. Аз самият бях принуден да остана в Александрия. Защото ме задържаха насрещните ветрове, духащи от северозапад; това са ветрове, които пречат всекиму, който желае да отплува от Александрия.

Междувременно се заех да изгладя спора между царя и царицата. Смятах това за свое задължение, още повече че през моето консулство беше сключен съюз с Птолемей-баща. Затова обявих в Александрия моята воля: царят и неговата сестра да разпуснат войските си, а споровете да решават не с оръжие, а по закон, пред мен.

Поради младежката възраст на царя, държавните въпроси се ръководеха от неговия възпитател — евнуха Потин. Той най-първо се оплакваше, че чужденец вика царя да се яви на съдебно дело. После намери в свитата на монарха хора, които охотно помогнаха за изпълнението на неговия план. Тайно извика войска от Пелузия в Александрия, а за главнокомандуващ всички въоръжени сили назначи Ахил. Подстрекаваше го с обещания, а и царят правеше същото. С писма и устно учеха Ахил как да постъпва.

В завещанието си Птолемей-баща определяше за наследници по-големия си син и по-голямата си дъщеря. В същото завещание владетелят заклинаше римския народ в името на всички богове и всички договори, сключени с нас, волята му да бъде изпълнена. Единият екземпляр от завещанието беше изпратен в Рим, за да бъде запазен в архива; обаче поради струпване на много държавни дела, това не беше извършено формално, затова екземплярът остана в дома на Помпей. Вторият текст, подпечатан, се пазеше в Александрия.

При срещите аз полагах всички усилия, в качеството си на общ приятел и арбитър, да накарам царската двойка да се помири. Неочаквано дойде вест, че цялата египетска войска се придвижва в посока Александрия.

Моите сили бяха толкова малко, че при никакви условия не можех да влезна в сражение с тях извън градските стени. Оставаше ми само един изход: длъжен бях да остана в заетата от нас част на града и внимателно да следя, какви са намеренията на Ахил. Издадох заповед всички войници да чакат в бойна готовност. На царя пък подсказах да изпрати при Ахил най-отговорни хора от своите приближени за да предадат волята му. Царят изпрати Диоскорид и Серапий. Преди това са били посланици в Рим и са имали голям авторитет пред Птолемей-

баща. Само щом пратениците се явили пред Ахил, той веднага заповядал да ги държат и убият. Не искал дори и да чуе и да знае, по какви въпроси са пристигнали. Единият от пратениците, ранен, бил взет от своите за мъртъв и така се спасил. Вторият станал жертва.

След този случай положих старания да задържа царя в свои ръце, тъй като името на монарха се посрещаше много сериозно от поданиците му. Желаех също така тази война да изглежда дело на шепа престъпници, а не на царя.

Силите на Ахил не биваше да се подценяват — нито по броя на хората, нито по рода на войските, нито по владеенето на бойното изкуство. Той разполагаше с двадесет хиляди бойци. Те бяха предимно габиняни, възприели вече александрийският начин на живот и разпуснатост, а забравили за дисциплината и дори името на римския народ; бяха се изпоженили, повечето имаха деца. Към тях имаше присъединена сбирщина ренегати и пирати от Сирия, Киликия и граничните райони.

Не липсваха и осъдени на смърт и изгнание.

РАЗКАЗЪТ НА ИСТОРИКА

Така изглежда разказът на Цезар — ясно, сбито, логично. Спокойната му деловитост буди доверие сама по себе си. Ходът на събитията в това изложение е представен разбрано и естествено:

Цезар пристигна в Александрия с неголеми сили, веднага след смъртта на Помпей. Точната дата не се посочва в текста, но се знае от друго място, че това станало в първите дни на октомври (по тогавашния календар). От самото начало вождът среща враждебно отношение от страна на населението. Затова изпраща заповед: в Александрия да бъдат изпратени два легиона от Мала Азия. Сам не може да напусне града поради насрещни ветрове. Старае се да изглади спора между царя и царицата. Но неговите миролюбиви усилия се парализират от настойника на младия цар — Потин. От Пелузия в Александрия той довежда войска, предвождана от Ахил, който толкова гори за бой, че не желае дори да изслуша пратениците. При това положение Цезар поема под свое покровителство царя и се готви да отбранява част от града.

Всички тези събития се разиграват в сравнително кратък откъс от време: от началото на октомври до първата половина на ноември 48 година.

И все пак, привидно така безпристрастен и убедителен, след известен анализ, разказът поражда някои съмнения или поне въпроси, тъй като отминава с мълчание съществени факти. А именно:

Какво е ставало през този месец с Клеопатра? Къде е била: дали в столицата или далеч от египетските граници, край Пелузия? Защо Цезар не споменава нито дума, как се отнесла царицата към неговите опити за заглаждане на конфликта?

Оттук следва, че трябва да сравним разказа на Цезар с други източници. Най-обширно описание на същите събития дава Касий Дион. Наистина, той живее два века по-късно, обаче заслужава доверие, тъй като ползва много по-ранни, ценни документи и хроники. В повечето случаи, когато това може да се провери, историята на Рим в описанията на този автор (пишещ на гръцки) изглежда много

правдоподобна. И така, за пристигането на Цезар в Александрия и за първия период от престоя му там, Касий Дион съобщава следните факти:

Цезар се уплашил от вестта, че Помпей е тръгнал към Египет. Страхувал се, че победеният вожд ще завладее тази страна и ще укрепи своите сили, затова веднага се впуснал да го преследва, но не успял да хване Помпей жив. Затова смело отплувал за Александрия, макар да имал при себе си малко войска, тъй като имал значителна преднина от армията си. Достигнал града още преди цар Птолемей да се завърне там от Пелузия. Понеже в Александрия имало големи безредици, породени от последните събития, Цезар не се осмелил да слезне на сушата; корабът му бил закотвен в морето. Вождът изчакал да види главата и пръстена на Помпей, изпратени от царя. Едва тогава пристигнал на брега. Вървял, предшествуван от ликторите, които народът посрещал много враждебно; затова Цезар бил доволен, когато най-сетне се намерил в царския дворец. Напиращата тълпа обезоръжила някои легионери; затова останалите се върнали на корабите; те стояли на котва, чакали да пристигне останалата част от флотата.

Гледайки главата на Помпей, Цезар плачел и горко се вайкал. Напомнял, че умрелият е негов зет; изброявал всички услуги, които са си правели взаимно. А колкото до убийците на Помпей, той не само че не чувствувал благодарност към тях, още по-силно ги обвинявал. Заповядал да украсят главата, добре да я балсамират и погребат. Това би заслужавало признание, докато неговото двуличие с право може да бъде определено като смешно. Нали още от самото начало Цезар се стремял към властта с всички сили и ненавиждал Помпей като противник и съперник. Той действувал в негова вреда по различни начини; предизвикал войната с желанието да го срази и да излезе сам на първо място, а в Египет пристигнал с цел да го унищожи напълно, мислейки, че още е жив.

С убеждението, че след смъртта на Помпей никой вече няма да може да му се противопостави, вождът се задържал в Египет по-продължително. Събирал пари и същевременно решавал спора между Птолемей и Клеопатра. Населението било много възбудено от тази тирания и експлоатация. Най-много се възмущавало от това, че жертва на грабежите ставали дори храмовете, а трябва да помним, че

египтяните се отличават сред другите народи с религиозния си фанатизъм; случвало се на тази основа да воюват помежду си, понеже имат различни вярвания.

Освен това, египтяните се страхували Клеопатра да не стане тяхна господарка, тъй като имала голямо влияние върху Цезар. Всичко това довело до избухването на бунтове. Що се касае до Клеопатра, нещата изглеждали така:

Най-първо тя търсела правата си пред Цезар чрез посредници. После, когато узнала, че той много се поддава на женските прелести, се обърнала към него с молба:

— Понеже приятелите ми не представят моите дела лоялно, смятам, че трябва да се срещнем лично.

Тя била красива и сияела с чара на младостта. Имала пленителен глас и умеела прелестно да общува с всекиго. Удоволствие било да я гледаш и слушаш. Нищо странно, че лесно пленявала всекиго — дори мъж, заситен от любов и в напреднала възраст.

Когато й разрешили да се яви пред диктатора, тя се приготвила и облякла много старателно — така, че спазвайки сериозно достолепие същевременно да буди съчувствие към съдбата на прокудената жена. В града и двореца се промъкнала през нощта, тайно от Птолемей и неговите хора. Цезар бил моментално покорен, щом я видял и чул нейния глас. Веднага, още призори, изпратил за Птолемей. Стараел се да помири брата и сестрата; доскорошният съдия на Клеопатра станал неин защитник. А момчето изпаднало в ярост. Хвърлило се в тълпата с вик, че това е предателство. Свалило короната и я захвърлило на пода. Настанало голямо объркване. Хората на Цезар отстранили царя насила, а египтяните не преставали да се бунтуват. Атакували двореца по суша и море. И навярно биха го превзели, понеже римляните нямали достатъчно отбранителни сили, ако в последния миг Цезар, изплашен, не застанал срещу нападателите. Стоял на безопасно място и ги уверявал, че ще изпълни всичките им желания.

По-късно диктаторът се изправил и пред събрания народ на Александрия. В присъствието на Клеопатра и Птолемей прочел завещанието на техния баща. В него се казвало, че братът и сестрата трябва да живеят заедно, както е по египетски обичай, и заедно да управляват страната, а римският народ ще ги покровителствува. След това Цезар заявил:

— Като диктатор аз представлявам римския народ. Затова мое задължение е да изпълня волята на техния баща.

И така, той поставил двамата на трона. Затова пък на по-малките — сестричката Арсиное и вторият брат Птолемей — предложил остров Кипър. Защото тогава се опасявал, че не само не е откъснал от египетските владения, но е прибавил към тях и принадлежащи на Рим земи.

Едва тогава настъпило успокоение. Малко по-късно обаче отново избухнали бунтове, които прераснали във война. Ето как станало това:

Царското имущество се управлявало от евнуха Потин. Той именно подстрекавал египтяните. Затова живял във вечен страх да не го подведат под отговорност и поради това скрито се споразумял с Ахил, който стоял все още пред Пелузия. Заговорът обхванал постепенно цялата войска. Войниците смятали, че е унижение да се подчиняват на женски заповеди, а подозирали, че Цезар е дал власт и на двамата само за успокоение на масите, а в действителност полека-лека ще направи Клеопатра самостоятелна царица. Били убедени, че ще се справят с римляните. Устремили се ентусиазирано към Александрия.

Цезар се изплашил както от числеността, така и от смелостта им. Затова проводил пратеници при Ахил, но не от свое име, а уж от името на Птолемей. Те препоръчали на вожда да преустанови веднага всякакви действия. Но Ахил прозрял от кого идват заповедите. Не само че не се подчинил, но дори започнал да се надсмива над Цезар, че е страхливец. Свикал войнишки сбор, на който хвалел Птолемей, а остро атакувал Цезар и Клеопатра. Накрая, започнал да подстрекава войниците срещу пратениците, макар те да били египтяни. Той правел това нарочно: искал да обвърже своите хора с участие в престъплението и по този начин да ги принуди да бъдат безмилостни в битките.

АНЕКДОТИ

Плутарх идва на бял свят цял век след гражданската война между Цезар и Помпей. Живее дълго, почти осемдесет години, а от ранна възраст до последните си дни се отдава на различни учения, главно философски. Многобройните му писма, събрани днес в многотомни издания съдържат предимно есета и трактати на етични, религиозни и литературни теми. Интересите му към морала правят впечатление дори в историческите трудове. Защото Плутарх пише биографиите на прочути гърци и римляни не само за да запознае съвременниците си с великите личности, но и за да покаже, как една изявена личност влияе върху съдбините на обществото, именно с чертите на своя характер. Затова Плутарх не се старае да отрази точно събитията, в които са участвували неговите герои. Повече от великите исторически събития го занимават дребните анекдотични подробности, щом могат да послужат като любопитни щрихи към портрета, или към нагледния урок по морал.

Писателят съставя биографиите въз основа на добри източници, които обаче използва свободно. Във всяка биография има много премълчани неща и дори обикновени грешки, особено хронологични. Всички достойнства и недостатъци на тези биографии проличават и в книгата посветена на Цезар. А описанието на събитията в Александрия може да бъде поучителен пример в това отношение. Ето съдържанието на разказа:

Цезар пристигнал в столицата на Египет след смъртта на Помпей. Отдръпнал се от Теодот, когато му донесъл главата на убития. Плакал, но приел неговия пръстен. Много благосклонно взел под своя закрила привържениците на Помпей, пребиваващи в Египет, които били хвърлени в затвора от царя. На своите приятели в Рим той писал:

„За мен лично най-голям и най-сладък плод от победата е фактът, че все пак мога да спасявам съотечествениците си, воювали срещу мен“.

Съществува становище, че войната в Александрия — безславна и много рискована — той предизвикал без никаква необходимост, а

само воден от любовта си към Клеопатра. Други обаче твърдят, че войната била обявена от хората на царя, а по-специално от евнуха Потин, много влиятелен тогава; той именно изгонил Клеопатра, унищожил Помпей, а после изплел заговор против Цезар, който вероятно прекарвал по цели нощи на чашка; бодърствувал, страхувайки се от атентат срещу него. Всъщност, Потин се държал направо непоносимо. С думи и дела провокирал Цезар, обиждайки го непрекъснато. На легионерите раздавал лошокачествена и плесенясала храна, а на всичко отгоре натяквал:

— Бъдете доволни, защото ядете чуждо!

На царската маса сервирал в глинени и дървени съдове, твърдейки, че Цезар взел всичко сребърно и златно. Съветвал също вожда да напусне колкото се може по-скоро Египет и да се заеме с великите дела, които го очакват. Той го уверявал:

— Когато се върнеш отново при нас, ще те приемем с радост.

Цезар отговорил на това:

— От всичко, което ми е необходимо, най-малко се нуждая от египетски съветници.

След това диктаторът тайно извикал при себе си Клеопатра, която била извън столицата. Царицата взела със себе си само Аполодор, родом от Сицилия. Доплували с лодка. Към двореца се приближили по здрач. Но било невъзможно Клеопатра да влезе незабелязано; затова тя се увила в килим; Аполодор привързал денка с ремък и така безопасно преминал с него през главния вход; стигнал до стаята на Цезар. Казват, че тази идея на Клеопатра особено много харесала на Цезар: девойката му се сторила смела и находчива. След това го пленила и в последвалия разговор, който водела с много чар. Всичко това станало причина той да се постарае да помири сестрата и брата: занапред те трябвало да управляват заедно.

За отпразнуването на това споразумение бил уреден голям прием. А в свитата на Цезар бил и личният му бръснар — несравним страхливец; страхът го карал непрекъснато да изучава, подслушва, души и следи. Именно той открил, че Ахил и Потин подготвят атентат срещу Цезар. Веднага донесъл за това на вожда, още по време на пиршеството. Предупреден своевременно. Цезар обградил залата с въоръжени войници и убил Потин. Ахил обаче успял да избяга и неочаквано обявил опасна война на Цезар; защото римлянинът

трябвало да се отбранява в огромен град, начело на шепа хора срещу голяма сила.

ВЪЖДЕЛЕНИЯТА НА КЛЕОПАТРА

Както често се случва у Плутарх, пресъздадената от него картина на събитията съдържа сериозна хронологическа грешка. Става дума за смъртта на Потин. Несъмнено това изглежда много драматично: По време на тържествения пир, в чест на помирената царска двойка Цезар, почти в последния момент, узнава за опасен заговор; легионерите веднага изваждат мечове и заобикалят масите; предателят Потин, смъртно ранен, рухва на мраморния под, облян в кръв; само Ахил се откъсва от железния пръстен на стражата, благодарение на яростната си храброст. В действителност обаче, както потвърждава сам Цезар, Ахил изобщо не е бил в двореца, защото от самото начало чакал край Пелузия, а Потин контактувал с него само чрез пратеници. Действително, римският вожд заповядал да убият Потин, когато разбрал, че той заговорничи; не е изключено в това дело някаква роля да е изиграл бръснарят на Цезар; възможно е да са го унищожили по време на пира — всичко това е станало обаче малко по-късно, когато войната била вече в разгара си.

Заслужава доверие разказа на Плутарх за срещата на Цезар и Клеопатра, тъй като той се потвърждава от описанията на Дион. Наистина има известно дребно разминаване между двете версии: според Дион инициативата идва от Клеопатра, докато Плутарх твърди, че именно диктаторът е повикал царицата. Но този въпрос не е най-съществен за факта, който трябва да приемем за напълно сигурен: Клеопатра показва тогава изумителна смелост. Осмелява се почти съвсем сама да пристигне в града и да влезе в двореца, нали ако я бяха открили на пристанището или стражите в двореца, тя щеше да бъде ликвидирана набързо и тихомълком — и никой никога не би могъл да разбере какво е станало с нея.

Ако царицата — Клеопатра — реши да извърши тази почти безумна постъпка, то е поради това, че тя беше в неизгодна позиция. Явно Цезар клонеше решително към страната на Птолемей и неговите съветници. Защото какъв смисъл има да постъпва по друг начин? Той не познаваше Клеопатра и тя му беше напълно безразлична. Докато

Птолемей и хората му бяха заслужили, вече бяха демонстрирали добра воля! Цезар може официално да е твърдял нещо друго, но е факт, че смъртта на Помпей представляваше за него прекрасен, направо съдбоносен подарък. Всичко това Клеопатра виждаше напълно ясно. Затова тя съзираше единствен изход в личния си разговор с диктатора. Решавайки се на това, тя доказва същевременно, че цени властта повече от живота си.

Именно това смело пътешествие до Александрийският дворец е ключа за изясняване действията на Клеопатра и в много други, преломни моменти от живота й. Царицата се ръководеше винаги от личните си амбиции и жаждата за власт и ги поставяше над всичко; затова именно когато накрая загуби, единствен изход беше самоубийството.

БИТКАТА ЗА ИЗТОЧНОТО ПРИСТАНИЩЕ

Скромността и благоразумието карат Цезар да твърди, че независимо от опасната ситуация в Александрия, той остава в града, понеже насрещните ветрове няма да му позволят да излезе в открито море. Наистина каква друга причина можеше да посочи той — държавникът, консулът и диктаторът, владетелят на Рим? Немислимо беше да заяви в мемоарите си без всякакви заобикалки:

— Останах заради Клеопатра. Защото, ако заминех, тя щеше да бъде изложена на смъртна опасност. Затова се опълчих срещу войските на Ахил, макар да беше ясно, че ще смаже шепата наши войници при първия удар. Заради нея също занемарих работите на Републиката, макар враговете ми отново да събираха сили и да започваха борба в различни провинции.

Независимо от толкова благоразумната въздържаност на Цезар обаче истинската причина за Александрийската война беше известна на всички. Онова, което вождът срамежливо премълчаваше, допълват различни наблюдатели, защото техните свидетелства преминават през вековете благодарение на книгите на Касий Дион и Плутарх. Те пренасят през времето дори малки, но не маловажни подробности. А именно, преди всичко факта, че Цезар имаше сълзи в очите си, когато видя главата на Помпей. Всъщност, мъжествен жест е самият Цезар да премълчи как е реагирал при вида на тази покъртителна картина. Обаче той отбелязва доста бегло въпроса за пратениците при Ахил, вероятно поради неудобство. Той съобщава например, с цел да настрои египтяните, че Ахил заповядал да убият пратениците на място и дори не ги изслушал защо са дошли. Това би била направо изумителна постъпка. Затова Касий Дион, сигурно правдоподобно, представя драматичното събитие: Ахил веднага прозря плана на Цезар; свика войнишки сбор и там извърши покушението над живота на пратениците — косвено, чрез своите хора, които той подстрекаваше; искаше по-тясно да ги обвърже с това престъпление.

Как се развиха събитията след влизането на войските на Ахил в Александрия? Тук отново би трябвало да дадем думата на самия

Цезар. Защото именно той, независимо от всички забележки, е най-интересния и най-прекия източник:

Ахил, уверен в преимуществото на своите войски, гледаше с пренебрежение на шепата мои войници. Завзе цяла Александрия освен заетия от мен квартал. Първият му порив беше да се вмъкне в нашата квартира, но разположените по улиците кохорти отблъснаха удара. По същото време се водеха сражения в пристанището; тази битка продължи много дълго. И така, на много улици едновременно се водеха сражения с много разтегнати сили, а неприятелят, придвижвайки се като огромен валяк, се опитваше да завладее военните кораби. Всред тях бяха петдесетте изпратени преди това на Помпей; след битката при Фарсала те се върнаха у дома — все трируеми и пентареми, оборудвани и снабдени с всичко необходимо за корабоплаване. Освен това, в пристанището имаше още кораби, на брой двадесет и два, които винаги стояха там като крайбрежна охрана на Александрия. Неприятелят се надяваше, че ако завладее тези кораби, ще ме лиши от флотата; ще господствува в пристанището и морето, т.е. ще ме откъсне от доставките на храна и подкрепления.

Сражението се водеше с нечувана ожесточеност. Това беше обяснимо. Защото единият от лагерите се надяваше тази битка да му донесе бърза победа, а другият ясно виждаше, че от изхода на сблъсъка зависят всички шансове за спасение. Докрай ние имахме надмощие. Тогава заповядах да запалят всички кораби в пристанището, дори онези от корабостроителницата. Защото по никакъв начин не можех да ги отбранявам с толкова малко сили. След това веднага превозих войниците на острова с фара — Фарос.

Фарът представляваше много висока кула — внушително архитектурно произведение — намиращо се на едноименен остров. А той е разположен точно срещу Александрия и именно благодарение на нея става прочуто пристанище. Защото бившите царе потопили в морето огромни скални късове, дълги деветстотин крачки; по този начин островът и сушата се свързват с тесен път, нещо като мост. На Фарос има египетски къщи и цяло селище колкото един град. Жителите му ограбват като пирати всички кораби, отклонили се от своя курс към тях погрешно или при буря. Противно на онези, които държат острова, корабите не могат да навлезнат в пристанището, тъй като проливът е много тесен. Затова именно когато неприятелят беше

зает със сражението, свалих войници на Фарос, заех острова и разположих там екипажа. Благодарение на това моите кораби можеха безопасно да ми доставят зърно и подкрепления. Защото бях поискал от всички околни провинции да ми изпращат помощи.

В останалите части на града сраженията не носеха успех. Теснотията затрудняваше изтласкването на противника от заетата позиция, убитите бяха също малко. Знаех най-важните точки и през нощта добре ги укрепих. В моята част на града се намираше царският дворец, където пребивавах отначало, както и разположения редом театър; той представляваше нещо като крепост, а от него водеха пътеки и за двореца и за корабостроителницата. През следващите дни разширих фортификациите; те трябваше да послужат като предмостови укрепления пред градските стени, та неприятелят да не може да налага битки по своя воля.

Междувременно, по-малката дъщеря на починалия цар, принцеса Арсиное, напусна двореца и премина на страната на Ахил. От този момент, заедно с него, предвождаше военните действия; тя се надяваше, че след победата ще заеме мястото на царицата. Неочаквано обаче възникнал спор между нея и Ахил кой да издава заповедите. Това ги накара да бъдат по-щедри към войниците, защото и двамата желаеха да ги спечелят на своя страна.

Така изглеждаха нещата от другата страна. Потин пък непрекъснато изпращаше от двореца свои доверени хора при Ахил, като го насърчаваше да се бие ожесточено. Тези хора бяха разкрити и заловени. Потин убих.

Подобно на предишното описание на Цезар, и това изисква някои обяснения, особено на три места.

И така, преди всичко — остров Фарос. Читателят на горните описания на събитията е убеден, че Цезар е обсадил целия остров. Обаче от последвалия ход на събитията ясно се вижда, че римляните първоначално завзели само източния нос на остров Фарос. Истина е, че тази позиция стратегически била важна, защото там се издигала висока кула, т.е. морски фар, пазещ входа за Източното пристанище. Истинският остров, доста удължен, където се намирало селището, оставал във вражески ръце; благодарение на това те господствували над Западното пристанище.

Вторият въпрос се свързва със съобщението за пожара. Вождът признава, че го е подпалил умишлено, тъй като нямал достатъчно хора, за да охранява корабите и корабостроителницата. И ето някои по-късни писатели от древността съобщават, че огънят погълнал част от прочутата Александрийска библиотека. Това било най-голямото книгохранилище в античния свят; там се съхранявали почти всички шедьоври на гръцката литература, събрани благодарение щедростта на Птолемеите. Обаче тези твърдения за пожар в библиотеката са късни и не съвсем ясни. Понеже е добре известно, че още седем века, чак до идването на арабите. Александрийската библиотека продължавала да се слави като много богата, възможна е грешка: действително огънят, подпален от Цезар, погълнал някакви папирусови свитъци, но те били в крайбрежните складове.

Третият въпрос е като че ли най-любопитен. Всеки читател на описанията на Цезар би си задал въпроса:

Населението на Александрия се отнасяло към римляните определено враждебно. Обаче част от населението попаднала в обсега на римските укрепления близо до двореца и театъра. Защо жителите на този квартал останали пасивни? По какъв начин шепа от няколко хиляди цезарови легионери е успяла да задържи в свои ръце народните маси, навярно наброяващи десетки хиляди? Ако те бяха въстанали, римляните щяха да бъдат пометени само за няколко часа. Но не са въстанали! Как да се обясни това?

Отговорът е сравнително прост. В квартала, който остава в ръцете на Цезар, живеели предимно евреи. А те се отнасяли към римския вожд благосклонно, понеже виждали в негово лице врага и победителя на Помпей. На онзи Помпей, който преди години беше превзел ерусалимския храм и се беше осмелил да влезе в най-святото от всички свети места. Цезар — неговият победител — се явява като справедлив отмъстител и изпълнител на божията повеля.

Може следователно да се каже без преувеличение: приятелското отношение на евреите спасява Цезар и Клеопатра в най-критичните мигове. По странно стечение на обстоятелствата, необмислената крачка на Помпей преди петнадесет години сега спасяваше живота на онзи, който го беше подтикнал към гибел.

АРСИНОЕ И ГАНИМЕД

Текстът на „Гражданската война“, т.е. на спомените на Цезар, завършва с кратко съобщение за демаскирането и убийството на Потин. Авторът несъмнено е възнамерявал да продължи разказа, но кинжалите на заговорниците сложили край на неговия живот на 15 март 44 година.

Съхранило се е обаче преданието на Касий Дион, който представя историята на Арсиное и Ганимед малко по-обстойно:

Евнухът Ганимед успял да преведе Арсиное в египетския лагер: римляните не пазели принцесата много строго. Александрийците веднага я признали за царица и се биели, въодушевени от факта, че имат сега предводителка от династията на Птолемеите. След този случай Цезар се опасявал Потин да не отвлече и самия цар; затова убил евнуха, а монарха пазел много строго, без никакви преструвки. Това раздразнило египтяните, чиито редици непрекъснато растели, докато римляните не получавали никакви подкрепления отвън. Доведен до крайност. Цезар се опитал да повлияе по някакъв начин на населението и да го успокои. Извел Птолемей на място, откъдето добре да го виждат и чуват; заповядал му високо да заяви следното: че не е ощетен с нищо; че желае края на войната; че лично ще помогне за сключването на мирен договор. Ако Птолемей беше казал това по собствена воля, навярно щеше да убеди насрещната страна да преустанови борбата. Понеже всички допускали, че така е наредил Цезар, не отстъпвали.

Малко по-късно се стигнало до конфликт сред привържениците на Арсиное. Ганимед успял да я убеди да убие Ахил като предател, причинил поражението в битката за Източното пристанище. След което сам поел главното командване на войските.

Най-пълна картина на борбите в египетската столица рисува не Касий Дион, а малкото латинско произведение, озаглавено „Александрийската война“. То се запазило като притурка към писмата на Цезар, но е напълно сигурно, че не е писано от него. Произведението е съчинено от някой съвременник (това е очевидно),

дори свидетел на събитията, може би някой от римските офицери. Днес се сочат различни имена, но най-често Авел Хирций; както се знае, той довършил спомените на Цезар за войната с галите; но въпросът остава спорен.

Произведението започва с напомняне за отбранителните усилия на Цезар през първите дни на обсадата. Узнаваме към кои страни диктаторът отправил зов за помощ, какви фортификационни дейности е ръководил: заповядал да укрепят някои участъци, а в други да разрушат цели къщи. Главна цел на усилията на Цезар било да откъсне от останалите части на града южния район, разположен край речния канал; защото оттам би могъл да черпи сладка вода и да взема фураж за конете; но тази цел никога не постигнал.

Авторът оценява положително и енергията на жителите на Александрия. Ето какво пише за тя:

Своите дела те ръководеха умело. Не си позволяваха никакви колебания. До всички страни, намиращи се в границите на царството, те отправиха пратеници за събиране на войници. Докараха в града големи количества оръжие и машини и свикаха множество хора. Основаха големи оръжейни работилници. Въоръжиха робите, а богатите господари им плащаха войнишка заплата и ги хранеха. Тази група беше разпределена да пази укрепленията в отдалечените участъци, докато кохорти от опитни войници стацио-нираха в бойна готовност в центъра на града, за да могат всеки момент да се притекат на помощ на застрашените участъци. Всички улици и проходи бяха затворени с тройна барикада от каменни павета; височината на барикадата достигаше най-малко 40 стъпки. По-ниско разположените части на града бяха укрепени с десететажни кули. Освен това бяха построени подвижни кули със същата височина. Под тях поставяха колела, впрягаха жива тяга и така ги преместваха по правите улици в различни посоки.

Необикновено богатият и добре снабден град доставяше всякакви средства, а жителите показваха много умение и находчивост. Всичко видяно у нас така умело подражаваха, че изглеждаше като че ли нашите се подражавали на техните произведение. И самите александрийци също правеха многобройни открития. По този начин едновременно нападаха нашите и бранеха своите. А ръководителите им на всички митинги и съвещания непрекъснато повтаряха:

— Римляните постепенно започват да третират нашата страна като своя собствена. Неотдавна Габиний влезе тук с войска. Преди няколко месеца Помпей се опита да се укрие. Сега се появи Цезар със своите легиони. Смъртта на Помпей изобщо не го отклони от намеренията му да се задържи тук по-дълго. Ако ние не го изпъдим, нашето царство бързо ще стане римска, провинция. Трябва да сторим това колкото се може по-скоро докато Цезар, откъснат от своите, поради бурното време, не получи по-големи подкрепления по море.

Междувременно, възникна спор между Ахил, който ръководеше бившия военен корпус, и принцеса Арсиное, понеже всеки от тях желаеше да вземе цялата власт. Евнухът Ганимед накара Арсиное да предвари Ахил. Тя го уби и оттогава управлява самостоятелно. Командването на войските пое Ганимед. Той стана още по-щедър към войниците, но всички дела ръководеше със същото старание, както неговият предшественик.

БИТКАТА ЗА ВОДА

Почти под цяла Александрия — продължава разказа си авторът на „Александрийската война“ — минаваха подземни тунели и канали, достигащи чак до Нил. Под тях течеше сладка вода за домакинствата; защото минавайки през тях, водата след време се пречиства, а мътилката се утаява на дъното; тази вода се ползваше от собствениците и наемателите на сградите; обаче, взета направо от реката, водата е мътна, нечиста, причинява много болести. Простолюдието по принуда трябваше да се задоволява с речната вода, тъй като в целият град нямаше нито един извор.

Главният воден колектор се намираше в тази част на града, който държаха враговете. Това породи идея у Ганимед, да откъсне нашите от водата. Планът му беше одобрен и затова без отлагане той пристъпи към голяма и изнурителна работа.

Затвори каналите във всички овладяни от него квартали. След това заповяда непрекъснато да се черпи морска вода с помощта на машини и колела. Тази вода се изливаше на места, разположени по-високо от нашите позиции. Поради това тази вода, която използвахме, ставаше все по-солена. Нашите се чудеха: откъде тази промяна? Не можеха да си обяснят; защото техните другари, които лагеруваха по-нататък, твърдяха, че имат вода с непроменен вкус и вид, както преди. Затова започнаха взаимно да сравняват и да опитват; и тогава разбраха колко много се различават водните проби помежду си. Скоро се стигна до положение, че водата която бе по-близо до египетските позиции, изобщо не можеше да се пие, а в по-отдалечените участъци с всеки изминат ден ставаше все по-лоша.

Този факт отхвърли всички съмнения. Уплашиха се. На всички им се струваше, че са изправени пред окончателна катастрофа. Едни викаха:

— Защо Цезар не заповяда спешно да се качваме на корабите?

Други пък панически се страхуваха от отстъплението.

Защото нито можеха да се укрият приготовленията за бягство, тъй като между двата лагера имаше само едно тясно пространство,

нито да се скрият на корабите, ако неприятелят атакува и преследва. Защото в района на Цезар имаше значителен брой постоянни жители. Те не бяха изхвърлени от къщите, понеже явно се преструваха, че ни помагат. Но който познава този народ и неговия характер, не се съмнява, че е способен на всякакво предателство.

Цезар успокояваше нашите с трезви слова. Убеждаваше ги:

— Копаейки кладенци, сигурно ще намерим сладка вода, защото по всички крайбрежия има такава. Ако не намерим, ние можем свободно да плаваме с корабите по море. Нашите врагове нямат флота, затова кой ще ни попречи всеки ден да пращаме кораби за вода — било на запад, било на изток? Никога няма да се случи така, че насрещните ветрове едновременно да откъснат корабоплаването в две различни посоки. Но затова пък нека никой не мисли за бягство! Нека забравят за него както онези, които най-високо ценят личното достойнство, така и тези, които биха желали само да спасят живота си. Днес с голям труд удържахме фронтална атака срещу нашите укрепления. Ако ги напуснем, няма да се справим с атакуващите нито по численост на войската, нито с отбрана на позициите. Товаренето на корабите би отнело много време и би било много трудно; още повече, че не може да става направо от сушата, а с помощта на лодки. А междувременно, неприятелите могат да действуват бързо, тъй като познават всички проходи и сгради. Ако успехът ги окриля, ще ни изпреварят и ще заемат по-високите точки, откъсвайки пътя на корабите. Затова отхвърлете тази мисъл! Длъжни сте да си поставите само една цел: победа!

С тази реч той сплоти всички. След това заповяда на офицерите да оставят другата работа и да наглеждат копаенето на кладенците. Работата не биваше да престава дори и през нощта. Започнаха работа много ентусиазирано. Само за една нощ откриха изобилно количество вкусна вода.

По този начин за кратко време успяха да ликвидират трудоемките машини на неприятеля.

ТРИДЕСЕТ И СЕДМИ ЛЕГИОН

След безкръвната битка за сладка вода настъпва, според разказа на автора на „Александрийската война“, друго драматично събитие, което можеше да донесе поражение на римляните, но завърши с успех за тях.

Два дена по-късно (т.е. два дена след откриването на сладката вода в крайбрежните кладенци) корабите, транспортиращи тридесет и седми легион, акостираха малко по на запад от Александрия. Тази формация се състоеше от бивши войници на Помпей. Наместникът в Азия — Домиций Калвин, веднага след като узна за отчаяния зов на Цезар, натовари хора, хранителни припаси, оръжие, военни машини и кораби и отпрати цялата тази флотилия за Египет. Тя не можеше да свие към самата Александрия, тъй като от много дни духаха непрекъснато насрещни ветрове. За щастие, крайбрежието в този участък беше много подходящо за хвърляне на котва. След известно време, когато хората започнаха да страдат за сладка вода, известиха Цезар, изпращайки малък кораб.

Вождът реши да се ориентира лично, какво трябва да се предприеме. Доплува до мястото, където беше разположен тридесет и седми легион начело на цялата флота. Войници не беше взел, понеже не искаше да оголва укрепленията. В местността Херсон остави гребците на брега, за да потърсят вода. Някои от тях, неусетно, се отдалечиха от кораба. Те бяха пленени от неприятелската конница. Когато александрийци узнаха от заловените, че самият Цезар предвожда флотата, а няма войници при себе си, сметнаха това за прекрасен, пратен от съдбата, случай. Веднага натовариха всички годни за плаване кораби с въоръжени войници и пресякоха пътя на Цезар, който вече се завръщаше.

Имаше две причини, поради които Цезар не искаше този ден да влиза в бой. Първо, нямаше войници на своите кораби. Второ, срещата стана вече след десет часа, а трябваше да се допусне, че нощта ще благоприятствува тези, които познават по-добре околността. А той нямаше как да окуражава своите — защото какво ще е това

поощрение, щом дори не се вижда, кой е смел, а кой страхливец? Затова вождът прибра корабите си към сушата, където според него неприятелят не би се осмелил да се приближи.

Един родоски кораб на дясното крило на Цезаровата флота стоеше малко по-далеч от главните сили. Когато неприятелят забеляза това, не се стърпя. Устремно натам се отправиха четири покрити кораба и няколко безпалубни.

В тази ситуация Цезар трябваше да помогне на моряците от Родос, за да не претърпят срамно поражение пред очите на всички.

В битката родоските отряди се държаха много смело. Впрочем, и дотогава те се отличаваха с мореплавателските си умения и храбростта си: затова именно те поеха цялата тежест на удара върху себе си, страхувайки се, че при поражение главната вина би паднала върху тях. Крайният резултат от сражението беше особено хубав за нас. Пленихме една квадрирема, потопихме друг кораб, два оголихме от екипажа: на останалите кораби бяха убити много неприятелски войници. Ако нощта не беше прекъснала битката, Цезар щеше да плени цялата неприятелска флота.

Наистина, духаше насрещен вятър, но много леко; затова Цезар успя да докара до Александрия корабите, транспортиращи 37-ми легион.

Това поражение много угнети неприятеля. Трябваше да признае, че го е победила не само воинската смелост, но и прецизното владеене на ветроходното изкуство, а именно в тази област александрийците се смятаха завинаги недостижими. Опасявайки се сега от морска атака, те пристъпиха към фортификационни работи в своето пристанище, намиращо се на западната страна на остров Фарос, и около насипа, свързващ го с града; той се нарича Евностос. Източното пристанище, наричано Голямо, се намираше, както вече стана дума, в ръцете на Цезар.

Междувременно, Ганимед уверяваше по време на един митинг, че не само ще замести изгубените кораби с нови, но ще увеличи броя им. И ето, всички изведнъж се почувствуваха самоуверени и силни. Започнаха да поправят старите кораби, работейки много старателно и много ентусиазирано. Макар досега в пристанището и корабостроителницата да бяха пострадали над сто плавателни съда, те смело подхванаха мисълта за представяне на нова флота. Защото

знаеха прекрасно, че Цезар няма да получи подкрепления и храна, ако те постигнат надмощие по море. Впрочем, това бяха родени мореплаватели, жители на крайморския град, тренирани ежедневно още от детски години; затова е понятно, защо търсеха спасение в това умение, което им беше почти вродено. Съобразяваха се също с това, какъв успех постигат с малки лодки, достигащи до нашето пристанище по каналите под насипа; с тях бяха причинили много осезателни щети. И така, неприятелят започна да строи флота. Имаше следните средства за това:

При всички делти на Нил пазеха досега стражеви кораби за събиране на митата, а в укритите царски корабостроителници имаше стари кораби, неползвани от години за мореплаване. Именно тези стражеви кораби бяха събрани отвсякъде в Александрия, а старите бяха ремонтирани. Нямаше весла, затова сваляха покривите от галериите, гимназионите и държавните сгради; коловете щяха да послужат за весла. Част от оборудването стъкмяваха самите те, използвайки прословутата си находчивост, а част взимаха от градските запаси. Впрочем, те не се готвеха за далечно плаване, а правеха само наложителното. Знаеше се предварително, че битката ще се води в самото пристанище.

И така, само за няколко дена, противно на всеобщото мнение, израстна флота, съставена от 22 квадриреми и пентареми. Към нея бяха причислени много безпалубни единици. В пристанището изпитваха възможностите на всеки плавателен съд. Зачислиха им боеспособни войници и ги подготвиха във всяко отношение за бой.

Цезар имаше по-малко военни кораби — общо само тридесет и четири. Сред тях — само десет квадриреми и няколко пентареми. Обаче вождът имаше доверие в храбростта на своите войници. Затова, когато се ориентира с какви сили разполага неприятелят, веднага се приготви за предстоящия бой.

БИТКАТА ЗА ЗАПАДНОТО ПРИСТАНИЩЕ

Най-сетне нашата флота заобиколи остров Фарос и спря срещу неприятелския лагер. На дясното крило Цезар беше поставил родоските кораби, а на левия фланг — понтийските. Между тях имаше разстояние около четиристотин крачки; преценено беше, че е достатъчно за маневриране. Зад първата линия кораби вождът разположи втора верига резервни; определи също на кои сражаващи се единици ще трябва да помагат.

Александрийците построиха своята флота без бавене. Начело извадиха двадесет и два кораба; останалите задържаха за резерва на втора линия. На вода излезнаха също така много корабчета и малки, като черупки лодки. Снабдени бяха с огнени снаряди и факли, с надеждата че голямото им количество, врявата на екипажите, опасността от пожари, ще уплашат нашите.

Между флотите на двата лагера се простираха плитчини, в които се откриваше само един брод, при това тесен. Тези плитчини се причисляват вече към африканската акватория; защото казват, че половината Александрия спада към Африка, а другата половина — към Азия. Както нашите, така и неприятелите изчакваха дълго, кой ще навлезе пръв в този брод. Изглеждаше очевидно, че онези които влезнат там, ще имат трудности при разгръщането на бойния ред на корабите си, както и при отстъпление, ако нещата тръгнат зле.

Родоските кораби предвождаше Евфранор. Неговото великодушие и храброст ни карат да го сравним по-скоро с нашите бойци, а не с гърците. Родоските му другари бяха поверили командването в негови ръце именно заради прочутите му ветроходни умения и прославената му храброст. Когато той забеляза, че Цезар протака, извика:

— Опасяваш се, че ако корабите ти първи навлезнат в плитчините, ще трябва да приемеш сражението преди да успеем да разгърнем цялата флота. Тогава, повери тази работа на нас — родоските моряци. Ние няма да измамим твоето доверие. Ще

издържим атаката до идването на останалата флота. Защото е срамно и жалко, че онези там така явно ни се надсмиват.

Цезар горещо го похвали и даде знак за началото на сражението.

Когато четирите родоски кораби излезнаха от плитчините, неприятелските кораби веднага ги атакуваха. Но както бяха обещали, родоските моряци отбиха атаката. Успяха да се разгънат много сръчно и умело. Тяхното познаване на ветроходния занаят беше просто изумително. Нито един от корабите не се обърна странично към неприятеля, никой не загуби веслата си, а винаги заставаше с лице към атакуващия. Междувременно, пристигнаха много наши. И чак тогава липсата на място ги принуди да отстъпят от правилата на ветроходното изкуство. Съдбата на атаката сега зависеше само от храбростта на сражаващите се. В цяла Александрия нямаше ни един човек — наш боец или местен жител — който да не захвърли работата си и да не се покатери на най-високите покриви. Наблюдавайки оттам сражението, те молеха безсмъртните богове за победа на своите; молеха се всеки сам и отслужваха групови молебени.

В това сражение пленихме една неприятелска пентарема, както и един двуреден кораб заедно с гребците и въоръжените войници. Потопихме три кораба. А ние не загубихме нито един. Остатъците от неприятелската флота се оттеглиха навътре в пристанището към града. Те бяха охранявани с огън от пристанището и крайбрежните сгради; поради това не можахме да се приближим.

БИТКАТА НА ФАРОС И НАСИПА

Цезар сметна, че подобна ситуация — отблъскването ни от насипа — не бива да се повтори и заповяда да се превземе, на всяка цена, целия остров и свързващия го с града насип. Този насип, служещ едновременно и за пристан, се нарича на гръцки хептастадион, понеже е дълъг седем стадии, т.е. около деветстотин крачки. Нашите укрепления в града бяха вече почти завършени; затова вождът прецени, че можем да си позволим едновременно да атакуваме острова по море и да отбраняваме нашите позиции на сушата.

И като взе това решение, натовари на малки и големи лодки десет кохорти легионери, също толкова леко въоръжени, колкото можа да подбере сред галските конници. С цел обаче да отвлече вниманието и силите на защитниците, удари едновременно от две посоки. Обеща голяма награда на всеки, който пръв стъпи на острова.

Неприятелите първоначално успешно отблъскваха нападенията на двата участъка. Населението се биеше от покривите, а войниците стояха на самия бряг, където не можехме да акостираме — толкова недостъпен изглеждаше. Техни лодки и пет военни кораба пазеха тесните проходи между плитчините, действувайки гъвкаво и енергично. Накрая нашите се ориентираха в местността и опитаха да минат по плитчините. А щом шепата наши бойци стъпиха на брега, след тях тръгнаха и останалите и на равния участък нанесоха силен удар. Защитниците на Фарос веднага хукнаха да бягат. Оттеглиха се от пристанището на острова, а корабите им акостираха на брега и цялата тълпа се придвижи, за да продължи боя после от сградите.

Но и там не можаха де се задържат, макар онези постройки малко да се различават от градските: високите и свързани кули образуваха нещо като стена, а ние нямахме стълби, греди и колове за подсилване на брега и изобщо не бяхме подготвени за обсадни действия. Обаче страхът отнема на хората разума и разсъдъка. Същите тези, които току-що надуто смятаха, че ще ни се опънат на открит терен, сега — уплашени от бягството на своите другари — не издържаха зад стени с височина тридесет стъпки! От насипа се

хвърляха в морето и с плуване отиваха към града, от който ги деляха около осемстотин стъпки. Нашите хванаха и убиха мнозина от тях. Пленниците наброяваха около шест хиляди души.

Цезар позволи на войниците си да плячкосат къщите, а след това да ги разрушат. Но укрепи малката крепост при насипа и постави там стража. Бягащите не бяха оставили там постове; но те държаха втория мост и форта на противоположния на насипа край — откъм града. На другия ден Цезар разреши щурма на онези укрепления. Виждаше се ясно, че държейки в свои ръце и двата моста, ще попречи на неприятеля да минава под тях и да нанася щети на нашето пристанище. Александрийският екипаж изведнъж беше прогонен със снаряди и стрели от корабите; отблъснаха неприятеля към града. Три наши кохорти заеха насипа и форта, защото толкова позволяваше тясното място; останалите отряди чакаха на корабите в бойна готовност.

Вождът заповяда да се барикадира челото на форта откъм града, а проходът под мостовия свод да бъде засипан с камъни. Втората работа беше доведена докрай, така че никаква лодка да не може да мине отдолу; а издигането на барикадата едва беше започнало. Неочаквано александрийските войски излезнаха от града и се построиха на широкия плац пред моста. Същевременно към насипа се приближиха техните плавателни съдове, които преди те прашаха под мостовете, за да палят нашите транспортни кораби. И така, ние се биехме от форта и от насипа, а враговете от този плац и от корабите край насипа.

Изцяло погълнат от битката, Цезар загряваше войниците за сражението. В това време от нашите военни кораби изтичаха върху насипа гребци и моряци. Някои дойдоха просто от любопитство, но другите искаха да участвуват в сражението. Затова отначало пъдеха неприятелските кораби, хвърляйки камъни и снаряди с прашки; като че ли не безрезултатно. Но когато шепата александрийци застанаха малко по-далеч на насипа, от открития фланг на нашите, дошли като безредна команда, също без ред започнаха да се оттеглят към своите кораби. Възбудени от това, все по-многобройни неприятелски групи започнаха да излизат на насипа и напористо атакуваха. В това време екипажите на нашите кораби започнаха да махат мостчетата и да се отблъскват от брега, за да не може неприятелят да се покатери на борда.

Всичко това създаде бъркотия сред войниците на трите кохорти, разположени от страната на града.

Зад гърба си чуваха крясъците на безразборно бягащите, а пред себе си имаха войска, поразяваща с град от снаряди. Страхуваха се да не би неприятелят да обиколи откъм тила, а нашите кораби да отплават, защото това би направило невъзможно завръщането. Затова оставяха току-що започнатите укрепления и се устремяваха към корабите. Част от тях успяха да достигнат до най-близките плавателни съдове, но те изведнъж потънаха поради претоварване. Някои се спираха, не знаейки какво да сторят и накъде да се устремят — и намериха смъртта си. Други щастливо стигнаха до корабите, все още стоящи на котва; само те излезнаха от боя без загуби. Малцина, решени на всичко, стигнаха до своите с плуване.

Цезар до последния момент насърчаваше нашите да останат на насипа и при укрепленията. Значи, и той беше изложен на същата опасност, както останалите. Но когато забеляза, че всички се оттеглят, той се скри на своя кораб. На палубата го последва такава тълпа, че не беше възможно дори да отблъснат кораба от брега. Предвиждайки какво ще стане, Цезар скочи в морето и с плуване стигна до нашите кораби. Оттам изпрати лодки на своите и така спаси мнозина. Защото неговият кораб, претоварен, потъна заедно с останалите.

В тази битка загинаха около четиристотин легионери, а гребци и моряци — малко повече. Александрийците укрепиха добре форта при насипа и настаниха там много военни бойни машини. Извадиха и камъните от морето и лодките можеха отново да минават свободно под арката на моста.

Така може да бъде пресъздаден ходът на драматичните сражения за Фарос и за насипа, въз основа на повествованието в „Александрийската война“. Други древни източници, споменаващи макар и бегло тези събития, дават малко по-колоритни подробности за спасяването на Цезар. И така, според Светоний, вождът преплувал около двеста крачки, при това само с дясната ръка, защото лявата държал високо, за да не се намокрят важни документи, а със зъби държал края на пурпурния си плащ, за де не падне във вражески ръце. Касий Дион представя нещата малко по-различно. Наистина, и той уверява, че Цезар през цялото време държал в лявата си ръка документи, обаче твърди определено, че вождът свалил плаща си,

защото му пречел при плуването и представлявал добра мишена за врага. Този плащ египтяните уловили и закачили при паметника на победата, издигнат на мястото на битката.

ОСВОБОЖДАВАНЕТО НА ЦАРЯ

Авторът на „Александрийската война“ уверява, подчертавайки, специално, че поражението в битката не угнетило римските воини. Напротив, стимулирало ги за още по-яростно щурмуване на вражеските позиции. Не били необходими одобрителните слова ма Цезар; по-скоро той трябвало да възпира легионерите от прекомерно опасни набези.

И така, разказва повествователят по-нататък, неприятелите стигнали до извода, че успехът ободрява римляните, а поражението подсилва техния устрем. Не виждали начини за приключването на тази война в своя полза. Накрая се решили да изпратят делегация при Цезар. Това станало, колкото може да се гадае, или по инициатива на приятелите на царя, останали в римски ръце, или по предложение лично на младия монарх; защото несъмнено с него са разговаряли чрез тайни пратеници. Официалните пратеници се обърнали към Цезар с молба да освободи царя и да се съгласи да го пусне при своите хора. Изтъквани били следните аргументи, разказва очевидецът:

— Цялото население вече не иска господството на девойката и жестокостта на Ганимед, затова е готово на всичко, което истинският цар заповяда. Ако застъпничеството на нашия владетел спечели доверието на Цезар, вече никой в Александрия няма да се страхува от капитулация.

Вождът добре познава този подъл народ, който винаги мисли едно, а показва друго. Но разсъждава така:

Щом сами молят за милост, може да се постъпи с тях великодушно; това е от полза за нас. Защото, ако случайно действително желаят това, което казват, тогава царят ще ни остане верен. Ако обаче, верни на своята природа, мамят и просто искат царят да бъде при тях, за да предвожда бъдещите действия, тогава ще бъде по-хубаво и по-благородно да се бия срещу монарх отколкото срещу сбирщина чужденци и ренегати, командвани от девойка и евнух.

Затова повика Птолемей и поощрително се обърна към него:

— Преди всичко, трябва да пазиш благото на царството. Щади красивата си държава, защото вече е осакатена от грозотата на пожарите и разрушенията. Най-първо, накарай поданиците си да се стреснат. Помисли как да ги спасиш. Остани верен на римският народ и мен самия, щом с такова доверие те изпращам при неприятелите!

Говорейки така. Цезар държеше десницата на царя в своята. Така се разделяше с това вече възмъжаващо момче. Но умът на царя беше добре развит в школата за безочливи измами. Затова той не отстъпи от обичаите на своя народ. С плач умоляваше Цезар да не го гони от себе си. Викаше:

— Цялото царство не е толкова важно за мен, колкото възможността да те гледам.

Развълнуван, Цезар успокои плача на момчето и отговори:

— Ако наистина мислиш така, скоро ще се срещнем!

Така се прости с него. А той, като изпуснат от конюшнята състезателен кон, с такъв ентусиазъм се зае да води войната срещу Цезар, че излиза, че онези сълзи по време на разговора с него, са били от радост. Много висши офицери при Цезар и мнозина негови приятели и войници не скриваха злорадството си от този обрат на нещата. Казваха:

— Вождът постъпва наистина прекомерно меко. Следователно, добре е, че така го измами това момче!

Като че ли Цезар беше сторил това, ръководен само от мекушавост, а не след много дълбокомислени разсъждения.

Макар и да имаха свой цар, александрийците скоро видяха, че от това нито те самите стават по-силни, нито пък римляните по-слаби. Впрочем, собствените им войници се подсмиваха на момчешката възраст на Птолемей и неговата нежност. Всичко това много дразнеше александрийците. Виждаха ясно, че нещата не вървят напред.

Междувременно, из града се разнесоха слухове, че големи подкрепления за Цезар приближават по суша от Сирия и Киликия; той самият още не знаеше това. При това положение неприятелят реши преди всичко да ни откъсне от доставките на храна, които идваха по море. Разположени бяха бързи кораби на изток от Александрия край Канопос и търпеливо се очакваше флотилията от наши транспортни кораби. Когато узна това, Цезар заповяда незабавно да се подготвят и заемат всички наши кораби. За военачалник той избра Тиберий Нерон.

На вода излезнаха родоските кораби, командвани от Евфранор. Без него не беше водена нито една морска битка, а всички бяха успешни за нас. Обаче съдбата готви обикновено нещастен край именно на онези, които е обсипвала с най-голяма благосклонност; затова щеше сега да се отнесе сурово с Евфранор.

Стигнаха до Канопос. Отрядите на двата лагера се подредиха в боен строй и скоро влезнаха в сражение. Както обикновено, Евфранор тръгна пръв на бой. Разби на парчета и потопи вражески четириреден кораб. След това се спусна да преследва друг кораб. Останалите наши кораби вече не се движеха толкова бързо след него, затова корабът на Евфранор беше обкръжен. Никой не му се притече на помощ. Навярно всички бяха убедени, че както винаги досега ще го спаси храбростта и късметът му. А може би, останалите просто са мислели само за себе си?

Така загина на своя четириреден кораб Евфранор — той, който единствен в тази битка се сражаваше добре!

С тази похвала за смелия Евфранор авторът на „Александрийската война“ завършва описанието на морската битка край Канопос. Не узнаваме дори, какъв е крайният резултат от сражението. Би могло да се смята, въз основа на последното изречение в посочения цитат, че битката е била неуспешна за римляните. Междувременно, други източници сочат, че Цезар успял да осигури връзката по море; доставките на храна не престанали. Светоний посочва обаче, че римските кораби постигнали победата благодарение на своя военачалник Тиберий Нерон. Оттук би следвало, че авторът на „Александрийската война“, описвайки битката край Канопос, разкрива личните си симпатии и предпочитания; като истински верен приятел на Евфранор, той го хвали и издига по-високо от Тиберий.

Тук заслужава да напомним, че този Тиберий Нерон, висш офицер от армията на Цезар, бил бащата на Тиберий, който шестдесет години по-късно става римски император.

ПОМОЩ ЗА ОБСАДЕНАТА ВОЙСКА

Според тогавашния календар било месец февруари или март на 47 година. Четем в „Александрийската война“:

Сраженията продължаваха вече половин година, а не даваха решително надмощие на нито една от страните. Крайно време беше да дойде помощ за обсадените. Войските на Цезар, макар и подсилени с 37 легион, бяха много оредели при непрекъснатите битки по суша и море.

За щастие, онези слухове, които още преди бяха стигнали до жителите на Александрия, се оказаха верни. Приближаваше помощта за защитниците на двореца; тръгнала от Сирия и Киликия, тя се придвижваше по суша край Палестинския бряг. И най-удивителното е, че това не бяха римски войници! В състава на разноезичната войска влизаха сирийски, финикийски, арабски, гръцки и еврейски отряди; самите римляни в тях бяха малко на брой. Жителите на страните и градовете, разположени край Ефрат и Синайския полуостров, изпращаха подкрепления, преди всичко, за да си спечелят благоволението на господаря на Рим, но може би, известна роля е играло неприятелското отношение към египтяните.

Организатор и вожд на похода също не беше римлянин. Той се наричаше Митридат. Беше дошъл на бял сват в Пергамон — прочут град в Мала Азия. В жилите му течеше иранска и гръцка кръв, а по майчина линия дори келтска. Като момче беше възпитаван в двора на царя на Понтийското царство, носещ същото име като неговото — Митридат; защото и двете семейства — понтийското и пергамското — бяха роднински — разказва авторът на „Александрийската война“. Царят на Понтийското царство водил три войни срещу Рим; в третата загубил и избягал в Крим, където изоставен от всички се самоубил. Но неговият млад подчинен — Митридат от Пергамон — се съгласил с римското господство. Когато в републиката избухнала гражданска война, попаднал в лагера на Помпей, както всички от Изтока. След поражението, още по-старателно търсел милостта на победителя. Веднага се присъединил към Цезар и преследвайки Помпей,

пристигнал в Александрия през есента на 48 година. Види се, той съумял да спечели доверието на вожда, тъй като щом започнали сраженията, именно него Цезар изпратил със задача да докара подкрепления. Митридат се оказал по-ловък от всички римски приятели на диктатора. Затова авторът на „Александрийската война“, така предан на Цезар, не щади най-похвални слова при всяко споменаване на Пергамския принц.

Затова пък същият автор премълчава заслугите на Антипатър от Юдея. Същият се присъединил към корпуса на Митридат, водейки хиляда и петстотин въоръжени бойци. Антипатър пръв се покачил на крепостната стена на Пелузия, а по-късно, когато войските се придвижват през Египет, привличал на тяхна страна еврейски колонисти. Следователно, Антипатър постъпвал така, както преди осем години, когато помагал на Габиний да възкачи на трона Птолемей Аулет.

Митридат не се отправил направо от Пелузия за Александрия, тъй като в такъв случай би трябвало непрекъснато да форсира канали и блага. Той поел по обиколен път, по-дълъг, но затова пък по-лесен. Придвижвал се покрай източния ръкав на река Нил, чак до мястото, където се разклоняват ръкавите на реката, т.е. към върха на делтата. Там преминал на другата страна на реката край Мемфис и се отправил за Александрия, вървейки покрай западния ръкав. По пътя отблъснал египетските войски. Вестта за това незабавно стигнала до Птолемей и Цезар. И двамата бързо напуснали Александрия, разбирайки, че съдбините на войната зависят от това, дали подкреплението ще успее да се свърже с обсадените. Царят се запътил направо нагоре по Нил, докато Цезар се движел по сушата. Въпреки това, той изпреварил Птолемей и навреме посрещнал Митридат.

СМЪРТТА НА ЦАРЯ

Птолемей построи лагера си на естествено защитено място. От едната страна течеше наблизо ръкавът на река Нил, а от другата се простираха блата; от трета пък, укрепленията бяха стръмни, високи възвишения. И така, нападателите биха могли да приближат само до единия фланг на лагера. Следим разказа на очевидеца:

Между двата лагера — на царя и на Цезар — имаше дълъг канал със стръмни брегове. Птолемей разположи край него конницата и някои отряди от пехотата; те трябваше да задържат римляните, ако се опитат да форсират реката. Но германската конница на Цезар намери брод и премина на другия бряг на мястото, където не беше толкова високо. Междувременно, легионерите отсякоха крайбрежните дървета, които прехвърлиха през канала — короните им достигаха другия бряг. Покриха тези естествени мостчета с вейки и пръст и така войските преминаха по тях без труд. Неочакваното нападение ужаси неприятелите; веднага хукнаха да бягат. Напразно. Само малцина достигнаха своя лагер, тъй като повечето бяха посечени на място.

След този прекрасен успех Цезар сметна, че действувайки бързо ще внесе паника във вражеските редици. Насочи се право към лагера. Но забеляза, че беше защитен не само със здрави стени, но и че е естествено защитен, поради своето местоположение, а на валовете стоят гъсти редици хора. Затова заключи, че войниците му, изморени от пътя и битката, не могат да нападнат веднага. Заповяда да направят лагер недалеч от неприятелските позиции.

На другия ден атакува с всички сили и бързо завладя малкия форт, изграден в съседното село и свързан с египетския лагер чрез две разклонения на укреплението. Затова Цезар хвърли върху този форт всички сили — макар да беше очевидно, че може да се превземе дори със слаба формация! — с цел да уплаши неприятеля с неочакваността на успеха, а след това веднага да пристъпи към щурмуване на главния лагер. И действително: нашите войници със същия устрем, с който преследваха оттеглящите се от форта, достигнаха лагерните укрепления и започнаха да ги превземат със същата настървеност.

Имаха достъп само от две страни: от левия фланг и от посоката, където оставаше малък участък между вълнолома и реката. Но на тези два участъка имаше най-много защитници и то доброволци. Нападащите откъм реката бяха изложени на обстрел и от вълнолома и от корабите, много от които стояха в реката съвсем близо до брега.

Цезар виждаше ясно, че нашите дадоха от себе си всичко, но поради трудните бойни условия не могат да се изявят напълно. Но той забеляза също, че по-високата част на египетския лагер е почти оголена от хора; те навярно смятаха, че техният участък е непревземаем; затова тичаха надолу към бойното поле.

Вождът веднага заповяда на три кохорти да заобиколят неприятелските позиции и да ударят отгоре. Нашите, когато стигнаха там, намериха малко защитници и се стовариха като ураган. Египтяните, уплашени от виковете и дрънкането на оръжията от всички страни, изпаднаха в паника; страхът им още повече възбуди нашите. Те превзеха горния лагер, а спускайки се оттам, поваляха неприятелските войници един до друг на земята. Мнозина, бягайки от посичане, скачаха от вълнолома в реката. Първите, осмелили се на такава постъпка, загинаха в рова, а пътят на следващите беше вече по-лесен.

Известно е, че царят избяга от лагера и се скри на един кораб, който потъна веднага щом потегли претоварен от уплашените войници. Птолемей загина.

Този край на „Александрийската война“ за смъртта на младия владетел, трябва да бъде допълнен с информация, предложена от други антични автори. Плутарх твърди направо, че обстоятелствата около смъртта на Птолемей са обвити в тайна. Други обаче поддържат, че тялото му било намерено след боя в речната тиня, а било разпознато по позлатената ризница, която Цезар заповядал да покажат по-късно на населението на Александрия, като доказателство за пълната си победа.

ВОЛЯТА НА ПОБЕДИТЕЛЯ

Цезар се завръщаше в Александрия не по същия обиколен път, който измина за среща с Митридат. Сега вървеше направо към града, при това към кварталите, останали в неприятелски ръце. Вярваше, че жителите, изплашени от вестта за поражението и смъртта на царя, няма да мислят вече за съпротива. Беше толкова уверен в това, че беше излезнал начело на конницата пред главния корпус на армията.

И стана така, както предвиждаше. Тълпата се изсипа насреща му. Всички захвърляха оръжието и слизаха от укрепленията, които така упорито бяха отбранявали в продължение на много месеци. Сега, облечени в дрехи на просители, молеха само за милост. В тържествената процесия носеха и всички реликви и култови предмети; защото така бяха свикнали да постъпват в моменти на поражение или тържества.

И така, Цезар влезе в града, в квартала около царския дворец, където така продължително беше устоял на обсадата, направо през неприятелските позиции. Своите го приветствуваха ентусиазирано — разказва историкът. Денят беше 27 март 47 година преди нашата ера. Скоро след това диктаторът оповести своето решение относно бъдещето на Египет. Мнозина египтяни и римляни очакваха, че тази страна — така съпротивляваща се и толкова богата — ще стане нова провинция на Рим. Та нали такива планове бяха обсъдени още преди години в Рим, а бяха предлагани не от кой да е друг, а именно от Цезар! И щом египтяните показаха напоследък, колко много ненавиждат римляните, нямаше никакви причини да се щади държавният им суверенитет. Междувременно, вождът-победител постъпи направо изненадващо милостиво.

Преди всичко, той обяви, че завещанието на Птолемей XII и занапред остава задължително за римския народ, т.е. е за него самия — представителя на този народ. Нещастната смърт на младият цар Птолемей XIII, принуждава очевидно да бъдат въведени някои изменения в завещанието. Съвместно с Клеопатра ще управлява нейния по-малък брат, (десетгодишен) като неин съпруг. Колкото до

принцеса Арсиное, която се бореше срещу сестра си, ще напусне Египет и ще замине за Рим. Съгласно обещанието от преди няколко месеца, Кипър се връща под скиптъра на Птолемеите.

Каква ли е била причината за това внимателно отношение на Цезар към страната, в която едва не загубва своя живот?

КЛЕОПАТРА И ВОЙНАТА

Авторът на „Александрийската война“, споменава Клеопатра само на едно място: Цезар, след победата си, върнал царството на по-малкия син на Птолемей и на по-възрастната му дъщеря Клеопатра, „която му останала вярна и била под охрана на неговите войски“. Следователно, анонимният писател запазва дискретно мълчание по въпроса за действията и ролята на царица по време на няколкомесечната обсада, което е характерно и за спомените на Цезар.

Очевидно е обаче, че Клеопатра не е могла да бъде само пасивен зрител на драматичните събития, които се разигравали около нея. Та нали войната избухва именно заради нея, по причина на нея и в неин интерес. В дните, когато шепата римляни с най-върховни усилия отблъскват атаките на десетки хиляди жители на Александрия, както и на войниците на Ахил, и Ганимед, със сигурност не се е тревожила за бъдещето на своята власт, а за своя живот. С какво ли увлечение е следяла променливите перипетии на кървавите сражения по улиците и в пристанището! Очаквала, както всички, вестта за подкрепление. Страхувала се е, когато Цезар предприемал прекомерно смели походи: до Западното пристанище, където за малко не загубва живота си, до Херсонския полуостров, до 37 легион и, накрая, във вътрешността на страната, до корпуса на Митридат. Несъмнено и понятно е, че такива са били реакциите на Клеопатра. Разрешено е обаче да отидем по-далеч и да запитаме, дали в някои моменти царицата не се е включвала активно в различни политически игри и интриги: защото борбата между двете партии в Александрия се води не само с оръжие, край уличните барикади и на корабите. Въпросите, възникващи тук, трябва да останат без отговор, поради липсата на каквито и да било източници и дори косвени следи. Независимо от това, следва да ги поставим. А именно:

Какво е отношението на Клеопатра към бягството на сестра й Арсиное в неприятелския лагер? Този факт, пълна изненада ли е бил за нея? А може би — напротив, знаела всичко предварително, но мълчала пред Цезар или пък скрито помагала на сестра си да избяга от двореца,

при това в пълна тайна от римляните? В това не би имало нищо странно, тъй като освобождавайки се по този начин от сестра си, тя я компрометирала в очите на римския вожд и веднага отстранявала от пътя си евентуалната съперница за трона. По отношение на своите амбиции и двете дъщери на Птолемей XII не се различавали по нищо. В борбата за власт били способни на всякакво престъпление. Арсиное доказва това, когато в спора с Ахил за властта тайно го отстранява чрез убийство. Затова, когато Цезар след победата решил, че принцесата ще напусне Египет и ще отиде в Рим, за да украсява там триумфалния му поход, всъщност я излага на унижение, но по същество спасил живота на девойката. Лесно е да се отгатне, каква съдба би я сполетяла, ако останеше в Александрия, на милостта на сестра си.

А смъртта на Потин? Отначало той бил враг на Клеопатра, неотстъпчив и подъл, истински виновник за прогонването й. Царицата навярно е полагала всякакви старания, за да го демаскира, може би дори да го очерни пред римляните. Цезар твърди, че бил убил Потин, понеже хванал неговите тайни пратеници до Ахил и били разкрити всички коварни сплетни. Няма причина да подлагаме това твърдение на съмнение. Можем обаче да разсъждаваме, какво било участието на Клеопатра в разкриването на дворцовите тайни. Не са познавали града, неговите жители и обичаи. Без активната помощ на приятелите на Клеопатра сигурно трудно биха се ориентирали в играта на Потин. Дори е възможно някои доводи против него царицата просто да е измисляла.

И накрая, остава въпросът за освобождаването на младия Птолемей и изпращането му от Цезар в александрийския лагер. Трудно е да си представим, че по толкова важен въпрос диктаторът не е поискал мнението на Клеопатра; та нали се е касаело за нейния брат, съпруг и партньор във властта! И отново възникват съмнения подобни на свързаните с бягството на Арсиное. Царицата навярно е предвиждала, че на свобода Птолемей ще предаде делото на римляните именно поради това го е желаела! Момчешките сълзи са могли да развълнуват и измамят Цезар. Тя обаче, жена и александрийка, възпитана всред дворцови интриги и предателства, сигурно е мислила по-късно за тази сцена с иронична усмивка. Въпреки това, не е открила пред вожда заблуждението му. Кой знае, може да се е застъпвала за Птолемей и да е уговаряла Цезар да му

повярва. И е постъпвала правилно от своя гледна точка. Искала е веднъж завинаги да се избави от тягостния другар в живота.

На 23 юни 47 година, т.е. почти три месеца след края на Александрийската война, Клеопатра родила син. Той получил, естествено, името Птолемей; трябвало да бъде петнадесетия представител на династията. И любопитно е второто му име: Цезар. По-късно майката нежно дала още две названия на момчето: Бог Обичащ Бащата и Бог Обичащ Майката. Но александрийският народ винаги го наричал просто и кратко — Кесарион, т.е. Цезарчо.

Три години по-късно, вече след смъртта на диктатора, неговият близък приятел Марк Антоний, официално заявил пред Сената, че Цезар е признал детето на Клеопатра за свое. Истина е, че след десетина години в Рим се появило писмо, което рязко отричало Цезар да е бащата на египетския царски син. Но писмото било редактирано по време, когато официалната пропаганда вече искала да представи Клеопатра за враг на Рим; следователно, висши политически съображения са налагали борбата срещу становището, че диктаторът е могъл да попадне под чара на египетската царица. Ако не е Цезар, тогава кой би трябвало да бъде бащата на Птолемей-Цезар? Навярно, не братът-съпруг на Клеопатра — Птолемей XIII, който воювал с нея от пролетта на 48 година! Нито пък вторият й брат — Птолемей XIV — за който се омъжила по волята на Цезар през пролетта на 47 година, когато той бил най-много на единадесет години.

Както следва от датите, военната врява и коварните интриги не пречели за развитие на любовния роман. Той започнал от момента, когато за изненада на диктатора младата девойка се изтърколила от килима; а не завършил дори тогава, когато в края на март, 47 година, замлъкнало дрънкането на оръжията по улиците на Александрия.

ЦЕЗАР И КЛЕОПАТРА ПРЕЗ ПРОЛЕТТА НА 47 ГОДИНА

„След като уреди всички въпроси по този начин. Цезар тръгна за Сирия“.

Авторът на „Александрийската война“ поставя това изречение непосредствено след информацията, че диктаторът поставил на трона Клеопатра и по-малкия й брат. Следователно, читателят на произведението има ясна картина:

Цезар победил, дал на Египет правителство, гарантиращо лоялност към Рим, след което веднага заминал. Посоченото изречение завършва описанията на събитията в Александрия. След това се говори за неща, ставали в други страни: Мала Азия, Илирия, Испания. Навсякъде, както и в Африка и в самата Италия, нещата вземали неуспешен обрат за Цезар. Най-опасна ситуация възникнала в Мала Азия: Фарнак — синът на Митридат — се опитал да си възвърне старата власт на бащата. Следователно, би било понятно, че след тревожните вести диктаторът спешно се измъкнал от Египет, загубил много ценни месеци, и тръгнал на поход през Сирия към Мала Азия.

Дали Цезар наистина неочаквано напуснал страната, в която преживял необикновени дни на борби и любов? Дали авторът на „Александрийската война“, поради уважението си към вожда, не е премълчавал някой епизод?

През пролетта на 47 година Цицерон пребивавал в Брундизий — пристанищен град в Италия. Там чакал вести от изток също така нетърпеливо, както и жителите на Републиката. Донякъде се помирил вече с диктатора; смятал дори, че сега завръщането му в Рим би било препоръчително. А междувременно, вестите от Египет били оскъдици и идвали с голямо закъснение. Последното писмо на Цезар, достигнало до Италия, било с дата декември 48 година… В края на април или началото на май 47 година наистина узнали, че битките там са преустановени, но Цицерон в писмо до своя приятел злобно забелязва: „Той, изглежда, така държи тази Александрия, че дори го е срам допише за това“. Това мнение умишлено било формулирано двузначно. Чак в петия ден на юли Цицерон пише:

„Разнесе се слухът, първоначално не съвсем сигурен, че Цезар е напуснал Александрия. Той се потвърди после от всички други съобщения“.

Понеже писмата от Египет до Рим вървели почти месец, би следвало заключението, че Цезар е тръгнал от Александрия в началото на юни. И наистина, знае се от бележките в една хроника, че той спрял в сирийска Антиохия точно на 28 юни. Почти всички данни сочат, че между края на войната и заминаването на диктатора от Египет са изминали повече от два месеца! Известно е, че издаването на разпореждания не изисквало толкова много време. Тогава, какво е правил Цезар през тези дни, когато много страни нетърпеливо очаквали неговото завръщане? Защо авторът на „Александрийската война“ не споменава нито думица за този дълъг период?

Други са отменили дискретния писател. Те информират, че тези два месеца Цезар използвал, за да пътешествува заедно с Клеопатра нагоре по течението на Нил, чак до отдалечените южни райони; придружавала ги флота от четиристотин плавателни единици, главната цел била посещението на прочутите паметници от египетското минало; Цезар и Клеопатра плували заедно на царската баржа.

Разглеждайки археологическата карта на Египет, можем с голяма сигурност да определим основните етапи в тази наистина прекрасна екскурзия — едновременно научна и любовна. Защото голяма част от паметниците на египетската архитектура и скулптура са достигнали до наше време почти в същото състояние, в което са ги видяли Цезар и Клеопатра; а дори за онези, които за двадесет века са станали жертва на разрушението, има точни описания.

Нито времето, нито човешката сила са могли да заличат пирамидите, недостижимо архитектурно творение. Те стоят и до днес така величествено и тайнствено, както когато пред тях са застанали диктаторът и царицата. Но за да се разгледат пирамидите, трябвало да се спре в Мемфис. Тук със сигурност знатната двойка била приветствувана от главния жрец Пшерени-Птах; същият онзи, който преди почти тридесет години, още като момче, коронясал бащата на Клеопатра — Птолемей Аулет. Тази година била за него също така щастлива и успешна, както тогава не само защото градът бил почетен от царицата и римския гост. Пшерени-Птах се радвал, че неотдавна насън му се явил божият син Имхотеп и обещал да му даде мечтания

син, ако в неговия храм бъдат извършени красиви церемонии; жената на върховния жрец била вече бременна.

ИМХОТЕП ОТ СЪНИЩАТА

Богът, оказал такава милост на върховния жрец, имал необикновено минало:

Двадесет и седем века преди Клеопатра, живял човек от плът и кръв, наречен Имхотеп. Той бил съветник на фараона Джосер; в местността Сакара, недалеч от Мемфис, издигнал за своя господар голяма гробница, която удивила съвременниците. Тя стои и до днес; поради вида си се нарича стъпаловидна пирамида и представлява преходна форма между по-старите гробници и същинските пирамиди, защото е построена не от тухли, както се практикувало дотогава в Египет, а от дялани камъни.

През следващите векове славата на Имхотеп растяла непрекъснато. В очите на потомците минавал за мъдрец и майстор, владеещ много умения. Всеки писател, преди да почне да рисува знаци върху папируса, капвал няколко капки вода от чинийката в негова чест. А по-късно започнали да свързват Имхотеп с бог Птах — откривател и покровител на много занаяти. Стигнало се накрая до там, че приели Имхотеп за син на Птах, т.е. също за бог, макар никога да не забравяли имената на простосмъртните му родители.

Към занаятите тогава причислявали и медицината; ако помислим, има основание за това. Имхотеп бил също покровител на лекарите и бог-лечител; в по-късна епоха той бил почитан предимно като бог-лечител. В неговия храм край Мемфис, недалеч от познатия ни вече Серапион, идвали тълпи от болни и богомолци. Храмове на Имхотеп имало и в други места в Египет; неговите поклонници срещнахме вече в Тива. Когато в Египет дошли гърците, веднага приели Имхотеп, (името му видоизменили на Имутес) той бил просто въплъщение на техния бог-лечител Асклепий; почитали го също така горещо, както местните жители.

Вярващите в Имхотеп-Асклепий прекарвали по цели нощи в неговите светилища, а той им се явявал насън, давал съвети, изразявал своята воля, а дори извършвал лечебни манипулации. Има премного свидетелства от лица, видели бога и излекувани чудотворно, за да ги

отхвърлим всичките като фалшификации. Следва по-скоро да приемем, че жреците са хипнотизирали болните или пък са използвали наркотици и по този начин са извършвали операции.

Вероятно през царуването на Птолемеите е бил написан един трактат на египетски език, прославящ неговото величие и благоденствие. Малко по-късно един грък, живял както изглежда в Мемфис, решил да преведе произведението на своя език, за да може славата на Имхотеп да се шири по цял свят. Обаче, съгласно признанието на автора, в предговора — частично запазен на папирусов свитък — той срещнал големи трудности:

„Неведнъж започвах да работя върху превода. И ето, когато най-разпалено пишех, именно величието на задачата поддържаше моя огън. Защото само богове, а не простосмъртни хора могат да възпяват деянията на боговете!“

Значи, той непрекъснато отлагал изпълнението на богочестивото си намерение. Това продължило три години. Междувременно, обаче започнали — четем по-нататък — да се случат странни неща:

„През тези три години моята майка страдаше от изпратената й от бога треска. Разбрахме накрая, макар и късно, какво трябва да се направи и застанахме пред него, молейки за спасения, А той, милостивият, се яви на болната насън и я излекува с прости лекове. Благодарихме на нашия избавител като понесохме обичайните дарове. Скоро след това ме хванаха болки от лявата страна; без да отлагам, побързах към покровителя на човечеството. Проявявайки отново милост, той още по-успешно показа своята особена доброта.

Беше нощ. Всичко живо спеше, освен страдащите. Виех се в конвулсии, измъчван от задух и кашлица, причинена от тази болка в лявата страна. Главата ми тегнеше; смътно уморен, потънах в съня. Майка ми седеше неотстъпно до мен, без нито минута почивка. Страдаше заедно със своето дете; прочее, тя по природа беше с чувствително сърце. И тогава, съвсем неочаквано, имала видение; не било нито сън, нито нощна умора, защото тя седяла с отворени очи, макар да не могла действително да наблюдава всичко напълно ясно, тъй като божественото явление я уплашило. Видяла самия бог или негов слуга. Това същество било много по-високо от човешки ръст, облечено във фини и блестящи дрехи: в лявата ръка държало книга.

Измерило ме само с очи няколко пъти от краката до главата и после изчезнало.

Когато майка ми се свестила, започнала да ме буди, макар самата непрекъснато да треперела. За свое удивление тя разбрала, че треската напълно е спряла и че съм облян целия в пот. Тогава тя принесла жертва на видяното божество. После ме изтрила и веднага съм се почувствал по-добре.

Вече започна да ми разказва за чудната случка, когато аз я изпреварих и сам описах всичко. Защото това, което тя е видяла действително, на мен ми се беше явило на сън“.

ПЪТЕШЕСТВИЕ НАГОРЕ ПО НИЛ

Спирайки в Мемфис, Цезар и Клеопатра сигурно са посетили всички по-големи светилища в града и околностите; значи, са били и в храма на Имхотеп, Птах, бика Апис. Поднасяйки почести на свещеното животно, всъщност Цезар подражава на Александър Велики; скоро щяло да се види, че вече обмислял да следва примера на завоевателя на света. И Серапион навярно е оказал гостоприемство на знатната двойка; царете от династията на Птолемеите често са го посещавали.

Следващ важен етап от пътешествието на юг е оазисът Фаюм. Някога, почти двадесет века преди Клеопатра, фараоните от дванадесетата династия строили там своите дворци, храмове, пирамиди; както помним, оазисът също бил средище на култа към бог Сухос-Крокодила. По времето на Клеопатра древните архитектурни паметници може да са изглеждали все още внушителни, но днес от тях са останали само жалки руини. Защото, противоположно на останалите райони на Египет, където са строили предимно от камък, във Фаюм архитектите най-често си служели с глина и то непечена.

Тясната и продълговата долина на Нил между скалистите краища на пустинята, наречена Горен Египет, била осеяна от двете страни с прекрасни архитектурни и скулптурни паметници. Защото навсякъде имало храмове на различни божества, а владетелите и вярващите, поколение след поколение ги разширявали и разкрасявали. Ако вярващите спират във всеки кът, достоен за разглеждане, ще са необходими месеци и години. Но някои местности не могат да бъдат отминати. Към тях спада преди всичко Абидос. Съгласно египетските вярвания, там била погребана една от най-свещените реликви — главата на бог Озирис, който бил убит и разкъсан на парчета от Сет, а възкръснал благодарение на Изида — негова сестра и съпруга едновременно. Затова именно Абидос станал център на големи религиозни церемонии и цел на многобройни групи богомолци. В древността както фараоните, така и простосмъртните, се стараели да имат тук свой параклис или втори гроб, макар и празен; вярвали, че по

специална божия милост това ще улесни възкръсването им в далечната страна на Залеза, където царува Озирис. Обаче при последните царе от династията на Птолемеите светостта на Абидос вече принадлежала на миналото. Не се строели нови сгради и дори не се ремонтирали старите. Но дори и така, натрупаното от вековете будело възхищение.

Дендер пък, лежащ на юг от Абидос, процъфтял именно при Птолемеите и благодарение на тази династия. Хатор — господарка на любовта, танца и музиката — имала там голямо светилище; реставрирането и разширението му били завършени преди десет години, когато царувал Аулет, но дребните, особено декоративните работи, продължавали и по времето на Римската империя. Разбира се, гърците отъждествявали богиня Хатор със своята Афродита, макар на някои места да я изобразявали с кравешка глава или направо като крава и в нейно лице да виждали покровителката на гробищата. Имало и град, където почитали кравата Хесис, въплъщение на Хатор и Изида. Когато Хесис умирала, била погребвана тържествено, както Апис и Бухис. Запазено е едно писмо, в което жреците молят министъра на финансите да отпусне сто таланта за балсамиране останките на свещената крава; молят го да уреди въпроса спешно, понеже — както твърдят — няма да могат да докарат друга Хесис, докато не бъде погребана тази.

Обаче всички храмове, на които Цезар и Клеопатра се възхищавали в началото на пътешествието, отстъпвали на огромните размери и чудесен вид на храмовете на Амон в Тива. За тях вече стана дума. Също и за това, че Клеопатра пребивавала в Тива през първата година от своето царуване, когато изпратила свещения бик Бухис до Хермонт. Сега тя дошла тук за втори път.

На западния бряг на реката Нил в Тива бил разположен градът на мъртвите. В основата на самия край на пустинята се издигали храмовете в чест на фараоните, чиито мумии почивали в гробници, дълбани надълбоко в скалата. Едно от най-красивите светилища било посветено на богиня Хатор — кравата, а било изградено при първите Птолемеи. По-специално, вниманието на посетителите тук привличали двете огромни статуи, с височина почти двадесет метра. И двете били на фараона Аменофис III, седнал на трона, и пазели входа към неговото светилище. Гърците пък твърдели, че това е паметник на

легендарния етиопски княз Мемнон, загинал край Троя от ръката на Ахил, затова ги наричали още колосите на Мемнон.

Трудно е да се каже със сигурност, дали още по времето на Клеопатра е съществувало чудото, което по-късно — през първите векове на Републиката — привличало към колосите хиляди туристи. Защото първото свидетелство за това чудо дължим на Страбон, който — както вече казахме — посетил Египет малко по-късно, т.е. след 25 години. Страбон пише следното:

„Има два колоса. Единият се е запазил цял, докато горната част на другия паднала при земетресение. Казват, че тази част на статуята, която останала на трона, всеки ден, само веднъж, издава звук като от лек удар. Аз лично, когато пребивавах по тези места заедно с Елий Гал и мнозина негови приятели и войници, чух гласа; беше приблизително един часът на обяд. Не бих могъл да определя, дали звукът излезе от основата на статуята или от самата нея, или пък беше предизвикан умишлено от някой стоящ наблизо. И щом причината не е изяснена, по-добре да се вярва във всичко друго, отколкото в това, че е издаден от камъка.“

Скептицизмът на Страбон не бил обоснован. До наше време са запазени десетки надписи, издълбани върху камъните на колоса. Те всички единодушно казват, на гръцки и латински: чух Мемнон! Причината на чудото изглежда доста проста: от земетресението са се напукали камъните вътре и сутрин, когато температурата се променя рязко, излизащият въздух издава звук, подобен на човешки глас.

Плувайки по-нататък към Юга, Цезар и Клеопатра са могли да посетят в Хермонт бика Бухис. Клеопатра погледнала с милостиви очи религиозния център, тъй като по-късно заповядала да издигнат тук параклис за съпругата на бог Монт. Скулптурите в параклиса изобразяват реалистична сцена. Тя показва как богинята ражда син. Това придобива специална окраска, ако припомним, че Клеопатра посетила Хермонт през последните месеци на бременността си. Може би параклисът е изпълнение на обет с молба за щастливо освобождаване.

Във всяка местност, където пристигал корабът, знатната двойка била посрещана от тълпи народ, при спазването на съответния ред в йерархията на чиновете; тази йерархия познаваме от различни документи. Наред с властите, начело на гражданите заставали винаги

жреците; след това — гърците, служещи в армията или задължени да служат, обикновено в пълно бойно снаряжение; следвали семействата на гърците; още по-далеч се редели различни по произход граждани, но временни жители; чак след тях вървял простия народ, т.е. египетските селяни и робите.

Царицата била обаче не само глава на държавата, но и жива богиня, въплъщение на Изида. Затова навсякъде я почитали като богиня, наравно с най-скъпите светини. На нея поднасяли жертви, към нея се издигал димът от кандилата, молитвите и песните на жреците. В мрака на храмовете царицата светела, издигната високо над тълпата от простосмъртни. А в сърцето на римлянина, който за първи път в живота си видял такива почести към човека-бог, се зародила мисълта: дали не би било добре и на своята власт да придаде подобен ореол?

РИМСКИЯТ ГАРНИЗОН

Цезар заминава, Клеопатра остава сама; защото никой не приемал сериозно десетгодишния й брат. И така, най-сетне постига целта, към която така упорито се стреми от години! Наистина, за осъществяването на мечтата за самостоятелна власт тя плаща висока цена. Няколкомесечната война разрушава столицата и стопанството на Египет, което и преди това, както говорихме, не било цъфтящо. Александрийците смятат, че Клеопатра управлява по волята на чужда монархия, а се задържа на власт благодарение на стациониращите в страната чужди войски. Извън Александрия може да е било различно. Населението се отнася към всякакви промени в столицата по-скоро безразлично, защото съдбата му с нищо не се променя, независимо дали управлява Птолемей XIII, Клеопатра или Птолемей XIV. Възможно е, религиозната политика на царицата, изразена в специалния култ към богиня Изида, да е спечелила симпатията на местните египтяни, а да не говорим за жреците, които са се прекланяли пред нея.

В Египет Цезар оставя три легиона. В ролята си на постоянно напомнящи за поражението, те със самото си присъствие подклаждат ненавист към царицата; представляват, също така, значително бреме за държавната хазна. Все пак. Цезар има важна причина да ги разквартирува край Нил. Авторът на „Александрийската война“ пише за това без недомлъвки, избягвайки старателно името на Клеопатра:

Цезар желаеше да подсили властта на царете, които не можеха да се радват на любовта на своите поданици, щом като са запазили приятелството си с него, а не са имали зад гърба си авторитета на дългогодишното управление. Смяташе също, че ще съответствува на сериозността и достойнството на нашата Република тези владетели да се Чувствуват сигурни именно благодарение на гарнизона — ако останат верни; но този същият гарнизон можеше да ги вали, ако се окажеха нелоялни.

За командир на легионите в Египет Цезар назначи някой си Руфий. Той беше син на негов освободен роб, т.е. човек, стоящ в

обществената йерархия само едно стъпало по-високо от роба. Мнозина римляни смятаха, че това назначение е проява на нечуваната арогантност на диктатора. От векове, откакто съществуваше Римската република, се нарушаваше обичаят граждани от най-висшите слоеве на обществото да бъдат назначавани за командири дори на легионите. Така че царицата можеше да се чувствува засегната от назначаването именно на Руфий.

Но Цезар знаеше какво прави. Руфий принадлежеше на неговия дом, на семейството. С личността на патрона го свързваха като освободен роб толкова тесни връзки, че и дума не можеше да става за нелоялност. Нисшият социален произход на командира изключваше предварително опасността от воденето на евентуална собствена политика от него. Вместо това, ако в богатия Египет начело на три легиона застанеше някой от богат род, имащ сериозно име и влияние в столицата, можеха да съществуват опасения, че той ще пожелае самостоятелно да решава различни въпроси: дори при известни обстоятелства той би могъл да обяви война на Цезар, който сам даде добър пример, как се използва командването на няколко легиона за постигане на властта над цяла република. Колкото до Клеопатра, именно този скромен съжител беше най-безопасният пазител на нейните начинания. Един римски аристократ навярно би поглеждал към царицата или би станал обект на изкушение от нейна страна. Синът на освободения роб оставаше извън всякакви съмнения.

В крайна сметка, самостоятелното управление на царството, към което Клеопатра толкова основателно се стремеше, се оказа измамно. Защото, каква беше тази независимост, щом трябваше да се съобразява с главнокомандващия на чужда армия в собствената си страна? Преди това главна пречка за неограниченото удоволствие от властта беше Потин, възпитан в царския двор, и по своему предан на царя и на династията. Сега пък беше добре да внимава да не засегне Руфий — римлянин, мислещ само за интересите на своята държава и покровител.

КЛЕОПАТРА И ТРИУМФЪТ НА ЦЕЗАР

В Египет имаше много работа. Трябваше да се излекуват раните от войната, да се заздрави народното стопанство, да се възвърне доверието на народа към владетелката. Изглежда обаче, че Клеопатра съвсем не мислеше за това. Над всички свои задължения и задачи тя поставяше едно желание: да задържи връзката с Цезар! Как иначе да обясним факта, че само година след раздялата с диктатора тя напусна царството и отплува към далечна Италия — за Крим — за да остане там почти две години?

След напускането на Александрия Цезар извърши велики дела. Още през 47 година разгроми Фарнак в Мала Азия; неговата държава в Крим получи Митридат от Пергамон, който беше заслужил, осигурявайки подкрепления; наистина, той не можа да се радва дълго на властта си, тъй като скоро след това загина от вражеска ръка. След това диктаторът се завърна за малко в Крим. И отново се отправи на път, този път към Африка, където имаше силна армия, вярна на Сената. След продължителна кампания, той я победи чак през пролетта на 46 година. В Крим се завърна триумфиращ. По-скоро, четири пъти за един и същ месец, беше тържествено почетен.

Най-първо, при това най-бляскаво, триумфира след завладяването на Галия през 58–50 г. Водачът на галското въстание Верцингеторикс вървеше в похода на победителя, а после беше удушен в подземния затвор; така повеляваше обичаят. Народът се възхищаваше на необикновената илюминация: вечерта, когато Цезар влезе в Капитолия, пътя му осветяваха факли, поставени върху гърбовете на слонове.

Следващият триумф — египетският — събуди смесени чувства. Радваха се, че най-прекрасният град в света трябваше да се огъне пред шепа римски войни, но същевременно принцеса Арсиное будеше съжаление; тя вървеше пред колесницата заедно с Ганимед, като робиня. Блясък на похода придаваха и носените портрети на Ахил и Потин. Независимо от унижението на принцесата, тя и така би следвало да се смята щастлива, защото не я постигна съдбата на

Верцингеторикс: тя остана жива. Колкото до Ганимед, изглежда беше удушен.

Именно по време на този период легионерите осмиваха в злостностни куплети романа на Цезар и Клеопатра. Защото по древен римски обичай войниците можеха както си искат да се надсмиват на своя вожд. В основата на този обичай лежи навярно едно суеверие: досаждайки на триумфатора, те отвличат по този начин завистливите погледи на боговете от него. Песните за диктатора и царицата не са запазени, но съдейки по съдържанието и тона на подобни произведения, които познаваме частично, те навярно са били много досадни. Подобни на стиха: „Жените свои пазете, граждани, защото возим плешив женкар!“

Народът харесваше това, че Цезар, застанал на главозамайващите висоти на славата, с хумор приема шегите. Може обаче да се изрази съмнение относно това, дали Клеопатра също така великодушно ги понася.

Третият триумф — чествуван по повод победата над Фарнак — зрителите запомниха за дълго, благодарение на огромния плакат с надпис, състоящ се от три думи: „Вени-види-вици“. Така именно Цезар уведомява Сената за победата си в Мала Азия.

Накрая, бе четвъртия триумф — африканския — най-любопитно беше обстоятелството, което вождът се стараеше изобщо да не огласява. Защото, макар да не беше тайна, че в Африка Цезар победи римските войски, официален повод за триумфа беше победата над царя на Нумидия — Юба. Понеже царят се самоуби, в похода към Капитолия водеха малкия му син, носещ същото име — Юба. Животът му беше подарен; той получи възпитание в Италия, римско гражданство, а след двадесет години наследникът на Цезар го постави на трона на Мавритания и му даде за жена дъщерята на Клеопатра.

Кой знае, дали именно африканската кампания на Цезар не беше ускорила пристигането на господарката на Египет в Крим. И плъзнаха клюки, че по време на тази война диктаторът си харесал принцеса Евное. Тя беше дъщеря на царя на Мавритания — Богуда. Клеопатра навярно искаше да провери, дали трябва да се гледа сериозно на този роман. Обаче малко я интересуваше, че Цезар е женен човек. Неговата съпруга Калпурния, въпреки непрекъснатите му явни изневери, обичаше вярно и искрено съпруга си. Тя се различаваше много от

жените в съвременното римско общество, които често сменяха съпрузите си, а още по-често любовниците си.

КЛЕОПАТРА И ВЕНЕРА

Официална цел на визитата на Клеопатра в Рим беше сключването на трактат за съюз между двете държави. Затова в столицата на Републиката царицата пристигна заедно с брат си Птолемей XIV, който беше неин съпруг и партньор във властта; тогава той беше дванадесетгодишен. Впрочем, тя би се побояла да го остави в Египет, макар там да стационираха римските легиони; нейните врагове можеха да откраднат момчето, да го обявят за единствен цар и отново да предизвикат война. Клеопатра се придружаваше и от едногодишния си син; никой не се съмняваше, че това дете е на Цезар, но официално се мълчеше по въпроса.

Царското семейство беше прието с полагащите се почести. Диктаторът даде на Клеопатра за резиденция вила, разположена в парка на десния бряг на река Тибър, т.е. малко извън града, на хълма Яникул.

Египетската царска двойка се появи в Рим през лятото на 46 година, след триумфалните тържества. Пристигането беше предварително така определено, че Клеопатра да не бъде длъжна да гледа тържествения марш, с който нейният господар и любим чествуваше победата си над Египет. Би видяла тогава сестра си Арсиное във вериги, което навярно много би я зарадвало; но поради очевидни политически и етични съображения искаха да спестят тази картина на царицата.

Самото появяване на Клеопатра в столицата на Републиката направи голямо впечатление и беше коментирано неохотно. Защото какво ли не се разказваше за александрийския роман на Цезар! Колко пресни бяха в народната памет войнишките шеги и песни! Затова пък тържеството на 26 септември същата година беше просто скандал. Цезар, който от редица години упражняваше функциите на върховен жрец, тогава освети храма на Венера, построен с негови пари. Според много древни легенди родът на Юлиите, т.е. на Цезар, произлизал именно от нея — богинята на любовта. Диктаторът беше дал обет на

бойното поле във Фарсала, преди битката с войските на Помпей да построи храм. Един от по-късните историци разказва случая така:

„Принасяйки жертва в полунощ, той призова Марс и Венера — майката на неговия род — и даде обет, че ако му донесе победа и ако с нейна помощ постигне целите си, в знак на благодарност ще издигне храм в Рим. Когато падаща светкавица прекоси небето от страна на Цезаровия лагер и изгасна над лагера на Помпей, привържениците на Цезар твърдяха, че ще спечелят нещо красиво. Цезар обясни това така: с удара си светкавицата ще загаси славата на Помпей“.

Изпълнението на обета, впрочем, беше явно набожно, свято намерение в духа на традицията. Тогава какво предизвика възмущението? Ето какво — точно край статуята на самата богиня беше поставена красива златна статуя на Клеопатра. Значи владетелката на чужда държава, с която съвсем неотдавна бяхме във война, Цезар въздигаше почти до почетното звание богиня!

Защо диктаторът така смело манифестираше своите чувства? Нали е предвиждал какво възмущение ще предизвика апотеозът на жената, за която всички знаеха, че е негова любовница. Най-вероятно изглежда следното обяснение:

Клеопатра беше майка на неговия син. Тя, която в своята страна се отъждествяваше с Изида, в Рим трябваше да бъде почитана заедно с богиня Венера, тъй като също беше дала своя кръв на божествения род на Юлиите.

Приблизително два месеца след посещението в храма на Венера, късно през есента на 46 година, Цезар беше принуден да напусне Италия. Чакаше го нова военна кампания, този път в Испания.

КЛЕОПАТРА И СВЕТОВНАТА МОНАРХИЯ

На Пиренейския полуостров се събраха множество неприятели на Цезар, командвани от двамата сина на Помпей — Гней и Секстий. С Гней, Клеопатра се запозна преди три години, когато пристигна в Александрия, за да търси помощ за войната срещу Цезар. Младият човек, както казваха тогава, бил покорен от чара на царицата; от знатните римляни той станал първа нейна жертва и напуснал столицата на Египет само с 50 кораба и шепа войници. Сега се бореше, за да отмъсти за смъртта на баща си.

Независимо от заминаването на Цезар, Клеопатра остана в Рим, а не се завърна в своето царство. Навярно очакваше, че кампанията ще трае кратко и всеки ден може да донесе вестта: Вени-Види-Вици. Междувременно, действията в Испания се проточиха много месеци. До решително сражение, край Мунда, се стигна чак през пролетта на 45 година. Победените синове на Помпей успяха да избягат.

Наистина, Гней загина скоро след това, но по-малкият, Секстий щеше да действува и да се бори в продължение на много години. Но дори и след разгромяването на противниците си, Цезар не можеше веднага да се завърне в Рим. Най-първо, трябваше да уреди държавните дела в Испания — много богата и гъсто населена страна. На Италианска земя той стъпи едва през септември 45 година, т.е. триумфалното му влизане в Рим беше през октомври. Значи, раздялата беше продължила девет месеца.

Най-сетне Цезар държеше в своите ръце цялата Република. Той я управляваше като доживотен диктатор, самостоятелно и без да дели властта с друг. Сега, след като се пребори с вътрешната опозиция, можеше да се обърне към още по-смели планове за бъдещето. Клеопатра играеше в тях важна роля, понякога дори ключова. Навярно още по време на испанската кампания, Цезар писмено е развивал пред нея своите блестящи идеи. Всеки случай, непосредствено след завръщането на диктатора, те станаха известни и почти явни. Следим разсъжденията на историците.

В най-близко бъдеще Цезар възнамеряваше да предприеме голям поход на Изток. Най-първо желаеше да покори Дакия, страната на север от Долен Дунав, т.е. днешна Румъния. След това, щеше да се отправи зад реката Ефрат, срещу партите, които от много години безпокояха източните граници на Републиката. След победния край на тази кампания би възникнала огромна държава, простираща се от Атлантика до Индия. Тя щеше да бъде по-обширна дори от монархията на Александър Македонски преди три века, която не включваше страните на Запада.

Разбира се, устройството на световната империя трябваше да се различава съществено от това на републиканския Рим. Беше просто немислимо в такава огромна държава да се запазят закони и да продължат да съществуват само тези организационни форми, които бяха родени от нуждите на град Рим. Впрочем, Цезар изобщо не криеше, че републиканският строй се смята не само за остарял, но направо за мъртъв. Открито заявяваше:

— Републиката е название без тяло!

Само монархия, изградена по източен образец, би отговаряла на плановете и амбициите на диктатора. Затова се множаха признаците, че той желае да го признаят за цар.

Като сръчен и циничен политик, той възнамеряваше така да насочи нещата, че привидно самият народ да се обърне към него с молба да сложи на челото си диадемата. Обаче, народът който винаги и навсякъде е значително по-умен, отколкото изглежда на управляващите, проявяваше по въпроса странна мудност, дори нежелание, макар да не липсваха стимули и указания от страна на приятелите на Цезар.

Съпругата на царя щеше да стане законна владетелка, в чиито жили тече кръв от стара династия — Клеопатра. Господарката на Египет, сядайки на трона редом с Цезар, би представяла достойно източните и гръцките райони на световната монархия. А тяхното дете — Птолемей-Цезар — щеше да бъде истински наследник на традициите и мощта на всички народи от Изтока и Запада.

Въпреки тези планове, Цезар не възнамеряваше да се развежда с Калпурния. Затова именно, както по-късно предава един от най-близките му приятели, той разработи точен проектозакон, който да му

разреши полигамията „с цел да развъжда потомство“. Този закон би позволил легалното осиновяване на детето вече родено от Клеопатра.

Можем да се чудим, защо Клеопатра е пребивавала толкова дълго извън границите на своята държава, която се нуждаела от много грижи след последните трусове. В светлината на всички тези планове нейната незаинтересованост от египетските въпроси изглежда разбираема. Щом щеше да стане царица и господарка на света, можеше временно, заради толкова велика цел, да занемари съдбините на една страна. Впрочем, Египет — а по-специално Александрия — бяха спечелили много от създаването на световна монархия. Защото нейна столица, това вече се говореше, би станала Александрия. Следователно, тази Александрия, чието завладяване неотдавна чествува римският вожд, би заела мястото на Рим, а Египет на Италия! Така щеше да бъде постигната победа, безкръвна и пълна, парадоксална размяна на ролите!

Всичко това може да бъде наречено мечта на фантасти. Гледаме на това така сега, след двадесет века, знаейки вече какъв е по-нататъшният ход на събитията. Но тогава, през онези необикновени дни, когато цялата Империя беше в краката на Цезар, плановете се огряваха от друга светлина; осъществяването им изглеждаше възможно и близко. Самата Клеопатра ги възприемаше сериозно. Сигурна в покровителството на Цезар, тя се държеше вече като царица и господарка, при това по отношение на най-знатните римляни. Това почувствува и Цицерон.

КЛЕОПАТРА И ЦИЦЕРОН

„Ненавиждам царицата. Амон, който гарантираше изпълнението на нейните обещания, знае добре, че имам пълно право на това. Защото я помолих за помощ по въпроси, свързани с науката и отговарящи на моя сан. За това бих могъл да говоря на открито събрание. Казах също, че Кар (освен че е просто негодник) се отнася с мен безсрамно. Само веднъж го видях в моя дом. Попитах го учтиво, какво търси, а той отговори: Търся Атик! А, за надменното държание на самата царица, когато се разхождаше в градините, не мога да мисля без истинска болка“.

За да преценим, колко страст крият тези слова, трябва да напомним, че те са взети от писмото на Цицерон, писано няколко месеца след заминаването на Клеопатра от Рим; времето обаче, както се вижда, не е изтрило оскърблението. Самото събитие, разгледано от Цицерон общо, навярно е протекло така:

През 45 година, а може би в началото на 44 година, Цицерон посетил царицата в нейната вила, воден от прозорлива предвидливост. Желаел лично да се представи на жената, която се радвала на великото благоволение на диктатора. За претекст използвал молбата за някаква рядка книга, необходима му за допълване на философския тракт, над който работел тогава; царицата би могла да нареди да бъде донесена от Александрийската библиотека, където имало почти всичко, написано някога на гръцки език. По време на визитата Клеопатра се отнесла благосклонно към молбата на сенатора и заповядала на един от своите дворцови приближени — Амон — да контролира нейното изпълнение. Той обаче, въпреки обещанието, нищо не изпълнил! Друг приближен на царската свита, когато влезнал в дома на Цицерон, попитал не за стопанина, а за приятеля му — Атик.

През този период Цицерон действително много чете и пише. В Рим не съществувал истински, политически живот, който най-много го привличал. Сега решенията не се вземали на заседанията на Сената или на срещи с народа, а в покоите на частната вила на диктатора. Неговите роби значели за него повече от държавните сановници.

Трудно е да се учудваме, че в такава ситуация един амбициозен и образован човек търси утеха в литературата и философските студии, в науката на древните мъдреци. Желае, обаче, тази умствена дейност да бъде и общественополезна. Той пише:

„Когато най-сетне напълно или поне до голяма степен се освободих от заниманията си като защитник и сенатор, се обърнах, горещо окуражен от тебе, Бруте, към онези научни интереси, затаени в моята душа, макар актуалните събития да ги изтласкват на заден план. Тези занимания, продължително време занемарени, се съживиха в мен отново. А понеже понятията и принципите на всички умения, свързани с правилното поведение, са скрити в науката за мъдростта, наричана философия, затова си наумих да представя ясно тази наука на латински“.

Тези слова са взети от увода към едно произведение, което е озаглавено „Тускулански разговори“. Защото действието се развива във вилата на Цицерон в Тускул, разположен недалеч от Рим, в подножието на Албанските планини. Там често се срещали неговите приятели, като Марк Брут, Требаций, Курций; идвал също съпругът на дъщеря му Долабела. Тези разговори в Тускул, по основни проблеми на практическата философия, Цицерон представя в пет книги. Напълно е възможно именно по време на работата върху това произведение да се е обърнал към царицата с молба за доставка от Александрия на някой трактат на древните мислители; защото по същество „Тускуланските разговори“ са само перифраза и популяризиране на възгледите на различни гръцки школи.

Първият разказ от сборника засяга въпроса за безсмъртието на душата. Цицерон застъпва становището, че смъртта на тялото не слага край на съществуването на цялата човешка личност. Докато в думите на събеседниците му се промъква разбирането, споделяно от мнозина, че смъртта е зло, защото води към Нищото. В далечен Египет същата тази тъжна констатация скоро след това щеше да се повтори в надгробния надпис на Та-Имхотеп — съпругата на върховния жрец Пшерени-Птах.

МАРТЕНСКИТЕ ИДИ И КЛЕОПАТРА

На 15 април 44 година Цицерон пише в писмо до своя приятел Атик: „Бягството на царицата не ми е неприятно“. А малко по-късно на 11 май същата година го пита:

„Бих искал да узная нещо повече за царицата, както и за този Цезарчо“.

Междувременно, Клеопатра, заедно с този Цезарчо, т.е. със своя син, вече беше в Египет. Защото край Тибър, където живяха почти две години, нямаше вече място за тях. Оставането в Рим можеше да се окаже опасно, понеже го нямаше силният им покровител. Бъдещият господар на световната монархия, бъдещият съпруг и партньор във властта на Клеопатра, падна мъртъв на пода в заседателната зала на Сената, на 15 март. Камите на заговорниците му нанесоха двадесет и три рани. Убийците бяха приятели на диктатора, предвождани от Марк Брут и Гай Касий. Те убиха Цезар, за да спасят Републиката, т.е. досегашния строй. Сред причините, които караха заговорниците да бързат, важно място заемаше въпросът за Клеопатра: чувствата на Цезар към нея, както и опасенията — да не стане владетелка на Империята, чиято столица ще бъде Александрия. И така, мартенските Иди убиха голямата мечта на Клеопатра!

За царицата на Египет смъртта на Цезар означаваше не само край на всички планове, привидно така фантастични, а в действителност вече готови за реализация. Сега ставаше дума за спасяване на притежаваното имущество, а дори и на живота. Клеопатра знаеше, че в Рим има много врагове, особено сред сенаторите. Колцина от тях тя беше засегнала с горделивото си държание! Цицерон не беше изключение. А в собствената си страна — в Александрия — трябваше също да се съобразява с неприязнено настроеното население. Там имаше и три римски легиона: дали ще й бъдат защита, както по време на Цезар или ще послужат за изпълнение на заповед, която всеки момент можеше да пристигне от Рим: да се отстрани царицата, а страната да се включи в Републиката, като нова провинция? Враговете на Клеопатра биха могли да прокарат лесно

закон, във връзка с проектите, обсъждани още по време на нейния баща.

Само един факт можеше да успокои Клеопатра: в самия Рим ситуацията не беше ясна. На заговорниците им се струваше, че е достатъчно само ликвидирането на диктатора (наричаха го „тиранин“), за да се върне всичко на мястото си. Онова, което искаха беше пълна свобода. Междувременно, оказа се, че съществуват верни хора на убития, а самият Сенат не знае добре, какво да прави. На погребението на Цезар — на 20 март — се стигна до безредици. В опасност попаднаха убийците на диктатора; скоро след това те бяха принудени да напуснат Италия.

Пребиваващият по това време извън Рим, Цицерон узнава за бягството на Клеопатра чак в средата на април; оттук следва, че царицата е заминала от града веднага след мартенските Иди (15 март). Ясно е прочее, че независимо от всякакви заплахи, тя е останала още известно време, за да наблюдава развитието на събитията. Обаче, погребалните тържества й поднесоха неприятна изненада. Антоний прочете пред форума завещанието на починалия. Цезар определяше за наследник и признаваше за син Гай Октавий — внука на своята сестра, който беше деветнадесетгодишен. Докато действителният син на диктатора, тригодишният тогава Птолемей-Цезар, не беше изобщо споменат!

Това пренебрегване — за което Клеопатра не знаеше и навярно не би разбрала — произтичаше от простия факт, че Цезар — римлянин и диктатор — в римското си завещание изобщо не можеше да посочи лица, принадлежащи от правна гледна точка на чужд свят; не можеше да стори това по политически съображения. Затова плановете, свързани с царицата и нейния син — своя единствен син! — Цезар възнамеряваше да реализира по съвършено различен начин и на друга основа, заобикаляйки римското държавно и правно устройство.

С всеки изминат ден ставаше очевидно, че в Републиката ще пламне гражданска война — война за наследството на Цезар. Вече можеха да бъдат посочени главните сили, които ще се противопоставят една на друга. Преди всичко, имаше привърженици на Сената и убийци на Цезар. Имаше и такива, които запазваха привидна вярност към стария строй, но сами биха се радвали да заемат мястото на диктатора. Съществуваше, накрая, и малкият му осиновен син — Гай

Октавий, наричан занапред Октавин. Макар първоначално подценяван от всички, той гледаше сериозно на своето наследство. Клеопатра веднага трябваше да се върне в Египет и там да изчака бурята да премине.

ТРЕТА ЧАСТ
АНТОНИЙ И КЛЕОПАТРА

КЛЕОПАТРА И СИНОВЕТЕ НА ЦЕЗАР

Последният известен египетски документ, в който се среща определението „през царуването на Клеопатра и Птолемей. Богове Почитащи Бащата“, е издаден в местността Оксиринхос на 24 юли 44 година. Следователно, тогава братчето-съпруг на царицата — Птолемей XIV — е бил още жив или не била известна още смъртта му. Всеки случай, той преминава от света на живите в Страната на залеза през 44 година, навярно през лятото. Тогава той е бил най-много на 14 години.

В древността твърдели, че Клеопатра заповядала да го отровят. Въпреки невъзможността да се провери този факт, това е напълно вероятно. При тогавашното положение, младият Птолемей представлявал заплаха. Всеки момент някоя групировка в Рим — или в самата Александрия — можела да поиска царицата да освободи трона и да предаде властта на своя съпруг. Но, въздържайки се от обвинения срещу Клеопатра за смъртта на момчето, можем напълно сигурно да кажем: Птолемей XIV умира именно тогава, когато е удобно на неговата сестра и съпруга.

Веднага след траурните тържества, Клеопатра приема нов партньор в управлението, тъй като съгласно традициите на династията, жена не може да заема сама държавния престол. Всъщност, дори да не съществуваше подобен принцип, в дадения случай, издигането на втори цар допадаше на Клеопатра: такъв стана синът й от Цезар. Като монарх той получи титлите: Птолемей-Цезар, бог Почитащ Бащата, Бог Почитащ Майката. Второто нарицателно се разбира от само себе си. Първото обаче се равнява на официално обявяване пред цял свят: това е Птолемей, а не Октавиан, той е син на Цезар.

Птолемей XV беше последният мъжки представител на старата династия. По женска линия тя се представляваше само от Клеопатра и Арсиное. Царицата внимателно следеше действията на сестра си, която — очевидно — беше, все още, извън границите на Египет, в Италия или Мала Азия; защото Арсиное можеше да стане оръдие в ръцете на

враговете, както вече се беше случило един път, по време на Александрийската война.

Навярно скоро, след коронацията, е бил изпълнен големият барелеф на южната вътрешна страна в светилището на богиня Хатор, в Дендер. Запазен и до днес. На барелефа е изобразена царицата със своя син пред боговете; в центъра се вижда фигурата на богинята-покровителка на храма. За съжаление, изображенията на царската двойка не са портретни, а отраженията на староегипетската традиция само от йероглифните надписи може да се разбере, че това са Клеопатра и нейният син. Този род барелефи и рисунки несъмнено са украсявали тогава и други храмове в Египет. По този начин царицата продължава мъдрата политика, започната от първия ден на нейното управление. Тя манифестира привързаност към местните божества, за да се приближи до своите верноподаници; защото в случай на катастрофа, са единствената сила, върху която може да се опре.

Междувременно, положението в Римската империя ставаше все по-сложно с всеки изминат ден. Гражданската война беше вече факт. През есента на 44 година и пролетта на следващата от общия хаос се откроиха две големи партии.

В източните провинции се укрепваха убийците на Цезар, под ръководството на Гай Касий и Марк Брут. Те провъзгласяваха вярност към Сената, а събирайки сили за разправа с противниците тежко експлоатираха населението на района. През есента на 44 година се стигна до открит разрив в Италия между Сената и Марк Антоний; този, който победен през пролетта на 43 година от войските на Сената предвождани от младия Октавиан, избяга зад Алпите в Галия. Октавиан пък, досега покорен на Сената, отхвърли маската си веднага след победата. Започна да провежда своя политика. През лятото на 43 година настоя да бъде избран за консул, макар да беше само двадесетгодишен. Сенатът трябваше да отстъпи, понеже зад Октавиан стоеше войската. Стана очевидно, че осиновеният син на Цезар желае да заграби цялото му наследство: не само името и имуществото, но и мястото в държавата.

Големите амбиции и бързата кариера на младежа не можеха да радват Клеопатра, защото баща му имаше още един син — нейния. Но за момента това беше далечен въпрос. През 43 година още никой не можеше да предвиди, че Октавиан ще се задържи на повърхността, тъй

като имаше много врагове, явни и тайни: Антоний, Сенатът, убийците на Цезар.

КЛЕОПАТРА И ДОЛАБЕЛА

По силата на нещата царицата на Египет не се интересуваше от събитията в далечна Италия, а от тези в съседните държави. Там също се водеха борби между няколко римски партии; немислимо беше богатата крайнилска държава да остане настрана от тази борба, още повече че там стациониpаха четири легиона: трите на Цезар и четвърти, съставен от габиняни.

Още в началото на 43 година при Клеопатра се явиха пратеници на Гней Долабела. Той беше млад политик, бивш офицер на Цезар, до неотдавна зет на Цицерон. След смъртта на диктатора, той си смени многократно възгледите само за няколко месеца, в зависимост от това, кой имаше перспективи за една бърза кариера. Най-първо, се присъедини към убийците на Цезар. После се обяви за привърженик на Антоний. После манифестира вярност към Сената. Най-накрая, се отправи на Изток, за да стане наместник на Сирия, както беше вече решено преди това. По пътя отново се обяви за враг на убийците на диктатора. Предателски уби единия от тях — Требоний; с отрязаната му глава войниците си играели на топка. Сенатът обяви Долабела за народен враг, а той ставаше все по-жесток; ограбваше градове и се готвеше за война с Касий, заел междувременно Сирия.

Четирите легиона, намиращи се в Египет, биха били за амбициозния политик ценна подкрепа. Той се обърна с молба към царицата да му ги изпрати; искаше също кораби. Смятал, че Клеопатра — така близка на Цезар — няма да откаже подкрепа на човека, желаещ да отмъсти за неговата смърт. И наистина, царицата се съгласи с всичко. Настояваше обаче в замяна на това Долабела да признае нейния син за законен владетел на Египет. Макар легалната позиция на Долабела да не бе никаква, все пак, при една победа неговата дума би тежала много.

Готовността и обещанията на Клеопатра обнадеждиха младия вожд. Смело влезе в Сирия, макар да предвождаше само два легиона, докато неговият противник Касий беше вече събрал дори осем. Царицата не забави помощта. През март войските от Египет се

отправиха по суша към Сирия. Уведомен своевременно, Касий ги обкръжи още в Палестина. Той имаше двукратно надмощие, затова египетските легиони, дори не се опитаха да се бият и веднага преминаха на негова страна. И така, добрите намерения на царицата се обърнаха срещу онзи, на който желаеше да помогне. Защото за Долабела би било по-добре, ако тези легиони си бяха останали в Египет.

Начело на огромната армия, Касий се насочи направо към сирийска Лаодицея, където се беше затворил Долабела. Лаодицея беше пристанищен град, а той имаше известни сили по море; разчиташе също на обещаната египетска флота. Говореше се, че Клеопатра била готова да я изпрати, но насрещните ветрове попречили. Затова пък египетският наместник на Кипър отстъпи своите кораби, разбира се, без знанието на царицата.

През лятото на 43 година от Александрия дойде вест, че Лаодицея паднала. Долабела бил предаден от собствените му войници, след като видели безнадеждността на положението. Офицерите отворили градските порти и пуснали обсаждащите. Изоставен от всички, вождът помолил войник от охраната да му отсече главата.

Така загива третият знатен римлянин — след сина на Помпей и след Цезар — който се беше съюзил с Клеопатра.

КЛЕОПАТРА И КАСИЙ

Още по време на обсадата на Лаодицея, Касий се обърна към Клеопатра с искане да му изпрати помощ. Това постави царицата пред труден избор. Всички знаеха, че помага на каузата на Долабела. Обаче, поне до момента, тя можеше да твърди, че подкрепленията за него са били изпратени без нейно знание и съгласие; не тя била издала заповеди на легионите, а римските офицери! Сега, след отправения зов от Касий, тя трябваше да обяви ясно на чия страна е. Да откаже на Касий? Това означаваше декларация на враждебност и в случай на негова победа би й струвало скъпо. Да му изпрати поне шепа войници? Това ще я изложи на ненавистта на отмъстителите на Цезар, а така също и на всеобщо презрение: защото това би означавало да измени на любовта, за която говореше цял свят.

Царицата намери следния единствен изход: помощ не даде, прикривайки се зад обяснението, че в Египет бушуват глад и болести; но както видяхме, тя не се осмели да изпрати кораби на обсадения Долабела и заповяда да казват, че са попречили насрещните ветрове. Независимо от това, Касий сметна отказа за проява на враждебност и веднага след превземането на Лаодицея започна да се готви за поход към Египет. Възнамеряваше да завладее тази страна и да накаже царицата.

От стратегическа гледна точка, планът беше добър: Египет би могъл да послужи като хамбар за армията на Брут и Касий, а завладяването му не представляваше за тях никаква трудност. След напускането на четирите легиона, Клеопатра не разполагаше с по-големи сили. Наистина, в Александрия имаше дворцова гвардия, имаше военни гарнизони разпръснати из цялата страна, но тяхната боеспособност не беше значителна. Това бе известно от Александрийската война преди пет години, когато шепата войници на Цезар толкова месеци отблъскваше атаките на десетки хиляди нападатели.

И все пак, Касий не тръгна към Египет! Под предлог, че в последната минута бил получил вест от Брут, да се отправи за Мала

Азия. Победителят на Лаодицея се отказа от плана си да влезе в Египет с голямо нежелание. И въпреки всичко, послуша приятеля си и вместо на юг, той се отправи на север. Придвижвайки се покрай южното крайбрежие на Мала Азия, той превзе град Тарс в Киликия; наложи му огромен данък от хиляда и петстотин таланта за мнимо подпомагане на Долабела. За събирането на тази сума жителите на Тарс се лишиха от всичките си ценности; когато това не стигна, властите започнаха да продават свободни хора: най-първо момичетата и момчетата, после жените и дори старците.

Мнозина жители на града се самоубиха. Касий благородно опрости останалия неизплатен данък чак тогава, когато градът и така вече нищо не притежаваше.

Когато Касий и Брут се срещнаха в Смирна, беше есента на 43 година. Каква ли е причината за внезапното повикване? Защо Касий се беше отказал от намерението си да накаже Клеопатра?

Основната причина бяха известията от Италия. През пролетта на същата година, както вече казахме, Антоний беше победен и избяга зад Алпите в Галия, където приятелят му Марк Лепид беше наместник. По-късно, именно когато Касий обсади Лаодицея, Октавиан накара Сената да го избере за консул. Всичко това налагаше Касий и Брут да преразгледат своята програма и тактика: враг беше сега не Антоний, а Октавиан — синът на Цезар!

По всяка вероятност, по време на съвещанието в Сирия, от Италия бяха дошли още по-страшни известия:

Под натиска на войската, Октавиан се беше споразумял с досегашните си врагове Антоний и Лепид. Те трима се провъзгласиха за триумвири, които ще ръководят Републиката. Поставиха си основна задача — да отмъстят за Цезар. Сенатът и комисиите послушно гласуваха всичко, което желаеха триумвирите. Убийците на Цезар бяха обявени за народни врагове. В града царуваше терор. Появиха се списъци с имената на лицата, обявени извън закона. През следващата година армията на триумвирите навярно щеше тръгне за Изток.

На съвещанието надмощие имаше мнението на Касий:

Триумвирите не ще съумеят бързо да се прехвърлят през Адриатика. Следва да бъдат използвани следващите месеци за

подсигуряване на тила. Трябва да бъдат включени онези държави, които помагат на цезарионите.

ГЛАД И ЕПИДЕМИЯ

Защо тогава Касий не се обърна против Клеопатра? Нали нямаше нито сянка от съмнение, че царицата мрази убийците на Цезар; притежаваше също голяма флота, по-голяма от тази на Ликия и Родос взети заедно и би могла с нея да подкрепи триумвирите. Защо в такъв случай Касий не осъществи своя предишен план след Смирненската конференция?

Преди всичко, вече беше късно за това. Дори една бърза и победна египетска кампания би изисквала, поради размерите на страната, много време, навярно няколко месеца. По-нататък: край Нил би трябвало да се поставят три-четири легиона, които да държат населението покорно. А в същото време Брут и Касий действително имаха общо деветнадесет легиона, но всички бяха числено непълни. Липсваха новобранци, тъй като в източните провинции нямаше много римски граждани. Докато триумвирите в Италия можеха да свикат толкова войници, колкото ще могат да въоръжат и възнаградят.

И още една причина въздържаше Касий от навлизане в Египет: в тази страна наистина, както официално съобщаваше Клеопатра, бушуваха народни бедствия: глад и заразни болести.

През две-три последователни години, т.е. 44,43 и 42, нивото на разливане на река Нил не достигна необходимото равнище за напояване и съживяване на всички обработваеми земи. Това се знае не само от изявленията на Клеопатра, които могат да бъдат приети като преувеличени и продиктувани от политически съображения. Съобщения за бедствията по това време в Египет са запазени също у някои антични автори. И накрая, за тях говори надписът, издълбан върху голяма гранитна плоча на гръцки и египетски език. Той идва от Тива, а бил изпълнен по поръчка на жреците на бог Амон-Ра и старейшините на града, за да напомня навеки за заслугите на царския чиновник на име Калимах. Както се казва в надписа, той въздигнал Тива от руините; а когато настанали глад и болести, отнемайки всякаква надежда, Калимах не скъпял своето имущество. Той спасил

от загиване много семейства, а се стараел също така култът към боговете да не бъде изоставен.

Знае се, че тогава Клеопатра нарежда да се раздаде жито на александрийците. Пропуска при това само евреите, което естествено предизвиква голямо огорчение сред тях. Та нали именно те през последните години бяха сторили големи услуги на царското семейство! Евреинът Антипатър помогна на Габиний да докара в Александрия бащата на Клеопатра, царя-флейтист, прехвърляйки на негова страна еврейския гарнизон на Пелузий. Същият този Антипатър по-късно се присъедини към Митридат, който бързаше в помощ на Цезар; първи се покатери на стените на Пелузий; а по време на похода през Египет, контактуваше с еврейските заселници. В самата Александрия пък Цезар и Клеопатра можеха да се задържат благодарение на това, че в квартала около двореца живеят благосклонни към тях евреи. Клеопатра обаче действуваше като политик, не държащ сметка за минали неща и дългове на благодарност. Важни бяха само изискванията на момента. Зърното на царските складове, може би, щеше да стигне за всички, ако се разпределяше справедливо и в по-малки количества. Давайки обаче на гърците и римляните повече, а на евреите — нищо, тя печелеше с това горещите симпатии на първите две групи, а очевидно държеше най-много на тях. Събуждаше и подклаждаше ненавист между евреите и останалите свои поданици, което за момент улесняваше управлението на страната. Защото владетелката беше истинска египетска царица, грижеща се само за своя народ, а неблагосклонно разположена към чуждите. В бъдеще искрите на ненавистта, подклаждани от Клеопатра, щяха да доведат до страшни пожари в Александрия, но това става вече след нейната смърт.

ФИЛИПИ

Независимо от опустошенията, нанесени на страната, от глада и болестите, Клеопатра успя през лятото на 42 година да изведе силна военна флота. Самата тя пое командването. Отплува, за да се притече на помощ на Антоний и Октавиан. Техните кораби вече пресичаха Адриатика и се придвижваха на изток към крайбрежието на Македония; от страна на Мала Азия в същото време, към същото място, се насочваха войските на Брут и Касий.

Щом Клеопатра прави толкова големи военни усилия, то навярно е имала сериозни причини за това. Наистина, тя бе в такова състояние, че трябваше искрено да желае победата на триумвирите — въпреки неприязненото си отношение към Октавиан. Пък и какъв друг изход имаше тя? Навлече си омразата на Касий, отказвайки да му се притече на помощ.

Знаеше прекрасно, че той готви поход срещу Египет, от който го бе отклонило само спешното повикване от Брут. В Александрия пристигнаха известия за това, колко жестоко Касий е наказал онези градове и народи, който в сегашния конфликт са застанали на противниковата страна или поне заели изчакваща позиция. Колко ли по-сурови удари биха се стоварили върху страната на Клеопатра при евентуална победа на убийците на Цезар!

Брут и Касий бяха, разбира се, прекрасно информирани за всички действия на царицата. Опасяваха се от това да не произлезнат големи трудности. Затова бяха отделили шестдесет кораба, най-добрия легион и една стрелкова част. Тези сили заеха южния нос на Пелопонес — Тенар. Там изчакаха появяването на египетската флота, за да я разбият преди тя да се присъедини към триумвирите, но след известно време стана ясно, че:

Египтяните отплували от Александрия, но още край бреговете на Африка се развихрила страшна буря. Много кораби потънали, а останалите се завърнали в родното пристанище. Клеопатра била сериозно болна. Изчакването, очевидно, ставаше излишно, флотата от Тенар беше изпратена в друг театър на военните действия.

И така, бурята и болестта не позволиха на Клеопатра да вземе активно участие в сраженията на триумвирите срещу убийците на Цезар, продължили няколко месеца. Решителната битка се състоя край Филипи — на южното крайбрежие на Македония. След период на продължително изчакване и много тактически маневри, битката се състоя през месец октомври 42 година. По същество това са две битки. Първата остана всъщност нерешена, но при сраженията Касий загуби ориентация; убеден, че поражението е пълно, той се самоуби. Известно време след това — на 23 октомври — се осъществи второто сражение. То завърши с разгромяването на легионите на Брут, който — бягайки — се бе самоубил върху меча си.

И така, господари на Империята сега бяха триумвирите. Възникваше въпросът: как ще се отнесат те към царицата, която не успя — или не пожела — да се притече на помощ на никоя от борещите се страни?

ПРОЛЕТТА НА 41 ГОДИНА

На 15 март 41 година, т.е. точно три години след трагичните мартенски Иди, Клеопатра изслуша делегация от представители на столицата. Те представляваха онези александрийци, които притежаваха обработваема земя извън очертанията на града, в различни окръзи на страната. Делегатите изложиха пред Нейно Величество Царицата молба със следното съдържание:

Старите привилегии ни освобождават от всякакви данъци, събирани от обикновените селяни. Междувременно, началниците на много окръзи изобщо не обръщат внимание на това, облагайки ни с различни данъци в пари и натура.

След проучване на въпроса, само месец по-късно, бе издаден царски декрет. Той бе изпратен поименно до всички началници на окръзи, съпроводен от разпореждане как да бъде оповестен на населението. До наше време се е запазила таблицата с декрета от град Хераклеополис, разположен при входа на оазиса Фаюм, а негово божество-покровител бе Харсаф, изобразяван винаги с глава на овен. Ето началото на надписа:

„Царица Клеопатра, Богиня Почитаща Бащата, и цар Птолемей, който е също император, Бог Почитащ Бащата: до началника на окръг Хераклеополис, поздрави! Издай нареждане приложеният декрет, както и това царско писмо да бъдат издълбани върху плоча, и на гръцки и на писмената на страната. Таблицата следва да се постави на видно публично място, както в столицата на окръга, така и в по-големите градове. Нека всичко стане съгласно тази заповед!“

Декретът напомня и още веднъж постановява — жителите на Александрия, обработващи земя в различни окръзи, да бъдат освобождавани за вечни времена и изцяло от всякакви данъци, освен от таксата за държавната хазна.

По този начин царицата се стараеше да спечели населението на Александрия, което само преди няколко години бе обсадило двореца с такава ненавист. Особено характерен факт е излизането на декрета

скоро след битката при Филипи, когато Клеопатра и нейните съотечественици бяха изправени пред пълна неизвестност.

Впрочем, безпокойството на Клеопатра беше породено не само от страха пред триумвирите. До Александрия достигаха слухове, че вече се появяват претенденти за египетския трон. Сестра й Арсиное, която Цезар отведе при триумфа през 46 година, сега беше в храма на Артемида в Ефес. Говореха, че местните жреци я приели гостоприемно, както някога нейния баща — Птолемей Аулет. Та нали по време на александрийската война Арсиное избяга от двореца и застана начело на народа като самозвана царица! Какво би станало, ако тя успее да се добере до Египет? Или, ако триумвирите признаят за нея диадемата и трона!

Другата грижа идваше от град Арадос. Някакъв млад човек проповядвал там, че е цар на Египет — Птолемей XIII, брат и съпруг на Клеопатра; същият, който — според официалната версия — се беше удавил през пролетта на 47 година в Нил, след разгрома на неговите войски от Цезар. Обаче, самозванецът разказвал, че се спасил от бедствието; после се укривал, за да не срещне смъртта от ръката на Клеопатра и римляните; но сега било дошло времето да си възвърне истинското име, царската титла и бащиното наследство!

Такива неща тревожеха Клеопатра през пролетта на 41 година. А най-важният въпрос — какво ще предприемат триумвирите — оставаше без отговор. Всъщност, ставаше дума само за Антоний. Защото след битката при Филипи победителите се разделиха. Октавиан се завърна в Италия, за да се заеме с вътрешните проблеми на страната, а Антоний трябваше да въведе нов ред в Изток. За Клеопатра този обрат на нещата изглеждаше благоприятен. Тя познаваше добре Антоний. За първи път го видя през 55 година, когато беше четиринадесетгодишна девойка, а той влезе в Александрия като млад офицер от кавалерията на Габиний, издигайки на трона Птолемей-Аулет. През периода 46–44 година го срещаше често в Рим, тъй като той беше един от най-близките приятели на диктатора. Затова царицата познаваше неговите маниери, вкусове и слабости. Докато Октавиан, вероятно, не бе виждала изобщо. Този хилав двадесетгодишен, затворен в себе си момък, впрочем, беше тайна не само за нея.

Антоний се придвижваше през Мала Азия като ново въплъщение на бог Дионис. Навсякъде го приемаха с най-покорно смирение,

полагащо се на небесните жители. А той пируваше и се забавляваше. Благосклонно издигаше градове и страни, които са помагали на триумвирите, а наказваше онези, които преди това са показали прекомерно голямо покорство пред Брут и Касий. А преди всичко се стараеше да измъкне колкото се може повече пари. Владетелите и принцовете на малките държавици, каквито имаше доста по онези краища, бързаха да му предлагат почести и дарове, същото правеха и пратениците на големите градове. Но пред бога-триумвир не се яви никакъв пратеник на най-мощната и най-богатата държава на Изтока — Египет. Клеопатра се държеше така, като че ли не се е случило нищо особено! Като че ли именно триумвирът, въвеждащ нов ред в държавните дела на Империята, е длъжен пръв да установи контакт със съседната приятелска страна.

И наистина, след известно време, но още през същата пролет на 41 година, при царицата пристигна личен пратеник на Антоний.

МИСИЯТА НА ДЕЛИЙ

Квинт Делий беше изискан аристократ и много умен политик, макар мнозина да го обвиняват в цинизъм. Всеки случай, похвално е за Антоний, за дипломатическите му умения и познаване на хората, че в египетския двор изпрати именно този човек. Защото мисията, поверена на Делий, не беше от лесните. Някой по-нетактичен би могъл да поведе нещата доста рязко, прекомерно открито, което Антоний не желаеше. Трябваше да бъде повикана Клеопатра да се яви лично пред триумвира и да изясни, защо през последната война е била пасивна. Значи, царицата, мечтала неотдавна да бъде наред с Цезар господарка на света, сега беше длъжна да дава обяснения пред негов офицер за своите действия! Разбира се, за Антоний беше важна не само политическата страна на въпроса, но и самият факт, че красивата царица на великата държава ще застане покорно пред неговия трибунал и жалко ще моли за прошка — точно както десетките малки князе от Мала Азия и Сирия.

Клеопатра навярно веднага бе прозряла намеренията на Антоний. Би могла под някакъв претекст да не се съгласи да замине и тогава този, който я беше призовал, щеше да се окаже в затруднено положение. Защото или самият той би трябвало да отиде в Александрия или пък да остави Египет на собствената му съдба — а и двете решения не бяха много благоприятни за триумвира. Делий съумя да убеди Клеопатра, че е добре да отиде на срещата. Тя бе определена в град Тарс в Киликия, т.е. същия град който Касий беше напълно разрушил преди две години. Делий посъветва царицата деликатно, как да постъпи с неговия господар. Разбира се, не стори това направо, а цитира стих от Омир:

„В сърцето й този съвет се сторил най-добър: красиво да се облече и да отиде на Ида“.

Тези стихове са от XIV песен на „Илиада“, озаглавена „Измаменият Зевс“. Защото по време на Троянската война, Зевс — бащата на боговете и хората — помага на обсадения град, а неговата съпруга с всички средства подкрепя ахейците. Затова когато при едно

сражение троянците притискат своите противници, Хера замисля следния хитър ход:

Решава да се качи на планината Ида и там да съблазни мъжа си и след това да му прати сладък сън; в същото време тя би могла да помогне на ахейците. И така, най-първо се изкъпала и натрила с ароматно амброзиево масло, после облякла чудна рокля, сложила на ушите си златни обеци, покрила косите си с нежен воал. Не само това: от богиня Афродита заела пъстроцветен колан, омагьосан с любовни магии: чувства, желания, сладост, които отнемат разума и на най-мъдрите мъже.

Така трябвало да постъпи сега Клеопатра. Вместо да заема от Афродита омагьосания колан, тя самата става Афродита.

А как изглежда божеството, към което тя бърза?

РОМАНИТЕ И БРАКОВЕТЕ НА АНТОНИЙ

В своето произведение „Животът на Антоний“ Плутарх характеризира триумвира така:

„Осанката му беше благородна, брадата достойна, лицето широко, носът, леко изкривен, му придаваше мъжественост и го оприличаваше на Херакъл, изобразяван в рисунки и скулптури“. Впрочем, една стара легенда разказва, че Антониевия род произхожда именно от Херакъл, по-точно от неговия син Антоний. Изглежда, че самият Антоний е искал да подсили достоверността на тази легенда с поведението и облеклото си. Защото винаги, когато трябваше да се покаже пред тълпата, опасваше хитон през бедрата, слагаше огромен меч, прехвърляше плащ през гърдите и рамената. Той печелеше възхищение и симпатия сред войнишките маси именно с онези черти, които обикновено изглеждат просташки, т.е. с това, че обича да се хвали и свободно да се шегува, че присяда при пируващите; че с охота се храни на крак край войнишката маса. Неговите любовни приключения не бяха лишени от известно очарование, а дори печелеха симпатиите на мнозина. Защото той често помагаше на другите в сърдечните им затруднения, а самият той с удоволствие слушаше, как се шегуват около неговите приключения. В началото на кариерата си той много печелеше от своята щедрост; и по-късно, когато се издигна на върха, щедростта винаги повишаваше значимостта му, макар да имаше куп недостатъци и грешки.

Първият му брак бе с някоя си Фадия — дъщеря на освободен роб, т.е. произхождаща от по-нисък обществен слой. Предварително може да се допусне, че щом той — аристократът — се беше решил на такъв брак, причината са само парите. И наистина: известно е — вече казахме — че бащата на Антоний не беше оставил на своите деца никакъв имот. Съвместният живот с Фадия беше кратък, но враговете дълго напомняха на Антоний за този неравен брак, даже след развода.

После се ожени за своята братовчедка Антония. Този брак имаше скандален епилог. Защото сам Антоний обяви публично пред Сената, където присъствуваше и неговият тъст:

— Моята жена ми измени с Долабела.

Този Долабела е същият, който по-късно загина в Лаодицея. Между двамата политици от тогава се роди вражда. Но никой не можеше да докаже нито тогава, нито по-късно, дали в основата на конфликта беше съблазняването на Антония или обратното: Антоний е измислил тази история, за да обясни явната си ненавист към Долабела.

Разводът с втората съпруга беше през 46 или 45 година. Всеки случай, след 45 година Антоний вече имаше трета съпруга. Наричаше се Фулвия и беше двукратно омъжвана преди това. И двамата съпрузи на Фулвия загинаха от внезапна смърт. Първият от тях — Клодий, славният народен трибун, непримирим враг на Цицерон — беше убит в уличен бой. Остави две сирачета. Вторият съпруг Курион, приятел и привърженик на Цезар — загина още през 49 година в сражение с противниците на диктатора. Фулвия беше много заможна жена и може да се допусне, че и в този случай Антоний е търсел предимно парите. Една забавна история обаче, случила се през 45 година, т.е. още през първите месеци на брака им, доказва, че двамата са свързани емоционално. Случката е съвсем истинска. Беше много нашумяла в Рим и всички знаеха, че това стана благодарение на Цицерон.

Цезар беше още в Испания, където след победния край на кампанията против синовете на Помпей, уреждаше възникналите въпроси. Антоний не участвуваше в този поход. Остана в Рим, а имаше намерение да се бори за консулско място през следващата — 44 година. Затова, за да събере гласове сред жителите на предалпийска Галия, напусна столицата. Върна се обаче от това пътешествие съвсем неочаквано. Спря в Рим, прекара следобеда в „Червените скали“. Там се скри, забавлява се и пи до вечерта. След това с лека двуколка забърза към града. Влезе в дома си преоблечен, неузнаваем. Пазачът запита:

— Кой си ти?

— Пратеник до господарката с писмо от Антоний.

Въведен беше веднага при Фулвия. Връчи й писмото, а тя избухна в плач, защото по-късно се оказа, че това е любовно писмо и при това твърде вълнуващо. То започваше с клетва на Антоний, че вече няма да има нищо общо с любовницата си — артистката. „Захвърлих онази любовница, цялото си чувство прелях върху теб!“

Фулвия се разплака трогателно, а Антоний — състрадателен човек — не можеше повече да се владее. Откри лицето си и се хвърли в нейните прегръдки.

Но тази забавна измама имаше сериозни политически последици. Прислугата, както винаги, подслушваше. Мигновено се разнесе из града вестта, че господарят се завърнал тайно, преоблечен, с много важно писмо, а господарката се обляла в сълзи. Подозирали, че това са някакви тайни известия от Цезар. Най-много се опасявали, че след победата над синовете на Помпей диктаторът ще последва Сула и ще проведе проскрипция, т.е. ще постави извън закона всички свои врагове и ще им конфискува имуществото. Миг на страх преживя тогава и Цицерон. Той сам призна това. По-късно, с нескривана амбиция напомни на Антоний тази любовна шегичка. Въпросът изглеждаше толкова сериозен, че беше свикано специално Народно събрание. Трибунът запита Антоний, защо се е завърнал в града по толкова необикновен начин. Той отговори:

— По лични причини.

Тези думи предизвикаха много смях и мръсни шеги.

Фулвия беше наистина силна индивидуалност. Обвинявана беше в прекомерни амбиции, в жажда за власт, алчност. Навсякъде твърдяха, че влияе лошо върху своя съпруг. Ако вярваме на източниците, всички тези черти се изявиха след смъртта на Цезар, когато Антоний застана на едно от първите места в държавата. Тогава Фулвия се устреми напред, както Клеопатра, навярно отдавна сънувала тази далечна цел.

В похода на Изток Фулвия не съпровождаше съпруга си. Остана в Рим да се грижи за децата — двете бяха от Антоний — както и за политическите и имуществените интереси на триумвира. Ако можеше само да допусне, че в далечен Тарс той ще срещне Афродита!

ТАРС

Клеопатра пристигна в Тарс на кораб, чийто нос блестеше като злато, а платната сияеха с пурпурни отблясъци. Посребрените весла ритмично удряха водата в такт със звуците на флейтите и китарите. Самата царица си почиваше под златната арка, облечена по образ и подобие на богиня Афродита. От двете й страни стояха момчета с огромни многоцветни ветрила; изглеждаха така, както обикновено се представят амурчетата от свитата на богинята на любовта. На палубата танцуваха красиви момичета, преоблечени като морски богини-нереиди и като послушници на Афродита — харити. Когато из града се пръсна мълвата, какъв кораб плува нагоре по реката — защото Тарс лежи недалеч от устието на реката в морето — многобройни тълпи се втурнаха към брега. Опустя дори пазарът, макар там да седеше на издигната конструкция самият Антоний, приветствуван и почитан като божество. Наистина, имаше защо жителите на Тарс да му засвидетелствуват благодарността си, тъй като триумвирът великодушно възнагради тяхното отношение към Касий. Заповяда да освободят всички тарсияни, продадени като роби през 43 година, а освен това призна на града пълна автономност и го освободи от всякакви данъци.

Идеята на Клеопатра беше превъзходна не само защото не можеше да не се хареса на Антоний, който неотдавна замина от Ефес преоблечен като новия Дионис. Най-важното беше обстоятелството, че явяването на царицата пред триумвира беше замислено като нещо необикновено: сега ставаше дума не за сериозна среща на политици, а за прекрасна игра на боговете. Владетелката на най-голямата държава на Изтока и победителят на Изтока се издигнаха над тълпата на простосмъртните, та сред блясък и радост да чествуват олимпийската си сватба.

Клеопатра положи много старания колкото може по-дълго да съхрани ослепителното впечатление, което навярно беше произвел триумфът на Афродита, излизаща от морските вълни. Съвременник на събитията описва тази история по следния начин:

Когато подготвяше пиршеството за Антоний, тя заповяда да сложат само златни сервизи, украсени със скъпоценни камъни и изработени много изкусно. Стените бяха покрити с килими, тъкани с пурпурни и златни нишки. Заповяда да постелят дванадесет софи за гощавката и покани Антоний заедно с избрани негови другари. Триумвирът застана като вцепенен пред омаята на това богатство. А царицата се усмихна и каза:

— Подарявам ти всичко, което се намира тук!

На следващия ден отново го покани, заедно с приятелите и офицерите. Приемът, който организира, — беше толкова прекрасен и пищен, че разкошът от предишния ден избледня. И отново поднесе всичко като дар на своя гост. Покани и другите гости да приемат като подарък скъпите съдове, поставени на техните софи. А когато си тръгваха, до всеки ранен римлянин застанаха носачи с лектика. Някои от приятелите на Антоний получиха коне със сребърни хамути, а пред всеки гост вървеше до дома му египетски момък, който носеше факла. На четвъртия ден от пиршеството царицата заповяда да доставят рози за цял талант. Подът бе покрит с розови листенца на височина човешки лакъта отгоре беше опъната мрежа.

ЛЮБОВ И ПОЛИТИКА

Триумвирът, всъщност доста примитивен по природа, лесно се поддаваше на блясъка на богатствата и чара на красивите жени. Сигурно му е импонирала компанията на царицата, бивша любовница и вероятна съпруга на великия Цезар. Същевременно е могъл да се оправдава пред себе си, че връзката му с Клеопатра в неговото положение има голямо политическо значение: защото приятелството и помощта на владетелката на тази богата страна биха донесли — при това без борба, без никакви страдания и ходове — огромни финансови и материални средства. А те му бяха толкова необходими; продължителните граждански войни бяха докарали съкровищницата и народното стопанство на Империята почти до разруха, а легионите искаха пари, храна и земя. Затова Антоний гледаше на Октавиан с известно превъзходство; осиновеният син на Цезар беше длъжен след Филипи да се завърне в опустошената Италия и там да се боричка с нежеланието на Сената, враждебността на масите, разюздаността на войниците. Октавиан трябваше да организира заселването на разпуснатите легионери, но за сметка на прогонените досегашни собственици, което можеше да доведе до избухване на въоръжено въстание. Антоний не би се разтревожил от подобен обрат на нещата; нали не спадаше към приятелите на Октавиан. Неговите трудности и грижи бяха за Антоний чиста печалба. Благодарение на суровата експлоатационна политика, той беше посъбрал вече доста парици от Изтока, а приятелството му с Клеопатра предвещаваше най-хубави изгледи.

Лесно е да се отгатне, че при това положение триумвирът с пълно разбиране прие обяснението на Клеопатра относно нейното поведение през последната война:

— Всеизвестно е, че за Долабела, който беше на ваша страна, изпратих четирите легиона от Египет. Не е моя вината, че по пътя Касий ги плени. Исках да изпратя в Лаодицея нови подкрепления. Корабите, натоварени с войска и инвентар, вече стояха в пристанището. Уви, насрещните ветрове попречиха на отплуването им,

а после беше вече късно. Лаодицея падна. Известно е също, че Касий искаше от мен помощ. Аз обаче не му дадох нито войници, нито кораби. Той не получи от Египет нито зрънце жито! После, когато вашите войски вървяха на Изток срещу Касий и Брут, се готвех сама да ви се притека на помощ начело на голяма флота. Корабите отплуваха от пристанището, но страшна буря ги срази и разпръсна, а аз самата заболях тежко. Принудих се да се завърна в Александрия.

Обясненията бяха приети и преценени за достатъчни. От своя страна, за да изрази доверието си към царицата, Антоний охотно изпълни няколко дребни нейни желания.

Заповяда да убият сестрата на Клеопатра, принцеса Арсиное. Тя пребиваваше в светилището на Артемида в Ефес. Този древен и дълбоко почитан храм от незапомнени времена се ползваше с правото да дава убежище. Сега хората на триумвира потъпкаха това право без никакви скрупули. Доставиха на своя господар дори и главния жрец на храма, тъй като той се осмелил да укрива Арсиное. Старецът беше спасен само когато жителите на Ефес много хитро се обърнаха с молба към Клеопатра да се застъпи за него. А тя не пропусна случая да се покаже милостива.

Гражданите на Арадос бяха задължени да издадат мнимия брат на Клеопатра — самозванеца Птолемей XIII. От Тир беше докаран бившият наместник на Кипър, който се беше осмелил без заповед на царицата да дава помощ на Касий. Може да се допусне, че ако победителят беше Касий, тя щеше да го уверява в своята благосклонност, позовавайки се на факта, че именно по нейна воля кипърската флота му се притекла на помощ.

След уреждането на всички тези политически въпроси, дойде раздялата. Клеопатра се завърна от Тарс в Александрия. Антоний пък тръгна към сирийските градове. В тази провинция положението беше опасно. Населението поглеждаше към партите — съседите зад река Ефрат. В годините след смъртта на Цезар, в много сирийски градове се бяха укрепили принцове и тирани, ползващи подкрепата на партите. Сега Антоний прогони от провинцията всички свързани с онази източна монархия, а от градовете събираше голям данък. Но римляните не постигнаха успех в похода към оазиса Палмира, към който неговите жители бяха избягали навреме.

АЛЕКСАНДРИЯ И ПЕРУЗИЯ

За начина, по който царицата посрещна своя гост в Александрия, се разказваше с възмущение, с насмешка, но и с възхищение. Защото имаше за какво да се говори. Приемите в Тарс бледнееха пред великолепието, с което Клеопатра заобиколи Антоний в своята столица. Това беше непрекъсната верига от пирове, забавления, ловуване; в почивките се водеха весели дискусии с философи или се провеждаха срещи по борба и фехтовка в салоните на гимназиона. А когато разкошът на двореца, където нощните гърнета бяха от злато, а перлите, на шега, казват, пускали във виното, и всичко останало доскучаваше на знатната двойка, двамата излизаха на улицата преоблечени като слуги, за да наблюдават живота и забавленията на простолюдието. Впрочем, Антоний изобщо захвърли тук римската тога, тежка и ограничаваща движенията; показваше се облечен само в леки гръцки дрехи.

Така, в унес и възхита, минаваха месеците на зимата и, ранната пролет на 40 година. Мнозина осъждаха продължителното бездействие на триумвира. Защото междувременно и Италия се развихри нова гражданска война; тя беше предизвикана и предвождана от най-близките на Антоний хора: жена му Фулвия и брат му Луций. Те застанаха начело на онези граждани, които бяха засегнати от изселническата акция на Октавиан. Всъщност, въстанието не придоби очакваните размери. Октавиан успя да затвори противниците си в град Перузия, където скоро започна да свирепствува глад.

Навсякъде се говореше, че Фулвия предизвикала военни бъркотии в Италия, тъй като я плашели разказите за любовния роман на нейния съпруг и Клеопатра. Навярно е смятала, че опасното положение в родината ще го принуди да се откъсне от прегръдките на египетската богиня. Всъщност, мотивите, от които се ръководеше Фулвия, бяха по-дълбоки — главно политически. Амбициозната жена желаеше падането на Октавиан; след което би предложила властта на Империята на своя съпруг и би станала първата дама в Рим. Когато започна на практика да осъществява своите планове и да подстрекава

жителите на Италия, никой не знаеше, колко дълбоко е пропаднал Антоний в александрийската клопка.

Веднага след обсаждането на Перузия, пратеници и на двете страни — на Фулвия и Октавиан — непрекъснато пристигаха в Египет, призовавайки отчаяно Антоний да се завърне незабавно. Но той не отговаряше на молбите и заплахите: донякъде оправдателен за него беше фактът, че беше зима, а никой не тръгва през зимните месеци на път по море. Навярно също в интерес на Антоний беше обстоятелството, че кипежът в Италия продължи дълго и прие толкова резки контури. Сигурно възнамеряваше да се завърне в подходящ момент, за да сложи край на кръвопролитието. По този начин би обявил на народите на Италия и цялата Империя, че той е единственият им спасител и действителен господар.

Но той подценяваше решителността и енергията на своя младичък, хилав събрат и същевременно противник — Октавиан. Същият принуди изгладнялата Перузия да капитулира през февруари 40 година. Наказа жестоко жителите й, а Фулвия заедно с децата пусна на свобода. Тя замина за Гърция.

Писмото на Фулвия, в което тя описваше този обрат на нещата, Антоний получи не в Александрия, а вече в Тир — Финикия. Антоний пристигна там, защото дойде вест, че огромни племена от партите са преминали Ефрат и бързо навлизат навътре в източните провинции на Империята. Един корпус от партите вървял към Мала Азия, втори заел Сирия, а трети се насочил към Финикия и Палестина.

Тир не отвори градските порти пред партите. Разположен почти на остров, можеше да отблъсква нападенията много месеци. Но беше трудно да се организира отбраната по другите фронтове. Антоний не разполагаше с необходимото количество войски, а местното население, измъчено от грабежите на римляните, по-скоро помагаше на нашествениците; навярно, наивно очакваше, че новите господари ще се окажат по-благосклонни.

При това положение на Антоний не му оставаше нищо друго, освен бързо да се отправи към Италия, която представляваше главната база за събиране на войници; желаеше също да ликвидира последиците от Перузийската война и да се разбере с Октавиан. Най-първо, той се отби в Гърция. Със съпругата си се срещна в Атина. Фулвия беше сломена и изчерпана след драматичните перипетии.

Мъжът се отнесе 1 към нея с присъщата си бруталност: как се е осмелила да обяви война — и да я загуби, което е по-лошото!

Скоро след това Фулвия почина в Сикион. Междувременно, Антоний беше вече край брега на Италия. Искаше да влезе в пристанището на Брундизий, но входът за него беше затворен от войските на Октавиан.

За двамата триумвири започна продължителен период на дипломатически ходове.

ЧЕТИРИ ГОДИНИ РАЗДЯЛА

Когато Антоний напускаше Александрия, Клеопатра беше бременна. Няколко месеца след това, но още до края на 40 година, тя роди близначета — момче и момиче.

В същото време бащата на близначетата, изглежда, нищо не си спомняше за своя египетски роман. Занимаваха го само въпросите на голямата политика. През есента на 40 година сключи договор с Октавиан край Брундизий. Те разделиха Империята на сфери на влияние. Провинциите на изток от град Скодра в Илирия (днешна Шкодра в Албания) получи Антоний, макар неговото значение все повече да отслабваше. Италия трябваше да бъде област за трима та, тъй като тук се намираше столицата, а оттук идваха и най-много новобранци за легионите. Такова решение на спора донякъде беше подходящо според Клеопатра, макар по-охотно да би приела вестта за пълна победа на своя любим над Октавиан. Важно беше обаче, че разпределението на Империята и занапред обвързваше Антоний с делата на Изтока, значи и с Египет. Същевременно обаче, дойде съобщение от Италия, което огорчи царицата, майка на децата на Антоний… За укрепването на Брундизкия договор било решено, токущо овдовелият Антоний да вземе за жена Октавия — сестрата на своя партньор в управлението. Сватбата се състояла през есента на 40 година в Рим.

Октавия беше почти връстница на Клеопатра, по-стара от нея само с една година; значи на тридесет години. Както описанията, така и запазените изображения я представят като много красива жена, със симпатични, правилни черти на лицето. Известно беше, че е скромна и тиха, предана само на дома и семейството, нежна, благосклонна към всички — въплъщение на римския идеал за жената, накратко изразен с обичайния надгробен надпис: „Пиа пудес пудика — ланам фецит“, т.е. „Набожна, скромна, срамежлива — преде вълна“. Действително е трудно да се намери по-проста и по-изразителна похвала за господарката на дома.

Първият мъж на Октавия починал неотдавна. Тя остава с двете си деца. Макар че не тя определя женитбата си с Антоний, а нейния брат, дарява на новия си съпруг искрените си чувства. А Антоний, както изглежда, първоначално е очарован от нея. Може би, защото в много отношения Октавия е антипод на Клеопатра — чувствена, обичаща излишествата и интересните игри, съблазнителка и изменница.

Царицата се мамеше, че бракът на Октавия, сключен по очевидни политически съображения и донякъде по принуда, ще стане фикция веднага щом Антоний се завърне на Изток. Допускаше, че Октавия ще остане в Рим, а тя ще си върне бащата на своите деца. Но моментът на завръщането странно се отдалечаваше. Антоний остана в Италия през цялата 40 и почти цялата 39 година. Причина за това беше както ситуацията в столицата, чието население съвсем не беше възхитено от управлението на триумвирите, така и необходимостта да събира сили за разправата с партите; в Сирия междувременно срещу тях се биеше един от неговите легати.

Антоний напусна Рим чак през есента на 39 година, но не сам, а придружен от Октавия; целта на пътешествието беше Атина. За престоя им в този град разказва един от античните автори:

„Задържа се през зимата в Атина, така както преди това с Клеопатра в Александрия. Преглеждаше само писмата от войниците, а императорската униформа отново замени със скромното облекло на простолюдието: носеше четириъгълна гръцка наметка и обувки от Атика; оставяше дома си свободно достъпен. Подобна простота спазваше и вън от дома си. Защото се показваше без символите на властта, в компанията на двама приятели и само двама прислужници, когато отиваше да слуша професорски лекции или реферати. Хранеше се като обикновен грък, с гърците правеше физически упражнения и заедно с Октавия, с удоволствие се включваха в народните тържества. За кой ли път Антоний беше затънал в любов, жаден винаги за женска близост!

Но когато свърши зимата, стана като че ли друг човек. Отново си смени дрехите, а заедно с тях и начина на живот. Изведнъж пред вратата му започнаха да се тълпят и ликторите със снопове, и офицери, и войници от охраната. Всички трепереха от страх и тревога. Приемаше отново пратениците, които, съгласно неговите

разпореждания, досега търпеливо чакаха; разглеждаше дела. Корабите се събираха в морето и всички останали военни приготовления бяха в ход“.

През пролетта на 38 година Антоний беше вече в Сирия. Но временно войските на партите бяха отблъснати зад Ефрат от неговия легат Вентидий. Триумвирът превзе един град, истинския победител изпрати в Италия; чрез тези маневри желаеше да си присвои цялата слава като победител на нашествениците.

Зимата прекара отново в Атина, а после се завърна в Италия. Между него и Октавиан се очертаваше отново конфликт, ликвидиран през 37 година, благодарение намесата на Октавия. Антоний предаде на своя шурей над сто кораба, а в замяна получи обещание, че за войната с партите ще получи четири легиона. Защото сега Антоний мечтаеше да завладее великата монархия на Изтока; мечтаеше да осъществи плановете на Цезар и да пренесе римските орли чак до Индия.

През есента на 37 година Антоний напусна Италия — за да не се върне никога обратно. Октавия придружаваше съпруга си, но само до остров Коркира, наричан днес Корфу. Антоний я отпрати у дома, навярно от грижовност, за да не излага жена си на трудностите и опасностите на далечното пътешествие. Впрочем, тя беше бременна; скоро щеше да му роди дъщеря, втора поред.

Изтичат четири години откакто Антоний се разделя с Клеопатра. През всичкото това време те, навярно, са поддържали писмена връзка, но дори на древните историци не са известни фрагменти от тази кореспонденция. Знаело се обаче, че Антоний има египетски астролог, препоръчан му от царицата. Той изготвял неговите хороскопи и го съветвал. Казват, че при всеки удобен случай поучавал своя господар:

— Отредена ти е велика и прекрасна съдба, но върху нея хвърля сянка съдбата на Октавиан. Затова стой далече от този млад човек. Защото твоят дух-пазител се плаши от духа на Октавиан. Когато твоят е сам, той се радва и се развива, а когато е край другия, веднага отпада и губи сили.

СЛЪНЦЕТО И ЛУНАТА

След четиригодишна раздяла Антоний се срещна с Клеопатра не в Египет, а в Сирия. По този начин той спази благоприличие пред Рим и своята съпруга. Защото можеше да се защити така:

— По политически причини, а по-специално заради похода към партите, се наложи да проведа разговори с владетелката на най-мощната страна на изтока. Но това стана в границите на Империята, а царицата играеше роля само на съюзничка, повикана да се яви лично пред римския военачалник.

Свободно може да се допусне, че изпращайки своя пратеник в Александрия, Антоний действително е възнамерявал да подреди нещата само на политическата плоскост. Може би, именно такива инструкции е получил близкият приятел на Антоний — Фонтений Капитон — човек по-сериозен от Квинт Делий. Неговата задача не била лесна, тъй като царицата би могла напълно основателно да заяви, че извън границите на своята държава няма да излезе. Следователно, или Капитон е действувал много умело или пък самата Клеопатра намислила да реши въпроса различно от предположенията на Антоний за това. Искала да изпита, дали ще съумее да повтори в Сирия онова, което преди четири години така красиво беше постигнала в Тарс: да плени римлянина.

Сега обаче царицата не играела ролята на Афродита, нямало маскарад, излишества, игри. Клеопатра просто взела със себе си близначетата, децата на Антоний, вече тригодишни.

Съществуват древни предания за срещата в Тарс, но няма нито едно описание за тази в Сирия. Какви били приветствията, думите, разговорите, обясненията от двете страни? Знае се, обаче, най-същественото:

Антоний повдигнал децата високо, т.е. съгласно римските представи и обичаи ги признал официално за свои. По всяка вероятност, близначетата едва тогава са получили нови имена и прозвища. Оттогава момчето се наричало Александър-Хелиос, т.е. Слънце, а момичето Клеопатра-Селене, т.е. Луна. Разбира се, тези

имена имат не само символичен смисъл, а дори политически подтекст. Следва да помним, че триумвирът подготвял поход на Изток против персите — както преди три века Александър Велики. Следователно, името на момчето било дадено съзнателно в памет на прекрасното минало, а същевременно и тайно предсказание, че всичко ще се повтори отново: Персия ще бъде разгромена. Но имало и друго основание за прозвищата: царят на партите имал богат списък от титли и имена. Там се срещат и гордите названия „брат на Слънцето и Луната“. Щом сега семейството на Атоний ги приемало, значи то предявявало претенции и към завладяването на партите. Ако погледнем и от трета страна, трябва да оценим важната роля, която играели Слънцето и Луната във вярванията и митовете на египтяни и гърци. Клеопатра-Изида и нейният съпруг Антоний-Дионис са могли да бъдат родители само на богове!

Щом Антоний признава децата за свои, той би трябвало да направи и майка им своя съпруга. Наистина, той постъпва така, макар да не е съвсем сигурно, дали това става още същата есен на 37 година в Сирия или през следващите години. Но бракът му с Клеопатра не означава, че трябва да се разведе с Октавия. Защото от римска гледна точка, единствената съпруга е Октавия. Това следва от римското законодателство, съгласно което римски гражданин може да встъпва в легални брачни връзки само с чужденка, чиято държава е обвързана с Рим с т.н. „Юс конубий“, т.е. трактат, позволяващ на гражданите на двете страни да встъпват в брак. Подобен договор нямаше между Рим и Египет. Следователно, Октавиан и неговата сестра можеха просто да игнорират брачния обряд на Антоний и Клеопатра. За тях тези церемонии изобщо не съществуваха, нямаха никакво значение. Не искаха да знаят за тях и ги третираха като поредна щуротия на човек, който се преоблича като Херакъл, Дионис, а любовницата си разхожда в колесница с впрегнати ревящи лъвове.

Колкото до поданиците на Клеопатра и народите от Изтока, правните въпроси изобщо не влизаха в сметката. Боговете и царете са над всички закони. Щом са извършили обредите и щом така им харесва, значи представляват брачна двойка. От което не следва, че женейки се за Клеопатра Антоний става същевременно цар и господар на Египет. В тази страна той е — ако използваме съвременната терминология — принцът-консорт.

ПРАВА, ПРИВИЛЕГИИ И ТИТЛИ

От бащата на своите деца Клеопатра получи през есента на 37 година прекрасни дарове; бихме могли да кажем — подаръци от младоженеца.

В Сирия царицата получи правото да владее град Халкис, неговият принц заплати с главата си, заради благоразположението си към партите. На Клеопатра трябваше да се подчиняват още няколко града по крайбрежието на Сирия и Финикия. Тя стана също господарка на големи частни владения в Киликия и на остров Крит. Освен това, Антоний потвърди принадлежността на Кипър към Египет, обявена преди единадесет години от Цезар. Общо взето, това бяха големи права и привилегии, но така дадени, че да не нарушават римските владения в Изтока. Защото Антоний подари на Клеопатра по принцип само онези земи, които по някакви причини бяха останали безстопанствени след последното нашествие на партите; по силата пък на споразумението с Октавиан, Антоний имаше правото да се разпорежда с въпросите на Изтока както сметне за благоприятно в името на Империята. Впрочем, Клеопатра не беше единствената, която използва благосклонната щедрост на Антоний. Имаше хора, особено от пограничните територии, които получиха цели царства. Трябваше само да ги владеят като римски съюзници, всъщност, като васали на Империята и нейни защитници. По този начин Антоний пазеше източните провинции от външно нашествие с кордон от васални държавици, което трябва да се прецени като разумна, целенасочена политика.

Всички тези дарове и привилегии не задоволиха Клеопатра. Дори не криеше, че желае нещо повече. По-специално, тя държеше на Юдея и Арабия, наричана тогава Набатейска, т.е. на Палестина заедно с ивицата долепени от изток земи. Своите искания царицата мотивираше с факта, че при първите Птолемеи, Палестина е била египетско владение; едва по-късно е преминала в ръцете на Селевкидите, които на свой ред били принудени да напуснат тези земи, поради бунта на евреите.

Но в този случай Антоний прояви малко разбиране спрямо амбициозните задачи на Клеопатра. Не без основание. Юдея се управляваше от цар Ирод, а именно Антоний и Октавиан го бяха издигнали за цар; това стана преди три години в Рим; след това Ирод изгони от Палестина партите и разгроми вражеската еврейска партия. Отнемането на Юдея от Ирод би означавало сериозно потъпкване на договора и би подронило доверието в новия ред на Изтока. Изглеждаше също съмнително, дали Клеопатра ще съумее да се справи с евреите; защото беше добре известно, че този малък народ е фанатично привързан към своята независимост и умее да се отбранява.

В крайна сметка, Клеопатра получи само малка част от Юдея, наистина най-плодородната: Градът Йерихон с околностите, където имаше прочути плантации с балсамови дървета. От набатейските владения пък, Антоний й даде ивицата земя на изток от Мъртво море. Той призна тези привилегии отново без да пита, разбира се, нито Ирод, нито арабите. Те и така бяха доволни, че губят сравнително малко заради царицата. Не е сигурно дали царицата получава тези владения още през 37 година или чак след две години.

Още през пролетта на 36 година армията на Антоний тръгна на Изток, срещу партите. Клеопатра я съпроводи чак до брега на река Ефрат.

КЛЕОПАТРА И ИРОД

Становищата на по-новите изследователи са разделени: едните поддържат, че Клеопатра посетила Ерусалим още на връщане от Ефрат през лятото на 36 година, а другите пренасят посещението в столицата на Юдея две години по-късно — през 34 година. Все пак, и това е най-същественото, срещата бе протекла по един и същи начин. Описанието на това събитие идва от еврейския историк Йосиф Флавий, който пише на гръцки език. Той живее цял век по-късно, но в своето произведение ползва описанията на съвременниците на онези събития, а може би, дори и на самия цар Ирод, който посреща Клеопатра в Ерусалим.

Следва да помним, че Йосиф Флавий принадлежи към противниците на политическата линия на Ирод, което често изразява в книгите си. Обаче по отношение на Клеопатра той питае същите чувства и възгледи, както Ирод и всички евреи. Ето характеристиката на царицата на Египет, направена от Флавий: „Клеопатра непрекъснато подстрекавала Антоний за враждебни изказвания против всички владетели, стараейки се да го склони да им отнема земите и да ги даде на нея; пък имала голямо влияние върху него, понеже той я обичал страстно. По природа била алчна и способна на голяма несправедливост. И така, тя отровила своя петнадесетгодишен брат просто само защото знаела, че трябва да наследи трона. Убила, с помощта на Антоний, сестра си Арсиное, която се укривала като послушница в светилището на Диана в Ефес. От нейните грабежи не убегнали нито храмове, нито гробници, дори при най-малката надежда за откриване на съкровища. Нямало свято място, което да е недостъпно за нея, от което да не ограби всички украшения, да не протегне хищнически ръце и да вземе онова, което можело да задоволи алчността на тази порочна жена. С една дума, била завладяна от такава страст, от излишества и от похотливост, че щом пожелаела нещо, искала да го притежава незабавно. Затова непрекъснато настройвала Антоний против по-заможните и се облагодетелствувала от тяхната собственост“.

Антоний пък, твърди историкът, „станал истинска играчка в ръцете на тази жена, като че ли бил омагьосан от любовния й чар. Не й отказвал нищо, изпълнявал всяко нейно желание“.

За самото посещение на Клеопатра в Ерусалим Флавий пише:

„Клеопатра съпровождала Антоний в похода му към Армения чак до Ефрат, на връщане посетила Апамея и Дамаск, а след това пристигнала в Юдея. Тук се срещнали с Ирод, който взел под аренда нейната част от Арабия, както и част от доходите от земите на Йерихон. Там имало балсам — най-ценния плод на тези краища, растящ единствено в тези земи. Привличали и прекрасните палмови гори. Задържайки се тук за известно време, Клеопатра често се срещала с Ирод и се опитвала да установи с него по-близки отношения, понеже по природа била безсрамна и — склонна към сладострастни удоволствия; а може, всъщност, наистина да я привличал или пък, което по-вероятно, крояла пъклени планове да го направи любовник насила. Така или иначе, изглеждала влюбена в него. Обаче Ирод, който отдавна я гледал с недобри очи, тъй като знаел, че съумява да терзае всички, смятал, че заслужава презрение, щом се е оставила да я понесат страстите; ако пък това е клопка за него, следва да я предупреди и накаже. Затова не се уловил на изкусните й медени думи и се съветвал с приятелите си, дали да не я унищожи при удобен случай. С това би освободил от много неприятности мнозина, които на собствен гръб почувствували нейната злоба. Това би било от полза и за самия Антоний, защото и на него не би останала вярна, ако изпаднел в трудно положение и нужда и трябвало да разчита на нея. Но приятелите му решили, че не трябва да прави това; обяснили му, преди всичко, че не бива да се излага на очевидната опасност при подобни действия; умолявали го с клетви да бъде благоразумен и да не прибързва. Защото Антоний нямало да остави това безнаказано, дори да го убеждават, че е от полза за него. Напротив, само като помисли, че са му я отнели насила и с хитрост, любовта му щяла да пламне още по-силно. А самият той щял да бъде лишен от подкрепа, ако се нахвърли върху жената, която имала толкова силна власт, колкото никоя друга“.

Тези уговорки на приятелите, разказва по-нататък историкът, нямали успех. Въздържал се от греха, с който го изкушавала и се отказал и от намеренията да унищожи развратницата. Предложил на

царицата прекрасни дарове и я Съпроводил до самата граница на Египет.

Очевидно е, че в цитирания по-горе разказ на Йосиф Флавий нишката следва вярно някакъв източник близък до Ирод, може би, дневника на самия цар.

Ненавистта на Ирод имала и друга причина. Та нали царицата участвувала в заговора против него, подготвян в Ерусалимския дворец; разбира се, действувала само косвено. Тайно оказвала помощ на принцеса Александра — майката на жената на Ирод, ненавиждаща своя зет от все сърце. Когато нещата били разкрити и планът не успял, Александра искала да избяга в Египет. Заловена била в последния момент, скрита в ковчег, изнасян от двореца. След това Клеопатра се числяла към лицата, които най-горещо обвинявали Ирод, че убил младия си девер — сина на Александра — върховния жрец Аристобул. Обвинението било истинско, но Клеопатра не се интересувала от самото престъпление, а от аргументите срещу Ирод.

Плетеницата от тези тъжни дела и интриги никога не била окончателно разплетена. Сигурно е обаче, че известна отговорност имал както Ирод, така и Клеопатра. И двамата не се различавали много помежду си, що се касае до амбицията и умението да си служат с всякакви средства в борбата за власт.

Затова е останал известен спомен в Юдея, траен и необикновен, за онези години, когато Ирод треперел пред алчността на Клеопатра. Именно опасявайки се от най-страшното, царят подсилил крепостта Масада. Тя се намирала край Мъртво море, в пустинна област, на толкова стръмна скала над пропастта, че била почти недостъпна. Тук именно Ирод трупал запаси оръжие и по-специално храна. Благодарение на сухия и чист пустинен вятър на височината, те се съхранили и били годни за употреба почти сто години след това; така поне твърди споменатият вече Йосиф Флавий. Затова именно в Масада се отбранявал срещу римляните, осъденият на екзекуция отряд еврейски въстаници, дори след падането на Ерусалим; защитниците на крепостта извършили групово самоубийство чак през пролетта на 73 година.

ПОРАЖЕНИЕТО НА АНТОНИЙ

Антоний идва отново в Сирия едва в края на 36 година. Придружен от най-близката си свита, той спира в крайморската местност Левке коме, т.е. Бяло село. Там, затънал в пиянство и мрачни мисли, очакваше корабите на Клеопатра. Защото походът срещу партите, след известни успехи, беше завършил с пълен провал. На връщане Антоний загуби най-малко една четвърт от своите хора: двадесет хиляди пехота и четири хиляди кавалерия. Повечето от тях загинаха от глад и студ, когато с мъка се промъкваха през заснежените планини на Армения — разказват очевидците.

Много бяха причините, но като че ли най-тежката отговорност за станалото падаше върху главнокомандващия. Оказа се, че личната храброст и предприемчивост не достигат за самостоятелно водене на голяма кампания, т.е. изискваща стратегически талант, проницателност и разум. Обаче Антоний, просто не допускаше дори мисълта, че именно той е причинил катастрофата. Според него, най-голямото нещастие се дължи на предателството на арменския цар Артавазд. Затова той се заклева да му отмъсти. Болката от поражението би била малко по-чувствителна, ако не беше дошло известие, че именно през същата година Октавиан разгромил в Сицилия войската и флотата на Секст Помпей. Това беше онзи син на Помпей Велики, който през 45 година се спасява след поражението в Испания. Секст беше образувал на остров Сицилия нещо като пиратско царство. Дълги години той тормозеше крайбрежието на Италия с набези и грабежи; защото със силната си флота господствуваше над всички околни морета.

По време на Сицилианската кампания Октавиан успя да привлече на своя страна и легионите на Лепид, който упражняваше римската власт в Африка. Затова от този момент имаше вече само двама господари в Империята. Следва обаче да признаем, че Октавиан се отнасяше много лоялно към Антоний, попаднал в такова затруднително положение. Преструваше се, че напълно вярва на официалните му съобщения за победния край на похода срещу

партите; дори наложи на Сената да разпореди да бъде отслужен молебен по този повод, макар че всички разбираха тънката ирония.

Само че Клеопатра не изоставяше бащата на своите деца. Тя пристигна в Левке коме с пари и храна, достатъчни поне за част от разгромената армия. След това двамата отплуваха за Египет.

Този път престоят в Александрия беше много кратък. Само след два-три месеца Антоний се завърна отново в Сирия, тъй като получи важни известия от Изтока:

Бившите съдружници — владетелят на партите и другият на медите — започнаха открит спор. Ставаше дума, навярно, за подялбата на заграбеното от римляните през последната война. Царят на медите изглежда се страхуваше, че неговият съюзник ще стане много мощен след победата и може да го лиши от власт. Затова тайно се свърза Антоний. Изразяваше дори готовност да окаже помощ в борбата срещу партите. Това събуди големи надежди в квартирата на военачалника. Защото медите можеха да осигурят този род войска, който беше най-необходим: стрелци и кавалерия.

При повторното си пребиваване в Сирия през първите месеци на 35 година Антоний получи също вест за неочаквана помощ от друга страна; това щеше да му създаде доста грижи.

— Приемаме този разказ за достоверен.

КЛЕОПАТРА И ОКТАВИЯ

Октавия измоли от своя брат в Рим да й разреши да отиде при мъжа си на Изток. Някои твърдят, че той се съгласил с това пътешествие именно поради недоброжелателното си отношение към Антоний; защото предвиждал, какъв ще бъде изходът от него. Това беше запланувана плесница, малко закъсняла. В действителност Октавиан не само похвали идеята, но и помогна на сестра си да се подготви. Даде й дрехи за войските на Антоний, които страдаха от недоимък; даде също товарни животни и значителни парични суми, като избра и подаръци за всички офицери. Освен това, отдели две хиляди легионери и ги въоръжи прекрасно; те трябваше да бъдат охрана за господаря на изтока. Правилно и формално това се даваше като подарък от Октавия. И така, всички знаеха, че без съгласието на брата нито един човек, нито един кораб не може да напусне Италия; а да не говорим за разходите около такъв поход, който не беше по силите на частно лице.

Малката флота на Октавия спря в Пирея — пристанището на Атина. Оттам отплува пратеник с писма за Антоний; съпругата очакваше да й нареди накъде да се отправи с хората и припасите. Пратеникът завари триумвира именно в Сирия.

Разказват очевидците.

Вестта за похода на Октавия и нейните подаръци изплаши Клеопатра. Навярно не без основания, тя подозираше, че римската съпруга желае по /този начин да си възвърне Антоний. Царицата разбираше също, вече при сегашното положение има много сериозни аргументи, които могат да склонят Антоний да се одобри с Октавия: нейното постоянство и търпение, добрата воля, готовност да прости нанесените унижения и обиди, а над всичко — мощта на нейния брат. Единственото което тя — Клеопатра — можеше да противопостави на плановете на Октавия, бяха умелите женски хитрости, с които би могла да омае Антоний.

Според Плутарх, който навярно ползва дневниците на придворния й лекар, царицата започнала да се преструва, че страда от

любов. Хранела се малко. В присъствието на Антоний правела впечатление на развълнувана, когато си тръгвал, се натъжавала и припадала. Плачела често; много пъти, когато се приближавал, се стараела да изтрие тайно сълзите си — разбира се така, че той да забележи.

Нейните предани хора или подкупени от нея (такива имало дори в обкръжението на Антоний) започнали да го упрекват.

— Ти си без сърце. Позволяваш да умира жената, която има само теб, единствено теб. Октавия се стреми към теб заради брат си и по политически причини. Това е очевидно. Впрочем — може да се гордее със званието съпруга. Докато царица Клеопатра, представителка на велика и древна династия, владетелка на толкова поданици, изобщо не се срамува, че всички наоколо я наричат твоя любовница. Тя дори не смята да се крие, защото това би оскърбило честта й, величието й. Щастлива е само, ако може да те гледа и да живее с теб. Ако те загуби, ще умре от мъка.

А застъпниците на другата страна предават.

Октавия беше принудена да се завърне в Рим. Съпругът не благоволи да се съгласи дори на една среща с нея. Братът, възмутен от тази публична обида, заповяда на Октавия да напусне дома на Антоний но тя отказа категорично. Продължаваше да се грижи за интересите на съпруга си в Рим и да възпитава децата, както онези, които сама му роди, така и от предишните му бракове. Не осъзнаваше, че именно тази вярна любов вреди на Антоний в обществото. Защото навсякъде, всички съжаляваха съдбата на отблъсната съпруга, а обвиняваха в глупост и неблагодарност човека, отдаден изцяло на покварата на Клеопатра и разюзданите оргии в нейния двор. Да проследим разказа нататък.

ТРИУМФЪТ НА КЛЕОПАТРА

Скоро се оказа, че планът на медите, предлаган чрез тайните пратеници, е просто мираж. Защото не можеше и дума да става за поход срещу партите през 35 година. И Антоний се завърна в Александрия. От столицата на Египет той излезе чак в началото на 34 година, предвождайки лично армията във високите планини на Армения. Успя с измама да плени царя на тази страна — Артавазд — когото беше обвинил в предателски интриги преди две години; заедно с него плени и двамата му сина. За кратко време Армения стана римска провинция.

През есента на 34 година, Антоний тържествено влезе в Александрия. С негово съгласие беше устроен истински триумф, вярно копие на подобните римски церемонии. Но именно това беше за съвременниците нещо нечувано. Та нали според древните традиции вождът има право да прави триумфални тържества само в столицата на империята — Рим — при това със съгласието на Сената! Трябваше ли да се допусне, че Антоний желае да пренесе столицата в Александрия, както някога възнамерявал Цезар?

Втори погазен, вековен обичай, бе приемането на триумфа от царицата на чужда държава. Клеопатра седеше върху посребрена трибуна сред пъстра тълпа от придворни, а покрай пътя стояха тълпи александрийски граждани. Пред тези зрители маршируваха стегнатите редици на легионерите, а на колесница се возеше главнокомадващият. Сред тях вървеше царското арменско семейство, оковано в златни окови.

Никой от членовете му не падна ничком пред владетелката, макар да ги караха насила. Царят на Армения се обърна към царица Клеопатра като равен към равен. Пленниците заплатиха това с много страдания, а самият Артавазд — със смъртта си няколко години по-късно.

Още през същата година в огромния стадион на гимназиона се състоя прекрасна и възвишена церемония. На подиума седяха Антоний и Клеопатра; царицата беше облечена като богиня Изида. На по-ниски

тронове бяха седнали децата: Цезарион — тринадесетгодишен, — Александър-Хелиос и Клеопатра-Селене — шестгодишни; най-малкият Птолемей Филаделф — най-младият потомък на Антоний и царицата.

Пред събраните представители на народа от цялата страна говори Антоний. Той оповести, че Клеопатра ще носи занапред титлата царица на царете и ще управлява заедно с първородния си син в Египет и Кипър. Официално заяви, че Клеопатра е била съпруга на Цезар и следователно Птолемей Цезар е техен законен син. Всичко, което се прави в момента, е в памет на велия Цезар.

Александър-Хелиос, облечен като персиец и заобиколен от арменска стража, получи Армения, Медия и Партия. Най-малкият син — Птолемей Филаделф, т.е. Почитащ брата, облечен в македонска носия — трябваше да владее египетските владения в Сирия и Киликия, както и да надзирава владетелите на запад от Ефрат. И накрая, на Клеопатра-Селене бяха дадени Киренайка и Либия.

До такива висини на великолепието Клеопатра издига своето семейство; тя, чийто баща двадесет години се стараел да бъде признат в Рим за цар и двадесет години треперел, че ще изгуби всичко, защото Сенатът можел да утвърди спорното завещание на неговия предшественик.

ПОЛИТИЧЕСКИ И ГРАЖДАНСКИ СПОРОВЕ

Съобщенията за даровете на Клеопатра и нейните деца стигнаха в Рим през пролетта на 33 година, предизвиквайки огромни вълнения сред обществото. Кой знае, дали самият Октавиан не ги прие с радост; защото постъпките на Антоний му даваха в ръцете прекрасно оръжие против… Антоний! Те засягаха актуалната ситуация в Италия, която изглеждаше така:

Цялата вина за осъщественото неотдавна изселване се стоварваше само върху Октавиан; повсеместно се смяташе, очевидно неправилно, че Антоний не би постъпил така безогледно. Той имаше стари верни приятели; хората пък, които изобщо не го познаваха, съдеха от клюките и разказите, че той е по-достъпен от владетеля на Запада: скъперник на думите, скрит, затворен в себе си. В крайна сметка, Октавиан можеше да не обръща внимание на тези настроения на населението, щом разчиташе на верността на въоръжените сили. Въпросът се усложняваше от обстоятелството, че в края на 33 година изтичаше втората петилетка на триумвирата. Това означаваше, че Октавиан губи всякакво правно основание да управлява. По отношение поведението на Антоний, и дума не можеше да става за отказ от властта през следващия период; не само това, владетелят на Изтока явно даваше да се разбере, че е назрял моментът да бъдат възстановени старите свободи на Републиката. Можеше да си позволи подобни изказвания, защото, имайки Клеопатра и Египет, Антоний гледаше спокойно към бъдещето: никога не му липсваха пари и средства, за да може да има решаващо влияние върху държавната политика. Колкото се отнася до консулските задължения, съгласно предварителна уговорка, през 32 година двама негови приятели — Гай Созий и Гней Домиций — щяха да ги изпълняват.

Още от първите дни на политическата си дейност Октавиан водеше спор с Антоний. Антипатията между тях непрекъснато растеше. Първият конфликт беше решен чрез създаването на триумвират през 43 година. След това трябваше да се разправят с убийците на Цезар, а после единият се бореше срещу Секст Помпей, а

другият — срещу партите и арменците. Известно време споровете заглаждаше Октавия. Сега, когато страничните войни бяха приключили, а. Октавия беше принудена да отстъпи мястото си на Клеопатра, двамата врагове се изправяха един срещу друг: готвеха се за борба, за господство над целия свят.

Затова Октавиан използва благоприятния случай, предложен му несъзнателно от самия Антоний, като дар от небето. Ето, чудесна възможност да покаже, че противникът е прост слуга на египетската царица, на която раздава римски земи! Ето как се намери оправдание за по-нататъшно управление на държавата, над която надвисваше смъртна заплаха от Изток!

Междувременно, Антоний не стоеше със скръстени ръце. И той се стараеше да представи противника си като човек, който действа арогантно и произволно, потъпква всякакви договори. В частни писма и публични речи изтъкваше следните аргументи:

— Преди три години Октавиан незаконно отстрани Лепил от управлението; освен това, зае неговата област — Африка, а легионите му включи в своята армия. След победата над Секст Помпей, завладя Сицилия. Всъщност, всички тези земи трябва да бъдат третирани като наше общо владение. Октавиан е длъжен да ми отстъпи половината от своите придобивки. Трябва също да върне корабите, които му изпратих за борба с пиратите на Помпей. А преди всичко, следва да създаде възможности за набиране войска от Италия, а на отнетите земи да настанява не само свои легионери, но и мои.

Октавиан от своя страна обвинява:

— Антоний фактически стана господар на Египет, макар тази страна да не му беше определена при разпределението на сферите на влияние. Излъга, плени и окова във вериги арменския цар, с което предизвика повсеместно презрение към римския народ. Ако желае половината от моите придобивки, тогава сам трябва да даде онова, което отне от арменците и партите. Уж, бил ги покорил — поне така твърди официално!

Октавиан упрекваше Антоний най-много заради обвързването му с Клеопатра и за раздадените подаръци на чужда династия. Беше неизмеримо засегнат от факта, че Цезарион бил признат за син на Цезар публично; защото тогава поставяше въпросителна към него — правото му да онаследява името и политическото наследство на

диктатора. Той написа за това в частно, искрено писмо до Антоний; по въпроса за Клеопатра получи отговор, типичен с войнишката си прямота:

„Защо така си се променил? Затова ли, че спя с царицата? Тя ми е жена. Впрочем, сега ли се случи това или още преди девет години? А ти само Друзила ли имаш? Да бъдеш толкова здрав, ако веднага щом прочетеш това писмо, не преспиш с Тертула или Терентула, Руфила или Силвия — а може пък с всичките заедно. И каква разлика има, къде и с коя се любиш?“

Антоний напомня на Октавиан доста обичайни грехове:

„Сегашната си жена — Ливия — ти измъкна от съпруга й, когато беше вече в доста напреднала бременност. В дома на известен сенатор завлече жена му в съседната стая, а когато излезнахте, ушичките й бяха много зачервени, а косите — в безредие. Разведе се с първата си жена — Скрибония — понеже ти открито се оплакваше, че конкубината ти има по-голямо значение за теб от нея самата. Твоите приятели разголват омъжени жени и подрастващи девойки; разглеждат ги, като че ли са робини за Продан!“

През цялата 33 година кампанията от този род аргументи и обвинения се разрастваше. Но в същото време бяха пуснати в ход и други достъпни тогава средства за обработка на общественото мнение. Именно тогава на Изток се появи гръцката поема, уж пророчество на Сибила, възпяваща настъпването на златния век, когато над света ще царува Господарката; ще изчезне всяко зло, хората ще се отнасят помежду си с доверие и приятелство, нищо няма да смущава дните на вечно хубаво време и урожай. Несъмнено беше, че в Рим това пророчество разпространяваха астролозите и гадателите, свързани с Египет; затова през 33 година те бяха прогонени извън очертанията на града.

Враждебността на Октавиан ставаше все по-очевидна, а от друга страна, завладяването на Италия беше въпрос от решаващо значение за Антоний, тъй като само там можеше да събира новобранци. Триумвирът остана и през 33 година в Армения, провеждайки там военни операции; чак през есента на същата година издаде заповед на своя легат Кандий да съсредоточи седемнадесет легиона в Ефес, на малоазиатското крайбрежие. Заповяда на всички васални владетели да пратят там кораби, хора и храна.

Значи, Антоний започваше явни, дори демонстративни приготовления. Правеше това, може би, с надеждата да сплаши Октавиан и в последния момент да стигнат до споразумение, както се случи два пъти преди това. Въоръжаване започна и в Италия. Но и двете страни спазваха, все още привидно, добри отношения. Разгласиха, че подготвят поход срещу чужди народи, а между главните квартири на Антоний и Октавиан сновяха непрекъснато пратеници.

КЪДЕ Е ЛЕГАЛНОТО ПРАВИТЕЛСТВО?

На първи януари 32 година, консули на Рим станаха Гай Созий и Гней Домиций; и двамата, както беше вече казано, спадаха към приятелите на Антоний. Домиций — човек опитен и внимателен по природа, не разкриваше много явно своите намерения и възгледи. Гай Созий обаче, по-млад и по-пламенен, още в първия ден на управлението си, изнесе голяма програмна реч в Сената. Хвалеше с всички сили Антоний, а страстно обвиняваше Октавиан. Настроенията в Сената бяха благоприятни за предложенията на консулите — лесно и бързо да се ликвидира Октавиан. Самият той не взе участие в това заседание. Защото предвиди как ще се държат консулите, а не искаше веднага да им отговаря; това би довело до усложняване на положението, в момента неблагоприятно за конфронтация на силите.

Затова си измисли претекст за отсъствие от Рим. Обаче в Сената имаше група хора, а сред тях народния трибун Коний. Той майсторски парализираше смелите предложения на Созий, защото като трибун имаше право на вето при всички решения.

Скоро след това Октавиан се завърна в столицата. Свика заседание на Сената — незаконно, тъй като вече не изпълняваше никаква власт. Все пак, сановниците се явиха послушно. Втори незаконен ход на Октавиан беше влизането му в заседателната зала на Сената заобиколен от приятели и войници, които имаха скрити кинжали. И третото погазване на закона — Октавиан седна между двамата консули. Произнесе дълга реч. Опроверга обвиненията отправени от Антоний и Созий. Бранеше всички свои политически ходове като извършени само за благото на Републиката. Обвиняваше противниците си в своеволие. Никой от присъстващите не се осмели да отговори, дори консулите. Тогава, след продължително мълчание, взе отново думата. Обяви, че в най-близко време ще свика отново Сената; ще представи писмото от Антоний, укриван от консулите, доказващо колко пагубни за отечеството са плановете на неговия автор.

Наистина, консулите притежаваха такова писмо, но не искаха да го прочетат публично. Познавайки настроенията в Рим, те си даваха сметка, че то може да навреди на Антоний и да послужи на антиегипетската пропаганда, развивана от Октавиан; защото с това писмо триумвирът искаше ратифициране на подаръците, които беше направил на Клеопатра и нейните деца.

Нападението на консулите срещу Октавиан беше, разбира се, опит за държавен преврат. Опитът не успя главно поради страха на сенаторите и енергичните действия на Октавиан. При това положение, консулите не виждаха нито възможност, нито необходимост от подкрепа. Сметнаха за най-правилно спешно да напуснат Рим и да отидат на Изток при Антоний. Така и сториха. Заедно с тях или малко по-късно заминаха от Рим около четиристотин сенатора, т.е. почти половината от Сената. И така правителството на държавата се озова на Изток, както преди седемдесет години, когато Помпей и Сенатът бяха принудени да бягат от Италия, преследвани от войските на Цезар.

Всичко това изненада Октавиан и го постави в много трудно положение. За да покаже привидно, че всичко е наред, той обяви:

— Консулите напуснаха Рим с мое съгласие и знание. Всеки желаещ може свободно да ги последва, без опасения за живота и имуществото си.

От този момент Империята имаше две правителства, еднакво легални, или — нелегални: половината от Сената и двамата консули заседаваха в Ефес, а втората половина и мнозина висши чиновници — в Рим.

ЕФЕС

Междувременно, в Ефес се съсредоточаваха огромните отряди на Антоний, морски и сухопътни сили. Флотата наброяваше осемстотин кораба, военни и транспортни; двеста от царицата на Египет. Клеопатра даде също двадесет хиляди таланта и се задължи, при война, Египет да достави храна за цялата армия. И накрая, през зимата или пролетта на 32 година сама тя пристигна в Ефес. Искала лично да участвува в решителните сблъсъци между Изтока и Запада. Тя заяви това публично. Обаче я посрещна неприятна изненада: Антоний заповяда да се върне в Египет, където да изчака развоя на събитията. На същото мнение бяха и всички римляни, събрани в Ефес. Правилността на подобно становище беше очевидна. Ако застанеше до Антоний, Клеопатра би сторила прекрасна услуга именно на Октавиан, който непрекъснато говореше: Антоний е роб на египетската владетелка, изпълнява нейните желания и капризи, готов е дори Рим да предаде в нейните ръце! Веднага конфликтът щеше да придобие друг характер: това вече нямаше да бъде спор между двама римляни, а свещена война на Италия срещу прекомерните амбиции на владетелката на Изтока.

Но Клеопатра беше преди всичко жена. Толкова очевидните политически аргументи не можеха да я убедят. Защото се опасяваше, че на сцената отново ще се появи Октавия и ще заглади конфликта, както беше се случило два пъти; а жертвата от помирението, лесно е да се предвиди, би била именно тя — Клеопатра.

По-късно всички разправяха, че царицата успяла да подкупи Кандий, един от най-влиятелните легати. Той изложил пред Антоний следните аргументи:

— Отпращането на Клеопатра, обратно, би бил много неправилен ход. Трябва да помним, че именно тя допринесе за укрепването на нашите въоръжени сили. Особено във флотата египетските екипажи са многобройни. Ако тяхната владетелка си отиде, те навярно ще се отпуснат. Трябва да отчетем и това, че по енергия и политически умения Клеопатра не отстъпва на никой от

царете, които ще се бият в нашата армия. А благодарение именно на теб е придобила голям опит във воденето на най-трудните държавни дела; впрочем, тя и преди това умело се е справяла в своята държава.

Молбите на красивата жена и аргументите на ценния офицер имаха успех. Клеопатра остана. Скоро щеше да стане очевидно, колко пагубни ще бъдат последиците. Де да беше послушал Антоний благосклонния, макар и не лично предаден съвет на Ирод:

— Искаш да победиш! Убий Клеопатра!

САМОС И АТИНА

Рано през пролетта на 32 година главната квартира беше пренесена от Ефес на остров Самос. Там устройваха безкрайни забави и пиршества. На острова докарваха не само войска и припаси от подчинените източни владения, но и театрални артисти. Затова се говореше това:

— По цялата земя надлъж и шир се чуват дрънкане на оръжие, плач и стон; само на Самос звучат флейти и лири, а в препълнените театри пеят хорове!

Актьорските състави се състезаваха за палмата на първенството в изкуството, а царете и принцовете — в пищността на приемите и богатството на даровете. Навсякъде питаха:

— Какво ли ще стане след победата, какви ли чествувания и хвалби ще има, щом така се празнува началото на войната?

По-късно, някъде през май на 32 година, дворът и командването, напуснаха Самос; понеже теренът на бъдещите военни действия трябваше да бъде на Запад, те се пренесоха в същинска Гърция. Антоний и Клеопатра се спряха в Атина, където продължиха предишния начин на живот: забавляваха се, организираха игри, посещаваха театрални представления. Атиняни оказваха същата почит на Клеопатра, както преди години на Октавия. От своя страна, царицата също проявяваше благосклонност към жителите на прочутия град. Гласувани бяха от името на народа големи почести на Клеопатра. Народът избра делегация, която да й предаде официално и тържествено текста на декрета. Един от членовете на делегацията беше самият Антоний като дългогодишен почетен атински гражданин; той говори от името на града пред царицата на Египет.

По това време той реши да се разведе формално с Октавия. Изпрати свои хора в Рим, които да я изхвърлят от дома му. Огорчена, Октавия си тръгнала, но взела със себе си и децата на Антоний от Фулвия, с изключение на най-големия син, който беше при баща си по това време. Хората казваха, че се вайкала и горчиво съжалявала, че тя е причина за войната.

ЗАВЕЩАНИЕТО

Октавиан не получаваше от никого финансова помощ; затова имаше големи грижи за средствата, необходими за предстоящата война. Издаде сурово разпореждане: свободно родените граждани да дават една четвърт от доходите си, а освободените роби — осмата част от своето имущество. Очевидно е, че подобна заповед предизвика повсеместно недоволство. По-късно обвиняваха Антоний, че това била най-голямата му грешка — да пропусне и да не използва тези вълнения сред народа на Италия и да не атакува през лятото на 32 година! Обвиненията не са основателни, тъй като тогава Антоний не беше напълно готов; все още продължаваше въоръжаването и придвижването на огромните му отряди.

Междувременно, на страната на Октавиан преминаха двама изтъкнати сенатори от Изток: Тит и Мунаций Планк. Още в Ефес те горещо съветваха Антоний да изпрати обратно в Египет Клеопатра; с това си спечелиха нейната смъртна омраза и бяха принудени да напуснат лагера на Антоний. Те познаваха всичките му планове, знаеха също къде беше оставено неговото завещание. Бяха свидетели при изготвянето на този документ и затова обърнаха внимание на Октавиан, че съдържа важни политически решения. Весталките-пазителки на завещанието първоначално отказаха да го предадат; отстъпиха чак при личната поява на Октавиан. Това действие беше напълно незаконно. Незаконно беше и публичното прочитане на този частен документ на заседание на Сената. Затова мнозина правилно се възмущаваха, че никой не бива да бъде упрекван приживе за онова, което е решил да стане след смъртта му.

От друга страна обаче, трябва да признаем това, някои точки на завещанието бяха просто поразителни. Между другото, Антоний молеше, ако умре в Рим, тялото му да бъде пренесено в Александрия и погребано до гробницата на Клеопатра. Още веднъж признаваше, че Цезарион е син на Цезар; даваше огромни дялове на децата си от Клеопатра.

Използвайки възмущението по повод на тези постановления, Октавиан разви по-нататък пропагандната акция срещу Антоний. Разпространявани бяха най-различни версии и обикновени клюки, че той бил изцяло предан на Клеопатра до такава степен, че не бил достоен да носи името римлянин.

Подарил на Клеопатра библиотеката в Пергамон, съхраняваща двеста хиляди тома. На едно пиршество, в присъствието на много хора, станал и разтривал краката на царицата. Позволил в Ефес да наричат Клеопатра — господарка. По време на аудиенция на принцове и пратеници често приемал любовни бележчици от нея, писани на плочки от оникс или кристал. Един път, председателствувал съдебно дело в Александрия; точно когато говорел защитникът, край сградата минала свитата на царицата, носена в лектика; веднага изскочил от залата и пеша придружил владетелката…

Все пак, в Рим имаше още много приятели на Антоний. Те също обработваха общественото мнение, опровергавайки слуховете и клюките, засягащи неговата чест. Един от тях — Геминий — замина на изток специално с цел да уговори триумвира да отпрати Клеопатра. Царицата светкавично прозря каква е мисията на новодошлия гост от Рим; подозираше също, че той ще защитава интересите на Октавиан. Затова Геминий стана прицел на постоянните й шеги и издевателства. На приемите го слагаха някъде в края. Но той храбро понасяше всичко, само за да намери случай да може да поговори свободно с Антоний. Накрая, на едно пиршество царицата пред всички направо го попита защо е дошъл. Отговори веднага:

— Всеки друг разговор бих предпочел да водя в трезво състояние. Но едно знам добре, трезвен или пиян: всичко ще свърши добре, ако се завърнеш в своята страна.

Антоний смръщи вежди, а Клеопатра изрече очарователно:

— Прекрасно е, че си призна истината без бой! Няколко дена след това Геминий успя да избяга. Напуснаха и мнозина приятели на Антоний, които не можеха да понасят палячовските шеги на египтяните. Последните, сигурни в подкрепата и влиянието на своята господарка, се подиграваха дори на сенаторите. И самата царица дебнеше всяка дума на римляните, за да ги очерни пред Антоний. Квинт Делий — онзи, който преди години я доведе в Тарс — едва не заплати с живота си за една шега. Той каза на масата:

— Нас тук ни къпят в оцет, а Сармент в Рим се къпе в сперма.

Сармент, още като момче, бил обект на интереса на Цезар, т.е. донякъде съперник на Клеопатра, която помнела името му. Лекарят на царицата — Глаукон — предупредил Делий за опасността и той успял да избяга, но вече по време на военните действия.

АКЦИУМ

Упоритите пропагандни усилия на Октавиан завършиха успешно. Късно през есента на 32 година, беше организирана огромна манифестация: цялото население на Италия, всички нейни градове положиха тържествена клетва, избирайки Октавиан за главнокомандващ; примерът на Италия беше последван от останалите западни провинции. Тази клетва послужи като морална предпоставка за последвалите действия: отнети бяха всички управленчески права и звания на Антоний, а консулството за 31 година беше поверено на Октавиан и неговия приятел Месала. Най-накрая, Октавиан обяви тържествено началото на войната, спазвайки древната религиозна церемония; а тя беше обявена не на Антоний, а на Клеопатра — просто беше използван фактът, че тя се намира в главната квартира на източната армия.

След продължителен период на маневри и насрещни придвижвания, се стигна до решителна морска битка на 2 септември 31 година в залива Акциум на Епирското крайбрежие.

Повтаряйки в общи линии казаното в книгата „Цезар Август“ ходът на действието може да се представи така:

Дясното крило на бойните редици се ръководеше от самия Антоний; лявото от Созий, а по средата беше Марк Октавий. Шестдесет кораба на Клеопатра образуваха полукръг. На противниковата страна стояха, гледано отляво надясно, ескадрите на Агрипа, Месала и Октавиан.

Няколко часа флотите стояха неподвижни, изчаквайки подходящ момент. Винаги нетърпелив, Созий пръв излезе напред. Тогава корабите на Октавиан се отдръпнаха в открито море, където можеха по-добре да проявяват своята гъвкавост. След тези ескадри се придвижиха двете линии. По обедно време бойните редици по цялата дължина на фронта се вплетоха в сразяваща прегръдка. Силите на страните всъщност бяха равни. Антоний имаше около триста колоса; корабите на Октавиан бяха повече на брой, но с по-слаба конструкция.

Сраженията бяха ожесточени, безжалостни. Прилагаха се всички познати съвременни тактики. Корабите се стремяха да се смачкат взаимно с медните си клюнове; сипеха се факли, с цел да се предизвика пожар; от катапулт се изстрелваха куки, които се забиваха в противниковия борд, създавайки условия за абордаж.

В разгара на сражението в линията на Антоний неочаквано настана объркване. Това беше египетската ескадра на Клеопатра, стояща дотогава в тила, която излизаше в морето! Духаше попътен вятър, корабите плуваха с опънати платна и бързо оставяха зад себе си несръчно сражаващите се римляни. Този лудешки ход в залива Амбра, истеричен страх ли беше пред призрака на обградената флота, в случай на Октавианово надмощие? Дали Клеопатра мислеше, че само морската шир й дава свобода и възможност да се завърне в родината?

Антоний се устреми след бързо отдалечаващата се ескадра. Щом беше забелязан, корабът на Клеопатра спря, за да се прехвърли при нея вождът и египетската ескадра бързо полетя на юг. Всъщност, бягащите бяха в безопасност, тъй като корабите на Октавиан бяха свалили платната преди битката и поради това не можеха да ги преследват.

Междувременно, битката край Акциум продължаваше направо с отчаяно ожесточение. Преданите войници изпълняваха дълга си докрай. Чак вечерта, когато Октавиан заповяда да мятат огън по противниковите кораби, съпротивата се огъна. В това сражение загинаха почти дванадесет хиляди души от лагера на Антоний, а от страната на победителя — около пет хиляди.

Три дена египетските кораби плуваха към Пелопонес и три дена Антоний седеше почти неподвижно на палубата. Подпрял главата си с ръце, не отговаряше никому. Чак когато беше хвърлена котва на южния нос на Пелопонес, придворните дами склониха вожда да говори с Клеопатра.

Антоний проводи пратеници до своя лагер край Акциум и нареди на Канидий — командващ сухопътната армия — да я поведе по суша през Македония към Азия. Но докато те пристигнат, армия вече нямаше! Седем дена след морската битка, легионерите на Антоний отхвърляха предложението да се предадат на страната на Октавиан. Сториха това чак тогава, когато през нощта, тайно ги напусна Канидий, придружен от много висши офицери.

Така завърши битката край Акциум — една от най-важните и най-странните в световната история. Битката е толкова необикновена, че и до днес се появяват опити за разиграване хода на събитията така, че той да отговаря на някаква логика и план. И тъй, някои поддържат, че излизането на корабите на Клеопатра било обмислено предварително. Други пък, че след Антоний трябвало да тръгне с цялата флота, но тя не успяла да се откъсне от противника. Срещат се и други още по-изкуствени интерпретации. Но доказаните факти говорят ясно. Войниците на Антоний чак в последния момент забелязали, че вождът им ги е напуснал — и не искали да повярват това! Сухопътната армия пък, чакала неговото завръщане цели седем дена!

Не всичко в историята може да се обясни с помощта на железните закони на логиката. Никога несрещано и необикновено ли е една уплашена жена да се хвърли слепешката да бяга, последвана от влюбения мъж, тичащ като обезумял?

СЪЮЗ НА УМИРАЩИТЕ

Царицата се завърна в своята столица триумфираща, а корабите бяха украсени с цветни гирлянди. Истината и така стана светкавично известна, но засега владетелката разви енергична дейност, събирайки средства отвсякъде и по всякакъв начин. Трябваха й както за военни цели, така и за евентуално принудително бягство с децата в далечни страни след окончателното поражение. Мислеше за Испания или Индия. В първата от тези страни тук-там още оказваха съпротива на римляните, а Индия се намираше толкова далече, че там никой не би успял да я стигне с евентуални маневри. Готови кораби чакаха на разположение в едно пристанище на Червено море.

Антоний пристигна в Александрия малко след Клеопатра, тъй като направи опит преди това да докара до Киренайка, т.е. днешна Либия, четири легиона; но техните командири не се подчиниха. Казваха, че първоначалното намерение на Антоний било да се самоубие, но след завръщането си в столицата, той живееше съвсем самотно на дигата, при фара на остров Фарос, изпълнен с омраза и презрение към себе си и целия човешки род. Скоро обаче, заедно с Клеопатра, се хвърлиха във вихъра на забавленията с желание да се възнаградят за онези изгубени дни. Тогава възникна „Съюзът на умиращите“ на мястото на бившия „Съюз на несравнимо забавляващите се“. В него се записваха онези, които, уж, били готови да напуснат този свят заедно с царицата и съпруга й; засега всъщност те продължаваха традицията на предишния съюз, канейки се взаимно на поредния пир.

Имаше много време, тъй като победителят се придвижваше напред много бавно. Антоний и Клеопатра се опитаха да влезнат в преговори с него. Правеха това заедно и явно, а освен това всеки вършеше това тайно и сам. Безуспешно. Господарят на положението, Октавиан, поставяше трудни условия; не приемаше вече компромиси.

Независимо от поражението, в Египет цареше спокойствие. Нещо повече: един източник съобщава, че населението било готово да защищава царицата. Това е напълно възможно, дори ако Клеопатра не

беше прекомерно популярна сред поданиците, тъй като призракът на римското господство беше изплашил всички. А тя самата — сочи същият източник — се отнесе с презрение към тази любов и преданост на своите поданици. Очевидно, постъпката й е правилна. Тя си даваше сметка за надмощието на римляните. Знаеше, че войната означава разруха за страната и предварително изключи всякакви шансове за запазване на трона, ако не за нея самата, то поне за потомството. А сега тя преследваше именно това. Изпрати на Октавиан своя жезъл и диадема, молейки го да направи цар на Египет един от нейните синове. Казват, че победителят тайно уверявал, че няма да й стори нищо лошо; ясно е, че неговата цел е да завладее всички съкровища, които би могла да вземе със себе си при бягство.

ГРОБНИЦАТА КРАЙ ХРАМА НА ИЗИДА

На 1 август 30 година Октавиан вече приближаваше към стените на Александрия. Антоний вкара в боя всички свои сили и заповяда на корабите да излезнат. Първо му измени флотата, а после сухопътните отряди. Когато вождът без армия се завърна в двореца, пътя му прекосиха слугите на Клеопатра. Казаха, че царицата се е затворила в огромната гробница, построена за нея при храма на Изида, и там се самоубила. Антоний влезе в стаята и си свали ризницата. На прислугата и неколцина събрани приятели каза с тъжна усмивка:

— Какъв вожд съм, че и една жена да ме победи по храброст!

Помоли верния си роб Ерос да му забие меча, както беше обещал, в сърцето. Ерос взе късия меч и нанесе силен удар в себе си. Падна мъртъв в краката на своя господар. Антоний го погледна с изумление. Изрече:

— Добре ми показа как става това!

Но сам заби меча си доста несръчно — в корема, при това слабо. Падна върху леглото, облян в кръв. Но не загуби съзнание. Стенеше и молеше присъствуващите да го довършат. Но всички се разбягаха, оставяйки Антоний в конвулсии, крещящ от болка и тревога. Така го завари секретарят на Клеопатра — Диомед. Той му съобщи:

— Царицата още не се е самоубила. Тя е жива и желае да те види.

После извика роби, които на ръце пренесоха Антоний до внушителната гробница. Но тежката плоча беше поставена на входа. Клеопатра и затворените заедно с нея две робини спуснаха въже от горния прозорец. Превързаха с него ранения и жените с усилие издърпаха нагоре мъжа, окървавен и почти изпаднал в безсъзнание.

Когато най-сетне се намери вътре, царицата го сложи върху своето легло и го покри с платно. Плачеше горко, наричаше го свой мъж и господар. Антоний помоли за вино. Пийна малко и успя да изрече няколко думи. Молеше я да не плаче, а да се заеме преди всичко със своите работи. Каза, че е щастлив. Имаше в живота си прекрасни

мигове. Беше един от най-прочутите люде. Притежаваше огромна мощ, а сега умираше достойно — римлянин, покорен от друг римлянин.

Едва секна последният му дъх, когато пред гробницата спря пратеник на Октавиан — Гай Прокулей. Антоний беше съветвал Клеопатра, от цялата свита на Октавиан, да има вяра само в Прокулей; действително, той имаше име на кристално чист човек. Въпреки това, царицата не го пусна вътре; разговаряха през плочата. Тя настояваше Октавиан да осигури за децата й царска власт, а той я призоваваше да се надява на благосклонността на сина на Цезар.

Когато си отиде Прокулей, притича друг приятел на Октавиан — Гал. Той също започна дълъг разговор с царицата. В същото време Прокулей постави стълба до онова прозорче, през което беше вмъкнато тялото на Антоний, и влезе вътре. Една от робините извика на господарката си:

— Ще те хванат жива!

Клеопатра се обърна и извади кама, сякаш искаше да се прободе. Но римлянинът притича, хвана я за двете ръце и се развика:

— Ощетяваш себе си и самия император. Не би могъл да покаже човечността си. Той е най-мекият от всички владетели, а ти искаш да изглежда жесток човек.

Изби камата от ръката й и претърси роклята за скрита отрова. Октавиан възложи на своя освободен роб Епафродит да се грижи за Клеопатра. Трябваше много да внимава тя да не се самоубие; но същевременно му беше заповядано да бъде учтив и да се грижи за удобствата на царицата.

СМЪРТТА НА КЛЕОПАТРА

Няколко дена след това се състоя тържественото погребение на Антоний. Октавиан не само че позволи тази церемония, но дори заповяда да доставят на царицата всичко необходимо за погребението.

Още в гробницата, плачейки отчаяно над умиращия Антоний, Клеопатра раздра гърдите и лицето си. Образуваха се рани и се разви силна треска. Но тя се радваше на това: защото си беше намислила, че под прикритието на болестта ще престане изобщо да яде и така ще се прости с живота; това разказваше нейният придворен лекар.

Но Октавиан заплаши, че ще убие децата на Клеопатра, ако не прекрати гладуването; това подействува светкавично.

След известно време Октавиан посети царицата. За тази среща има две предания — на Плутарх и на Касий Дион. Въпреки измамното впечатление, те не си противоречат. Съобразявайки се и с двете, можем да предадем срещата по следния начин:

Когато Октавиан влезе в стаята, царицата почиваше върху ниско ложе, облечена в лека туника, несресана. Веднага скочи и падна в краката му. Октавиан я помоли да си легне и седна до нея. За последен път бе видял Клеопатра преди 16 години в Рим, когато гостуваше там по покана на Цезар. Тя навярно не е забелязала момчето, което сега беше господар на нейната съдба.

Царицата започна да се оправдава. За всичко станало е виновна силата и злата воля на Антоний. Но когато Октавиан напомни някои факти, тя веднага смени темата на разговора. В стаята имаше скулптури и портрети на Цезар, както и доста негови писма. Започна да чете откъси от тях, добавяйки в някои моменти, уж мимоходом, но многозначително, че прочетените откъси били изпълнени с най-горещи любовни излияния.

От време на време от устата на Клеопатра се откъсваха сякаш изпуснати въздишки:

— И защо ми са сега твоите писма?… О, ако ми беше съдено да умра преди теб!… Но щом той е при мен, значи и ти си тук.

Октавиан седеше невъзмутим. Накрая, без да вдигне очи, каза:

— Мисли за доброто. Няма да те срещне нищо лошо.

Клеопатра му връчи след това списъка на своите скъпоценности и богатства. Но в този момент присъствуващият на разговора интендант на царицата я упрекна, че списъкът не е пълен. Царицата скочи от леглото, задърпа интенданта за косите и започна да го бие по лицето. Октавиан се разсмя и спря това яростно избухване. Клеопатра се обърна поривисто към него:

— Това не е ли страшно? Ти благоволи да дойдеш, за да разговаряш с мен. А моите слуги имат безсрамието да ме обвиняват, че съм укрила малко скъпоценности! Да, сторих това, но не с мисълта за себе си. Искам да подаря тези скъпоценности на Ливия и Октавия, за да се застъпят пред теб за мен!

Октавиан отговори, че й дава пълна свобода по тези въпроси. Добави, че може да разчита на повече разбиране, отколкото е очаквала. С това разговорът свърши.

По-късно таен почитател на Клеопатра я уведоми, че заминаването й от Египет е вече близко. Ще я вземат заедно с децата й след три дена; царското семейство ще придаде празничност на триумфа на победителя. Тогава царицата взе окончателното решение.

С разрешение на Октавиан тя посети рано сутринта гроба на Антоний. Плака там дълго и постави цветя. Оплакваше се, че от всички нещастия, които са я срещали, най-тежкото е това, че няколко дена е трябвало да живее без него. А ето сега, той — римлянинът — лежи в египетска земя, а тя — египетската царица — ще намери гроба си в далечна Италия.

След това царицата поиска да се изкъпе, после й поднесоха изискана закуска. В това време към външната врата на двореца се приближи някакъв селянин с кошница. Стражата запита какво носи. Селянинът отвори кошницата, отметна листата отгоре и те видяха прекрасни смокини. Войниците се възхитиха от големината им, а той със смях им позволи да си вземат по няколко. След което се отправи с кошницата към покоите на царицата.

След закуската Клеопатра седна да пише писмо. Запечата го и нареди да бъде предадено на Октавиан. Освободи прислугата, като остави само двете робини, същите, които бяха с нея в гробницата. Когато Октавиан хвърли поглед върху писмото, скочи и поиска сам да

изтича до покоите на царицата. Защото писмото съдържаше молба — останките й да бъдат погребани до гроба на Антоний.

Тичащите хора искаха да влезнат през парадния вход на двореца, но вратата беше затворена. Изкъртиха я насила. Видяха Клеопатра изтегната на позлатено ложе. Беше облечена в прекрасни царски одежди. Едната от робините — Еирас — се свлече на пода в краката на своята господарка, а втората — Хармион — олюлявайки се, все още оправяше диадемата върху главата на царицата. Някой изкрещя:

— Биваше ли така, Хармион?

А тя отговори, потъвайки в мрака на смъртта, мислейки навярно за диадемата:

— Така е най-добре, защото тя е потомка на толкова древен и знатен род…

И рухна мъртва на пода.

Тези три жени отнесоха тайната на своята смърт в гроба.

Върху лявото рамо на Клеопатра беше открита следа от две убождания, но змия в покоите нямаше; може би е успяла да изпълзи навън през вратата водеща към брега? Ако царицата е умряла от ухапването на кобра, както твърдяха, това имаше своето символично значение. От много векове кобрата украсяваше короната на фараоните, беше символ на монархическата власт; помним как се хвали Пшерени Птах, че положил върху главата на Клеопатра „украшение — корона с увита змия около нея“. А в египетските култове кобрата се свързва също с бога на Слънцето — Ра; твърди се, че нейното ухапване осигурява безсмъртие и божественост.

Погребението на царицата беше достойно за последната представителка на една велика династия, властвувала над Египет цели три века. Останките на Клеопатра бяха положени край гроба на Антоний, а наблизо бяха погребани и двете робини, останали верни докрай.

Победителят заповяда да убият Птолемей-Цезар, тогава седемнадесетгодишен. Момъкът вече пътуваше към Индия, но се отби по пътя, следвайки съвета на своя покровител, без да подозира предателство. Колкото до по-малките деца на царицата и Антоний, те бяха изпратени в Рим; там за тях се грижеше Октавия. По-късно Клеопатра-Селене беше омъжена за царя на Мавритания, Юба; това беше същото онова момче, което водеха в триумфалния поход на Цезар

през 46 година. Александър-Хелиос и най-младият Птолемей, също останаха да живеят в мавританския двор, но по-нататъшната им съдба е неизвестна. Синът на Юба и Селене, т.е. внукът на Клеопатра — Птолемей, наследи трона от баща си, а заедно с майка си горещо почитаха култа на богиня Изида; умря през 40 година по воля на император Калигула, който включи Мавритания в Римската империя.

На 15 август 29 година Октавиан организира великолепен триумф по случай своята победа над Египет. В шествието през Рим към Капитолия носеха изображение на Клеопатра на смъртния одър и водеха трите й деца.

И все пак, истински вечен паметник за победата стана песента, съчинена от поета Хораций, непосредствено след падането на Александрия и смъртта на царицата — защото известията за тези две събития достигат до Рим почти едновременно. По-ярко от всякакви документи и исторически доводи песента разкрива колко силни били в римското общество антиегипетските настроения и защо са се страхували от Клеопатра; от друга страна, макар в песента да звучат нотки на горделива радост, последните й думи изразяват почит към величието на победената.

Ето мислите и нарисуваните от Хораций картини:

„Сега вече можем да пием и танцуваме! Сега, приятели, ние трябва да поднесем жертви пред олтара на боговете!

Не подобаваше да извадим от мазетата старо вино, докато побеснялата царица и стадо мекушави мъже заплашваха да разрушат Капитолия и да унищожат Империята. Опиянена от сладостта на успеха, тя таеше необуздани надежди. Но безумието й отлетя, когато нейният кораб се спаси от пожара. Помътен от египетското вино, разсъдъкът на царицата потрепери от страх. В уплаха бягаше към Египет, а Октавиан я преследваше така, както ястребът гони гълъбите, както ловецът — заека по заснеженото поле. Той искаше да окове във вериги това зловещо чудовище. Но тя потърси по-благородна смърт. Затова не се уплаши от меча, както би се уплашила всяка друга жена, и не избяга към далечни страни с бързи кораби.

Посрещна смело римляните в царския дворец, а после студената змия прегърна нежно, за да проникне черната отрова в тялото й.

Съзнателно избра смъртта! Доказа, че е храбра! Горделивката не позволи на вражеските кораби военни да я откарат като обикновена

простосмъртна, като скъпо украшение на пищния триумф.“

Странно нещо: почти едновременно с Клеопатра, т.е. през 31 или 30 година, — умира Петубаст — синът на Пшерени-Птах и Та-Имхотеп. Той се роди по божие благоволение на Имхотеп, който се смили над горещите им молби и ги дари с мъжка рожба.

Съдба ли е, че две големи династии — тази на египетските царе и тази на върховните жреци в Мемфис — напуснаха сцената едновременно?

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

http://chitanka.info

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.